

University of Groningen

De sacra corona regni Hungariae

Teszelszky, Roger Cornelis Emil

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, R. C. E. (2006). *De sacra corona regni Hungariae: De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van vroegmoderne nationale identiteit (1572-1665)*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Hoofdstuk 5. De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius (1613)

‘De edele heer Petrus de Rewa, commissaris des konings van Túroc, die niet lang geleden zijn studies in Straatsburg vaarwel heeft gezegd, is een trouw volgeling en bijzonder vereerder van Uw beginselen en hij doet hetzelfde als iedereen, die tot onze groep en onze kring behoort, voor wie alles heilig is, wat van U komt.’ (Brief van János Rimay aan Justus Lipsius, Trencsén, d.d. 20 augustus 1592)¹

5.1 Inleiding

In 1613 publiceerde Péter Révay (Petrus de Rewa, Révai) een boek over de Hongaarse kroon met de titel: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius*.² Dit werk, dat nog tijdens de regeringsperiode van Matthias II verscheen, is nauw verbonden met de politieke discussie van zijn tijd. In het boek geeft hij een visie op de betekenis van de kroon en de politieke gemeenschap die gerelateerd is aan de in de voorafgaande hoofdstukken geschetste ontwikkeling van het denken. Révay zet een politieke theorie van het Hongaarse koninkrijk uiteen door de betekenis van de kroon voor de gemeenschap van de Hongaren te verbeelden in een beschrijving van de kroongeschiedenis. In dit hoofdstuk zal worden aangetoond, dat het de politieke theorie en de ideeën over de geschiedenis van Justus Lipsius waren die aan deze voorstelling ten grondslag lagen en dat dit beeld was opgebouwd met gebruikmaking van de eerdere werken over de Hongaarse kroon en de politieke gemeenschap.

5.2. Leven, werk en intellectuele achtergrond van Révay

5.2.1 Levensloop, studie en loopbaan

Révay (1568-1622) was een baron uit het Habsburgse deel van het Hongaarse rijk en lutheraan.³ Hij behoorde tot een familie die al meer dan een eeuw een belangrijke rol speelde in het politieke, culturele en religieuze leven van Hongarije en was door bloedbanden verbonden met vrijwel alle belangrijke aristocratische families in het koninkrijk. Net als zijn aristocratische generatiegenoten, werd Révay al vanaf zijn zesde

¹ ‘Magnificus Dominus Petrus de Reva, Comes Turociensis, Argentoratensibus studiis ante valedicens, singularis tui observator, et insignis cultor, cum omnibus illis agit, qui ex nostra turba, nostro censu, apud quos omnia tua religiosissima.’ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 224

² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra D C clarissimae, brevis commentarius* (Augustae Vindelicorum, 1613)

³ Over de levensloop van Révay: Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funebris In solennibus exequiis Spect. ac Mag. Dni Petri de Reva, supremi ac perpetui Comitis Comitatus Thurocen... Habita in loco sepulturae Ejusdem & Majorum, in templo Martinopolitano... 17. Julij. Anno 1622... Adjuncta est Valedictio Eiusdem Dni Petri de Reva, ... morituri* (Kassa, 1623), Sándor Szilágyi, *Révay Péter és a Szent Korona (1619-1622)* (Boedapest, 1875) en György Bónis, *Révay Péter* (Boedapest, 1981). De Slowaakse historicus Maroš Mačuha schrijft op dit moment een proefschrift over Révay.

jaar opgeleid voor de hoogste posities in de Hongaarse politieke gemeenschap. Zijn vader, Mihály Révay, schonk bijzondere aandacht aan de educatie van zijn zonen Ferenc en Péter. Tijdens hun studieperiode werd de nadruk gelegd op het aanleren van vaardigheden die nuttig konden zijn in het dagelijkse politieke bedrijf, waarbij de religieuze achtergrond van de onderwijsinstelling van ondergeschikt belang was.⁴ Hierdoor valt het te verklaren dat Révay drie jaar retorica aan de katholieke universiteit van de jezuïeten in Wenen studeerde (1584-1587), en hij na nog eens drie jaar studie de graad van *magister* aan de protestantse academie van Straatsburg verwierf (1587-1590).⁵ Hij heeft niet in Italië gestudeerd, zoals zijn vader, waarschijnlijk vanwege de financiële moeilijkheden na de dood van zijn vader in 1587.⁶

Na zijn studietijd speelde Révay een belangrijke politieke rol in het Hongaarse rijk gedurende de onrustige periode 1598-1622. De eerste stap in zijn loopbaan deed hij in 1598 met het bekleden van de erfelijke post van *supremus comes* (letterlijk: 'hoogste graaf', in het Hongaars: 'főispán', in het Nederlands: 'commissaris des konings', de hoogste vertegenwoordiger van de kroon in een comitaat) in Turóc, een gebied in het noordwesten van het koninkrijk (nu Slowakije). In deze positie was hij belast met rechtspraak en bestuur in naam van de koning en vertegenwoordigde hij zijn district tijdens de landsvergaderingen, en was als zodanig de machtigste persoon van dit gebied.⁷ Hij werd vanaf 1601 meerdere malen benoemd tot landscommissaris en vocht tegen de Turken met zijn eigen troepen.

Révay kreeg een sleutelrol in de politiek van het koninkrijk, toen hij in 1604 de belangrijkste raadsheer werd van Matthias van Habsburg, toen gouverneur van Hongarije. In dat jaar nam hij deel aan de onderhandelingen die leidden tot de Weense Vrede en de terugkeer van de kroon naar Hongarije. In 1608 werden hij en Pálffy tijdens een landsvergadering verkozen tot *conservator sacrae coronae* (hoeder van de heilige kroon). Verder kreeg hij in 1610 de waardigheid van hoofdhofmeier (hoofdmajordomus), werd hij in 1615 koninklijk hoofdschenker en tot slot in 1619 hoofdkamerheer. Hij was bovendien de 'regisseur' van de kroning van koningin Anna in 1613 en van die van Ferdinand II in 1618. Door zijn vele functies was hij nauw betrokken bij de actuele politieke ontwikkelingen in het Habsburgse rijk en bij de lotgevallen van de Hongaarse kroon.

De aanleiding voor het schrijven van zijn werk over de kroon was een opdracht van Matthias, die hem op 2 augustus 1607 verzocht de gebeurtenissen en de wetten van de afgelopen jaren in het Hongaarse rijk te bestuderen en op grond van deze studie politieke adviezen te geven.⁸ Révay was de juiste persoon voor een dergelijke opdracht, door zijn uitstekende universitaire opleiding en grondige kennis van het Hongaarse politieke systeem. De politieke adviezen aan Matthias, de vlugschriften en de verdere

⁴ De broers stonden onder de hoede van een predikant, die de voortgang van hun studie en de ontwikkeling van hun religieuze opvattingen aan hun vader rapporteerde. György Bónis, *Révay Péter* 7-8

⁵ Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funeris* C4r.-D1v., Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburgban", in: György Németh (red.), *Értekezések a nyelv- és a széptudományi osztály köréből* (Boedapest, 1944) 351-363. György Bónis, *Révay Péter* 8-9

⁶ Ibidem, 9

⁷ Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főispánjai* 5-25, over de functies van Révay: ibidem, 61, 104

⁸ György Bónis, *Révay Péter* 24

boeken die hij schreef, of liet schrijven, kunnen worden beschouwd als het gevolg van deze opdracht.

5.2.2 *Proles Hungaricae Palladis*

Het ontstaan van het boek over de kroon kan niet los worden gezien van de intellectuele achtergrond van de auteur, die werd gevormd door het politiek-filosofische denken van Justus Lipsius (Joost Lips, 1547-1606). Aan het einde van de zestiende eeuw ontstond in het Habsburgse deel van Hongarije een studiekring van enthousiaste jonge aanhangers van de Leidse hoogleraar.⁹ Het ontstaan van deze kring was mede het gevolg van een briefwisseling tussen de, op dat moment 19-jarige, Mihály Forgách (1569-1603) en Lipsius. Forgách schreef op 14 november 1588 aan Lipsius, dat het Hongaarse volk zich eerder aan Mars dan aan Pallas wijdt.¹⁰ Lipsius antwoordde een jaar later in warme bewoordingen dat het Hongaarse volk, als ‘gemeenschap van Mars’, niet zonder ‘nakomelingen van Pallas’ zou kunnen.¹¹ Geïnspireerd door deze woorden kwam vanaf 1592 een aantal jonge Hongaarse aristocraten, waaronder Péter Révay, bij elkaar om te discussiëren over de ideeën van Lipsius, in het bijzonder over zijn opvattingen over ethiek en politieke filosofie.¹² Deze kring kreeg het karakter van een niet-geïnstitutionaliseerde ‘academie’, zoals die ook elders in Europa aanwezig waren en eerder in Hongarije hadden bestaan.¹³ Met deze ‘academische beweging’ begon een nieuw tijdperk van humanistische studiekringen in Hongarije.¹⁴ De leden van dit studiegezelschap tooiden zich met de door Lipsius geïnspireerde eretitel *proles Hungaricae Palladis* (‘Hongaarse nakomelingen van Pallas’) en lieten in 1599 het doel van hun studie vereeuwigen door Bocatius in een gedicht, waarin hij gebruik maakt van de inhoud van de eerste brief aan Lipsius van Forgách.¹⁵

Als ‘nazaat van Pallas’ verkeerde Révay op dat moment in het gezelschap van niet de minste van de schrijvers, denkers en politici in het Hongaarse rijk. De belangrijkste leden van de academische kring waren Rimay, Katháy, Istvánffy¹⁶ en de reeds

⁹ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* (Boedapest, 1985) 26-31

¹⁰ Gepubliceerd in: Tibor Klaniczay (red. en inl.), *Forgách Mihály és Justus Lipsius levéltársa* (Boedapest, 1970) 6-7. Forgách schreef: *Oratio de peregrinatione et eius laudibus* (s.l., 1587), dat was geïnspireerd door Lipsius. Omdat Forgách jong stierf, heeft hij geen politieke rol van betekenis gespeeld.

¹¹ Ibidem, 10, Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 238-239

¹² Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 28-29. Révay en Rimay beschreven deze bijeenkomsten in brieven aan Justus Lipsius. De brief van Révay, d.d. 27 juli 1592, is gepubliceerd als: Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz”, in: *ItK* (Boedapest, 1980) 495-496 en met kleine wijzigingen: György Bonis, *Révay Péter* 97-99

¹³ Tibor Klaniczay, “Die Akademie als die Organisation der intellektuellen Elite in der Renaissance”, in: August Buck en Tibor Klaniczay (red.), *Sozialgeschichtliche Fragestellungen in der Renaissanceforschung* (Wiesbaden, 1972) 1-15

¹⁴ Zie voor de historische ontwikkeling en een vergelijking met die in de rest van Europa: Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 1-25 en Tibor Klaniczay, *A magyar akadémiai mozgalom előtörténete* (Boedapest, 1993)

¹⁵ Johannes Bocatius, “Paraphrasis elegiaca epistolae Iusti Lipsi ad Magnificum et Generosum Dominum, D[ominum] Michaellem Forgacz, L[iberum] Baronem de Gyemes”, in: *IOPo* I 496-497. (rond 1599)

¹⁶ Istvánffy was de enige van de kring die ook van een ander bekend studiegezelschap lid was geweest: het ‘tuingsgezelschap onder de lindenboom’ van bisschop István Radéczy in Pozsony. Tot deze kring behoorden onder meer de bekende humanist Sambucus. Ágnes Ritoók-Szalay, *Hortus Musarum. Egy irodalmi társaság emlékei* (Boedapest, 1984) 6-9. Révay droeg zijn eerste werk aan Istvánffy op, die toen nog *palatinus* was. Péter Révay, *Disputatio de mutuo materia...* (Argentorati, 1591)

genoemde Forgách.¹⁷ Deze kring van jonge aristocraten was nauw verbonden met een bredere cirkel van intellectuele centra binnen en buiten het rijk, waaronder de hoven van machtige aristocratische humanisten¹⁸ (Illésházy, Thurzó¹⁹, Boldizsár Batthyány²⁰), het Habsburgse hof, universiteiten buiten Hongarije (Jessenius), humanistische burgermeesters, predikanten, leraren en burgers in de steden met hun eigen netwerken voor kennisoverdracht (Christoph Lackner²¹, Bocatius²², Albert Szenci Molnár²³, Asztalos) en de leraren, geestelijken en lagere adel in dorpen of hofsteden op het platteland, die zelf ook weer studiegroepen vormden rond de leden van de kring (bijvoorbeeld rond Révay: Mátyás Lochmannus²⁴, Elias Lány²⁵ en zijn predikant Rafaël Hrabecius). De academische beweging van de nakomelingen van Pallas strekte zich zo uit over het hele Hongaarse rijk en vormde een onderdeel van een uitgebreid internationaal netwerk van invloedrijke humanisten als Lipsius en Žierotín.²⁶ De ideeën van Lipsius vormde de verbinding tussen deze personen in Europa, die middels correspondentie, in bijeenkomsten en boeken werden bediscussieerd en navolging vonden.²⁷

Vrijwel alle auteurs van de politieke teksten die in de voorafgaande hoofdstukken besproken zijn, waren ‘nazaten van Pallas’ en aanhangers van Lipsius of hadden een intensief intellectueel contact met één of meer leden van deze kring. De spil en pijler

¹⁷ Révay en Rimay rekenden verder tot de leden van ‘*nostra turba*’ (onze groep): Bálint Balassi, István Melith, Kristóf Darholcz, Imre Forgách en Miklós Szokoly. Over deze groep, zie: Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet* (Boedapest, 1942) 45-50

¹⁸ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 26-28. Over de rol van aristocratische bibliotheken in deze studiekringen, zie: Edit Madas en István Monok, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig* (Boedapest, 1998) 84

¹⁹ László Sziklay, “Thurzó György udvara mint késő-renaisszánsz irodalmi és tudományos központ”, in: *Helikon* (Boedapest, 1971) 393-401. Thurzó schiep een renaissancehof naar West-Europees voorbeeld.

²⁰ Ágnes R. Várkonyi, “... Jó Budavár magas tornyán...” 84

²¹ Lackner richtte een studiekring op met de naam: *Foedus Studiosorum Nobilium Sempronense*, die van 1604 tot 1674 bestaan heeft. József László Kovács, *Lackner Kristóf és kora (1571-1631)* (Sopron, 2004) 61-88. De oraties die Lackner heeft uitgesproken voor deze kring zijn bewaard gebleven: OSZK Fol. Lat 1643, fol. 1-34.

²² De enorme hoeveelheid lofdichten (onder meer op Jessenius en op Révay) in het verzameld werk van Bocatius geven een indruk van de omvang van zijn intellectuele netwerk.

²³ Szenci Molnár had bovendien een intellectueel netwerk, dat zich tot in de Nederlanden uitstreekte en kende onder andere de genoemde Pieter Brederode. Mihály Imre, “Szenci Molnár Albert “*Idea Christianorum*”-a” 240

²⁴ Mátyás Lochmannus correspondeerde met Révay en hielp hem bij zijn werk door informatie op te zoeken en het manuscript over de kroon te corrigeren.

²⁵ Zie de briefwisseling tussen Révay en Lány in het correspondentiearchief van Révay in SNA en de opdracht aan Ferenc en Péter Révay in: Elias Lány, *Defensio Libertatis Christianae in usu Imaginum Historico* (Bartphae, 1595?) A1r. Lány was hofpredikant van Thurzó en schreef gedichten in het Slowaaks en in het Latijn.

²⁶ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 30-31

²⁷ Sándor Csipkay, *Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei* (Boedapest, 1935) 12-28, József Thuróczi-Trostler, “Keresztény Seneca”, in: *Egyetemes philológiai közlöny* 60 (Boedapest, 1937) 33-72, Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet*, Tibor Wittman, “A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz” 53-66, Tibor Klaniczay, “A magyar későrenaisszánsz problémái - stoïcizmus és manierizmus”, in: Tibor Klaniczay, *Renaisszánsz és Barokk* (Boedapest, 1961) 303-339, Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz” 493, Jan Papy, “Justus Lipsius and the German Republic of Letters - Latin Philology as a Means of Intellectual Exchange and Influence” (ongepubliceerd manuscript)

van de academische cirkel was Rimay. Hij schreef uitmuntende literaire werken, waaronder het eerste Hongaarse filosofische geschrift.²⁸ Ook stond hij met alle belangrijke humanisten in Hongarije in contact, stuurde brieven aan Lipsius en had een nauwe band met Žierotín.²⁹ Rimay was ook bevriend met de tolerante humanistische bisschop Naprágyi, die in 1603 samen met onder meer Révay het klaagschrift aan de koning overhandigde. Káthay, een vriend van Rimay en medeauteur van de ‘Verklaring van Szerencs’, heeft waarschijnlijk ook een brief aan Lipsius geschreven³⁰ en is de auteur van een aantal prachtige verzen, onder meer over Balassi.³¹ Illésházy had al vanaf de jaren negentig van de zestiende eeuw intensief contact met Rimay en Révay en schreef één van de mooiste neostoïsche gedichten in Hongarije.³² Berger was voor zover ons bekend geen lid van de kring, maar correspondeerde met Rimay, Péter en Ferenc Révay en Žierotín, net als Jessenius dat deed.³³ Illésházy, Jessenius en Berger vormden de schakel tussen de Hongaarse en de Boheemse/Moravische humanisten, zo blijkt uit hun correspondentie met Žierotín.³⁴

Door deze intellectuele dwarsverbanden in het Habsburgse rijk is het te verklaren dat de in de vorige hoofdstukken geschetste denkbeelden over de kroon en de gemeenschap een snelle verspreiding kenden, die ook plaatsvond buiten de genoemde gedrukte en geschreven bronnen.³⁵ Op grond van de inhoud van de ongepubliceerde correspondentie van Révay, Berger, Jessenius en anderen, kan zelfs worden gesteld dat deze auteurs een informele ‘studiekring over de kroon’ vormden.³⁶ Vooral Révay en Berger hebben uitgebreid geschreven over de betekenis van de kroon in hun briefwisseling. De leden van de studiekring en hun omgeving van Lipsius-aanhangers

²⁸ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 153 (tekst), 217

²⁹ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* (Boedapest, 1964) 16, R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 145, Pál Ács (red.), *Rimay János írásai* (Boedapest, 1992) 269-278, Peter Burke, *The European Renaissance: Centres and Peripheries* (Oxford ect., 1998) 154. Ook Révay schreef met Žierotín, zie: Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit* I 300 (verwijst naar een brief uit januari 1607, die helaas niet is opgenomen in de bijlage.) Over de status die correspondentie met Lipsius gaf aan een lid van een studiekring, zie: Harm Wansink, *Politieke wetenschappen aan de Leidse universiteit 1575-±1650* (dissertatie, Utrecht, 1975) 24

³⁰ Over de brief van Káthay aan Lipsius: Sándor Iván Kovács, “Justus Lipsius és a magyar késő-renaisszansz utazási irodalom”, in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 431, noot 17, Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz”, noot 2

³¹ János Rimay, “Balassi Bálint apológiája”, in: Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 35, “Káthay Mihály üdvözlő verse”, in: Pál Ács (red.), *Epidédium* 19

³² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* 16. Over zijn relatie met Révay, zie zijn correspondentie: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 100, 113, 149

³³ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 295-296

³⁴ Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615* II (Brünn, 1862) LII-LIII, brief XXXXVII, d.d. 28 november 1606, LXI-LXII, brief LVII, d.d. 4 september 1608, František Dvorský (red.), *Archiv Český XXVII. –Dopisy Karla st. z Žierotína 1591-1610* (Praha, 1904) 282, Elias Berger, 1606, 286-287, Peter Berger over Elias, 1606, 392, Elias Berger, 1608, 475-476

³⁵ De verbanden tussen Hongaarse, Boheemse en West-Europese intellectuele centra hebben vrij veel aandacht gekregen. Wegens politieke tegenstellingen in het verleden en taalbarrières is er nog te weinig onderzoek gedaan naar het verband tussen de denkbeelden van Middeneuropese intellectuelen. Het is bijvoorbeeld niet bekend in hoeverre Žierotín en Illésházy van elkaars ideeën hebben gebruik gemaakt. Zie als voorbeeld een fragment van een brief van Žierotín aan Illésházy uit 1600 in: R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 144

³⁶ SNA – ARR Korešpondencia Peter Révay Krč. 81-83

werden door de opstand van Bocskay in twee kampen uiteengedreven,³⁷ maar de beëindiging van de opstand bracht hen weer bij elkaar. Tijdens de vredesbesprekingen kwamen de partijen tegenover elkaar te zitten, maar het is niet bekend of de ideeën van Lipsius een rol speelden bij die gelegenheid.³⁸ Zo waren de leiders van de Bocskay-partij en het Habsburgse kamp tijdens de onderhandelingen (Illésházy en Thurzó), vrienden van zowel Rimay als Révay en tevens bewonderaars van Lipsius. De terugkeer van de kroon en de kroning in 1608 verenigden de kampen in het Hongaarse rijk en de voormalige tegenstanders op een symbolische wijze. De leden van de kring die nog in leven waren, kwamen op belangrijke machtsposities in het rijk. Vervolgens verschenen vanaf 1608 werken over de kroon die de nieuwe machtsconstellatie moesten legitimeren, en die geschreven waren in de geest van de kring, zoals die van Berger in 1608 en Révay in 1613.

5.3 Lipsius en de constructie van een ‘nationale identiteit’

5.3.1 Denkbeelden van Lipsius

Vrijwel alle auteurs die in deze studie zijn genoemd, hebben in meer of mindere mate de ideeën van Lipsius gebruikt. De faam in het Hongaarse rijk van deze Leidse hoogleraar berustte op de inhoud van drie werken: zijn editie van de Historieën van Cornelius Tacitus uit 1574, het geschrift *De Constantia libri duo, qui alloquium praecipue continent in publicis malis* (Twee boeken over standvastigheid, die in het bijzonder een troostrede bevatten bij algemene rampspoed, 1584) en zijn *Politiorum sive civilis doctrinae libri sex* (Zes boeken over politiek of politieke instructie, 1589). De inhoud van de laatste twee zal nu kort geïntroduceerd worden.

Het werk van Lipsius over de standvastigheid kan beschouwd worden als een troostschrift voor zijn tijdgenoten en is geschreven naar aanleiding van de oorlogsomstandigheden in de Nederlanden.³⁹ In dit boek roept hij de lezer op tot een levenshouding, die wordt gedragen door de *constantia*. Met dit laatste duidt hij een rotsvaste geesteskracht aan, die zich niet laat meeslepen of teneerdrukken door onfortuinlijke omstandigheden zoals oorlogsellende.⁴⁰ De mens moet zich volgens Lipsius niet laten verleiden door de *opinio* (‘verkeerde mening’: waan), maar zich laten leiden door de *recta ratio* (‘juiste rede’: gezond verstand).⁴¹ Deze houding is gebaseerd op zijn opvattingen over een leer van het noodlot en innerlijke onverstoortbaarheid. Lipsius ontwikkelde deze leer door het christendom systematisch te verzoenen met de antieke stoa.⁴² In zijn synthese ligt de nadruk op de relatie tussen de christelijke idee van

³⁷ Een voorbeeld van deze tweedeling is de *Pasquillus* die Rimay op 21 januari 1608 schreef onder het pseudoniem ‘János Bolygó’ over de leidende figuren in de Hongaarse politiek. In dit gedicht schetst hij een zeer negatief beeld van Ferenc Forgách, ook lid van de kring, die hij verwijt de vrijheid van het land en de ‘nemzet’ te hebben geschaad. Pál Ács (red.), *Rimay János írásai* (Boedapest, 1992) 196

³⁸ Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 239

³⁹ Justus Lipsius, *Over de standvastigheid bij algemene rampspoed* (vert. en inl. P.H. Schrijvers) (Baarn, 1983)

⁴⁰ *Ibidem*, 44

⁴¹ *Ibidem*, 45-46

⁴² Zie: Albertine van der Bilt, *Lipsius’ De Constantia en Seneca. De invloed van Seneca op Lipsius’ geschrift over de standvastigheid van gemoed* (Nijmegen, 1946) 33-37

de *providentia* (voorzienigheid) en het antieke *fatum* (lot) of *fortuna*, waarbij in het denken van Lipsius het laatste ondergeschikt is aan het eerste, doordat God persoonlijk ingrijpt in het lot van de mens.⁴³ In het politieke leven betekent dit dat een politicus zich niet dient neer te leggen bij de omstandigheden, maar actief een oplossing moet zoeken voor de problemen in de gemeenschap.

Deze laatste gedachte werkte Lipsius uit in zijn andere werk over het politieke bedrijf, waarin hij de meest gewenste regeringsvorm in het algemeen en de deugden van een vorst in het bijzonder behandelt. Volgens Jan Waszink is de essentie van dit boek een beschrijving van en een pleidooi voor een vorstengezag dat een onbelemmerd en realistisch gebruik van macht combineert met een doordringende morele inspiratie.⁴⁴ Het doel van deze regering is het veilig stellen van de belangen van de onderdanen, zonder daarbij enerzijds onthand te worden door beperkingen gesteld door wet of godsdienst, of anderzijds te vervallen in wetteloosheid en tirannie. Waszink beweert tevens dat bij Lipsius de *ratio* en *iustitia* (rede en rechtvaardigheid) van het gezag van een vorst uitsluitend zitten in de mate waarin de belangen van zijn onderdanen worden gediend. Hiermee doelt de filosoof op de feitelijke vrede, orde en veiligheid die de regering van de vorst brengt. Deze belangen vormen een hogere moraal in zichzelf, waarvoor rechtvaardigheid en deugd soms moeten wijken: in beginsel verwerpelijke handelwijzen, als misleiding en politiek bedrog, kunnen instrumenten zijn van goed bestuur als dit de belangen van de onderdanen ten goede komt.

Volgens Waszink is het werk van Lipsius een poging om de verhouding tussen *virtus* (hier: moraal van de vorst) en *prudentia* (realisme of gezond verstand) een nieuwe betekenisinhoud te geven.⁴⁵ Het uitgangspunt van het denken van Lipsius is de zoektocht naar een staatsordening, die een einde kan maken aan de chaos, en stabiliteit en veiligheid kan garanderen voor de burgers. Lipsius probeert een moreel geïnspireerde *raison d'état* (beginsel van staatsbelang) te scheppen op basis van de vereniging van morele en realistische uitgangspunten, die het algemeen belang moeten dienen.⁴⁶ Hij verlaat hiermee de traditionele christelijk-Ciceroniaanse moraal, door te beweren dat eenzelfde moreel niveau bereikt kan worden door de toepassing van *raison d'état*-elementen in de politiek. Het gebruik van dit beginsel van staatsbelang is volgens zijn denken in bepaalde gevallen zelfs noodzakelijk om de orde, vrede en veiligheid van de burgers te waarborgen.

Een essentieel element van deze politieke leer van Lipsius is, volgens Waszink, het beeld van de *maiestas* (soevereiniteit) en de *auctoritas* (gezag) van de vorst bij zijn onderdanen.⁴⁷ Omdat de vorst gebruik maakt van *raison d'état*-instrumenten en daarmee soms doelbewust zijn burgers misleidt, moeten zijn onderdanen vertrouwen hebben op zijn *virtus* en *prudentia* en zich vervolgens niet verzetten tegen zijn staatsmanschap en regering. Een opvallend element van deze politieke moraal is de onderschikking van de religie aan de vorstenmacht, in dienst van de stabiliteit en orde in het rijk. De politieke moraal en de staatsordening berusten hierdoor enkel op het beeld

⁴³ Ibidem, 75

⁴⁴ Jan Waszink, "Introduction", in: Justus Lipsius, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction* (Jan Waszink red. en vert.) (Assen, 2004) 199

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

van de *virtus* en de *prudentia* van de vorst bij de onderdanen, dat zo een deel van de rol van de religie in de staat overneemt.⁴⁸

In de eerste twee boeken van zijn *Politica* behandelt Lipsius de meest gewenste regeringsvorm en de deugden waarover de vorst moet beschikken. Hij geeft in het eerste boek een definitie van de begrippen *prudentia* en *virtus*, die de belangrijkste elementen van de politieke ordening zijn.⁴⁹ Voordat Lipsius deze begrippen uitwerkt, schrijft hij over de noodzakelijkheid van macht. In zijn ogen is de monarchie de meest nuttige regeringsvorm, omdat deze de oudste en meest voorkomende is en tevens het beste de *pax* (vrede) en *concordia* (eendracht) van de onderdanen kan verzekeren.⁵⁰ Het doel van de monarch en de monarchie moet het *bonum publicum* (algemeen goede of het nut van het algemeen) zijn.⁵¹

Om dit doel te bereiken, moet de vorst zich volgens Lipsius de volgende kardinale deugden eigen maken. Hij ontleent deze aan de klassieke auteurs, in het bijzonder aan Aristoteles. De belangrijkste twee die Lipsius noemt, zijn de *prudentia* en *virtus*. De eerste deugd houdt in het kort in dat de mens leert wat wel of niet te doen en is gestoeld op de elementen *usus* (ervaring) en *memoria rerum* (kennis van de historie van het rijk).⁵² Dit laatste biedt de vorst gelegenheid lessen te trekken uit het verleden. *Virtus* omvat het morele karakter van de koning: zijn *pietas* (vroomheid) en *probitas* (eerbaarheid).⁵³ In het tweede boek behandelt Lipsius de deugden *justitia* (rechtvaardigheid), *clementia* (toegevendheid), *fides* (trouw) en *modestia* (gematigdheid).⁵⁴ Deze eigenschappen zijn verbonden met de laatste deugd van de vorst, zijn *maiestas* (hier: majesteitelijkheid), die inhoudt dat de heerser op een natuurlijke manier ontzag moet wekken bij zijn onderdanen door de wijze waarop hij in zijn handelen blijkt geeft van het bezit van de vorstendeugden.⁵⁵ Kortom: de koning geeft met wijsheid, omzichtigheid en krachtadigheid leiding, waarbij het belang van het koninkrijk voorop staat. Hierbij was de godsdienst in het rijk nadrukkelijk ondergeschikt aan de politieke doelstellingen van de vorst.

5.3.2 Geschiedenis bij Lipsius

De bron van deze denkbepelden over de mens en de politieke gemeenschap vond Lipsius in de geschiedenis, in het bijzonder in die van de Klassieke Oudheid. Zijn methode van kennisvergaring over de politiek week af van voorlopers en tijdgenoten, die zich bezig hadden gehouden, of hielden, met filologie, waarbij de volledige teksten van de auteurs in hun oorspronkelijke context moesten worden begrepen. Lipsius deed zijn onderzoek met het doel om praktische oplossingen voor de noden van zijn tijd te vinden en om argumenten aan te dragen die zijn beweringen konden onderbouwen.

De vernieuwende methode van Lipsius komt er op neer, dat hij zijn betoog opbouwt uit een reeks van citaten van gezaghebbende auteurs (in het bijzonder

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Justus Lipsius, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction* 261-262

⁵⁰ Ibidem, 297-301

⁵¹ Ibidem, 309

⁵² Ibidem, 289-291

⁵³ Ibidem, 263-283, 387-389

⁵⁴ Ibidem, 294-345

⁵⁵ Ibidem, 424

Tacitus)⁵⁶ of uit een trits van vergelijkbare *exempla* (voorbeelden) uit het verleden over hetzelfde onderwerp.⁵⁷ Deze passages werden zo puntig mogelijk geformuleerd, ontdaan van hun literaire of historische context en indien nodig aangepast aan het (politieke) doel waarvoor de auteur ze had uitgezocht. Hij interpreteerde deze derhalve niet op de wijze waarop de oorspronkelijke auteur het had bedoeld, maar zocht een interpretatie die een eenduidig en overtuigend antwoord kon geven op een actuele politieke kwestie.⁵⁸ Lipsius gebruikte in zijn werk zowel klassiek als middeleeuws bronmateriaal om zijn boodschap zo goed mogelijk aan zijn lezers over te brengen.⁵⁹ In het boek over de standvastigheid zet hij deze werkwijze uiteen en noemt hij deze zeer adequaat de ‘honing van de historische voorbeelden’ die de ‘zoete honingwijn van de historische vertellingen’ oplevert.⁶⁰

Hoe Lipsius historisch materiaal gebruikte voor zijn doeleinden, is onder meer zichtbaar in zijn boek over het beeld van de Maagd Maria te Halle uit 1604.⁶¹ Dit werk is met name interessant, omdat de auteur voorbeelden uit de Hongaarse geschiedenis gebruikt. Bij het schrijven van deze studie heeft de auteur delen uit de Hongaarse legende van de heilige Erzsébet (Elisabeth) gebruikt om de oorsprong van dit Vlaamse beeld te beschrijven, zo heeft de Hongaarse Lipsiuskenner Anna Vargha aangetoond.⁶² Zij stelt dat Lipsius verschillende en uiteenlopende versies van dit heiligenleven heeft bestudeerd en deze heeft verwerkt in zijn beschrijving.⁶³ Hierbij plaatste hij delen van de legende, los van hun oorspronkelijke context en in een bewerkte vorm, in een betoog dat een plausibele en coherente theorie over de oorsprong van het Mariabeeld moest ondersteunen.

Deze methode van Lipsius was veeleer een retorische strategie dan een wetenschappelijke werkwijze, omdat zijn doelstelling meer het overreden van toehoorders dan het leveren van absoluut bewijs was.⁶⁴ In zijn werk probeert hij de lezer te overtuigen van de juistheid van een bepaalde politieke theorie, die hij uiteenzet door een selectieve en vaak betwistbare interpretatie van het historische bronnenmateriaal. In

⁵⁶ Over de citatenreeksen van Lipsius zie: Jan Waszink, “Introduction” 55-58 e.v., Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince. Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early-Modern Europe* (Chapel Hill en Londen, 1990) 78, Ann Moss, “The *Politica* of Justus Lipsius and the *Commonplace-Book*”, in: *Journal of the History of Ideas* 59 (New York, 1998) 421

⁵⁷ Lipsius legt deze methode uiteen bij monde van Carolus Langius in hoofdstuk 19 tot 21 van *De constantia*. Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* 123-128. Zie ook zijn visie op historici en voorbeelden in *De Politica*. Justus Lipsius, *Politica*, lib.V, cap. I, r. 9-24, 536

⁵⁸ Voor de ontwikkeling van dit denken van Lipsius in de periode 1574-1698 zie: Jan Waszink, “Introduction” 94-98

⁵⁹ Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 78, Jan Papy, “The Use of Medieval and Contemporary Sources in the History of Louvain of Justus Lipsius (1547-1606); the Lovanium (1605) as a Case of Humanist historiography”, in: *Lias* 29 (Amsterdam, 2002) 45-62

⁶⁰ Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* 124-125

⁶¹ Justus Lipsius, *Diva Virgo Hallensis, Beneficia ejus et miracula fide atque ordine descripta* (Antverpia, 1604) Er bevonden zich twee exemplaren van dit werk tussen de in beslag genomen bezittingen van Bocatius in 1605. Zie ‘*Item Quaerelae etc.*’, in: “II/B Inventaria 2”, in: IOPr 469 r. 17, 474 r. 80. Over het omstreden katholieke karakter van dit werk en de receptie in Hongarije, zie: Mihály Imre, “Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum“-a”, in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 235-238

⁶² Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet* 56-63. In haar studie geeft zij bovendien een overzicht van de werken van Lipsius, waarin hij Hongaarse thema’s behandelt.

⁶³ *Ibidem*, 57

⁶⁴ Anthony Grafton, *Bring Out Your Dead* (Cambridge, Massachusetts, en Londen, 2001) 241

wezen fungeerde de antieke cultuur voor Lipsius als een verzameling losse bouwfragmenten, waarmee hij al slijpend en vijlend een nieuw monument met een eigentijdse betekenis schiep. Dit werk had door de stijl en werkwijze de grootsheid en de overtuigingskracht van een klassiek betoog, maar was in wezen een vroegmoderne schepping.⁶⁵ De auteur stelde zelf al, dat hij niet zozeer de klassieke traditie bestudeerde, maar dat hij zijn werk als een voortzetting van deze traditie beschouwde.⁶⁶ De inspanningen van Lipsius markeren daarom een bepaalde vroegmoderne culturele ontwikkeling van herontdekking en herschepping van het verleden.

De kern daarvan was de zoektocht naar de essentiële waarheid over de mens en zijn samenleving, door een synthese van de kennis van het christendom en de Klassieke Oudheid. Door deze verchristelijking van het klassieke erfgoed kreeg het politieke denken bij Lipsius een nieuwe religieuze dimensie.⁶⁷ Een belangrijk element daarvan was de nadruk op het concept van de rol van de goddelijke Voorzienigheid in de menselijke geschiedenis en de relatie die Lipsius op grond van deze idee legt tussen de wetenschap van de geschiedenis en die van de politiek.⁶⁸ Aan deze relatie lag de idee van de *similitudo temporum*, het concept van de overeenkomst tussen de historische periodes bij Polybius, ten grondslag.⁶⁹ Lipsius koppelde diens idee aan de gedachte dat door deze historische verbanden het plan van God met de mensheid te kennen was. Op grond van de historische gelijkenissen, werd het bestuderen van het verleden van nut voor het oplossen van de actuele politieke kwesties van zijn tijd. Bovendien kregen deze politieke adviezen een religieuze legitimatie door de verwijzing naar de Voorzienigheid.

5.3.3 Lipsius en nationale identiteit

Een effect van deze historische methode die Lipsius had bedacht, was de ontwikkeling van een nationale identiteit in die gebieden van Europa waar de receptie van zijn werk plaatsvond. Deze verandering begon in de Nederlanden, doordat de methode werd overgenomen door auteurs die zich bezighielden met de beschrijving van de ‘nationale’ geschiedenis, als Hugo Grotius en Cornelis Hooft.⁷⁰ Een goed voorbeeld daarvan is een werk van Grotius *De Antiquitate Reipublicae Batavae* (Over de oudheid van de Bataafse republiek).⁷¹ Grotius (Hugo de Groot, 1583-1645) liet het in zijn functie als historiograaf van de Staten van Holland in 1610 te Leiden verschijnen.

De politieke achtergrond van dit werk was de pas verworven onafhankelijkheid van de Verenigde Republiek, die moest worden gerechtvaardigd door een historische

⁶⁵ In de woorden van Bireley: ‘They carried the authority of the ancients, but they represented his thoughts’. Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 78

⁶⁶ Anthony Grafton, *Bring Out Your Dead* 240

⁶⁷ Friedrich Polleroß, “From the *exemplum virtutis* to the Apotheosis”, in: Allan Ellenius (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* 53

⁶⁸ Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* (Brigitta Oestreich en H.G. Koenigsberger red.) (Cambridge, 1982) 42, Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 80

⁶⁹ Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* 31, 39, 61-62, Arthur Eyffinger, “‘Amoena gravitate morum spectabilis’ Justus Lipsius and Hugo Grotius”, in: Marc Laureys e.a. (red.), *The World of Lipsius: a Contribution towards his Intellectual Biography* (Brussel en Rome, 1998) 317, Jan Waszink, “Introduction” 95

⁷⁰ *Ibidem*, 316-317

⁷¹ Jan Waszink, “Introduction”, in: Hugo Grotius, *The Antiquity of the Batavian Republic with the notes by Petrus Scriverius* (Jan Waszink e.a. red. en vert.) (Assen, 2000)

fictie. De doelstelling van Grotius was daarom te bewijzen, dat de Staten van Holland altijd al soeverein en onafhankelijk waren geweest van vreemde mogendheden.⁷² Hij onderbouwt deze bewering door aan te tonen, dat de ‘aristocratische staatsvorm’ in Holland zonder onderbreking is terug te voeren op de politieke organisatie van de Bataven, de vermeende voorouders van de Hollanders.⁷³ Zijn betoog dat deze politieke continuïteit moet bewijzen, is gebaseerd op een interpretatie van het werk van Tacitus en op archeologische bronnen, die in die tijd voor het eerst onder de aandacht kwamen.⁷⁴

Net als Lipsius, haalde Grotius dit bronnenmateriaal uit de oorspronkelijke context en schiep hij hiermee een *exemplum* van de Bataven, dat de idee van de ‘oorspronkelijke vrijheid van de Bataven’ moest staven.⁷⁵ Bovendien liet hij doelbewust bepaalde onwelgevallige elementen uit de geschiedenis weg, of bracht hij veranderingen aan als dit zijn these ten goede kwam. Hierbij ontstond, volgens Waszink: ‘a complex mixture of (perceived) truth and strategic selection and presentation’.⁷⁶ Het streven naar vrijheid en onafhankelijkheid werd, mede als gevolg van het werk van Grotius, een karaktertrek van de ‘Nederlandse’ identiteit.⁷⁷ De zeventiende-eeuwse lezers van het werk over de Bataafse *respublica* spiegelde zich aan Grotius’ beeld van de Bataven, dat hij schiep op grond van zijn perceptie van hun deugden: moed, vrijheid, eenvoud en ingetogenheid.

De denkbeelden van Grotius vonden hun weg ook naar Midden-Europa. Hij correspondeerde tevens met geestverwante auteurs in Polen en Litouwen, die zijn werk lazen. Vervolgens gebruikten deze Pools-Litouwse politieke denkers het Bataafse model van Grotius bij de schepping van hun voorstelling van een onafhankelijke aristocratische staat.⁷⁸ Hierdoor vond de historische methode van Lipsius een vruchtbare voedingsbodem in dit deel van Midden-Europa via het werk van Grotius over de Bataafse *respublica*. Of Grotius ook invloed heeft gehad op Hongaarse auteurs, is niet bekend. Zijn werk over de Bataven komt niet voor in Hongaarse bibliotheekinventarissen uit die tijd en wordt ook niet geciteerd door de in deze studie genoemde auteurs.⁷⁹

⁷² Nicolette Mout, “Ideales Muster oder erfundene Eigenart. Republikanische Theorien während des niederländischen Aufstands”, in: Helmut Koenigsberger (red.), *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit* (München, 1988) 169-194, Jan Waszink, “Introduction” 6

⁷³ *Ibidem*, 7. Overigens beweerde de Hollandse kroniekschrijver Cornelius Aurelius in zijn *Chronycke van Hollandt* dat Battus, de mythische voorouder van de Bataven, een Hongaar was. Kortom: de Hollanders stamden in zijn ogen van de Hongaren af. Deze fictie heeft na 1526 geen receptie meer gehad. Zie: Fred van Lieburg, “Hungary and the Batavian Myth”, in: *Acta Ethnographica Hungarica* (Boedapest, 2004) 151-160

⁷⁴ Hugo Grotius, *The Antiquity of the Batavian Republic* 19

⁷⁵ *Ibidem*, 20-23

⁷⁶ *Ibidem*, 23

⁷⁷ *Ibidem*, 18, Karin Tilmans, “Republican Citizenship and Civic Humanism in the Burgundian-Habsburg Netherlands (1477-1566)”, in: Martin van Gelderen en Quentin Skinner (red.), *Republicanism. A Shared European Heritage I* (Cambridge, 2002) 125, Martin van Gelderen, “Aristotelians, Monarchomachs and Republicans: Sovereignty and *respublica mixta* in Dutch and German Political Thought, 1580-1650”, in: *ibidem*, 204

⁷⁸ Karin Friedrich, “Konfessionalisierung und politische Ideen in Polen-Litauen (1570-1650)”, in: Joachim Bahlcke en Arno Strohmeyer (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* (Stuttgart, 1999) 255-257

⁷⁹ Alleen Jessenius vermeldt de Bataven in een oratie uit 1611 ter gelegenheid van de Boheemse kroning van Matthias om de politiek van Matthias in de Nederlanden en in Hongarije-Bohemen met elkaar te vergelijken. Nicolette Mout, *Bohemen en Nederland in de zestiende eeuw* 78

5.3.4 Lipsius en de intellectuele ontwikkeling van Révay

De vraag of, net als in de Nederlanden, ook in Hongarije de methode van Lipsius werd gebruikt om op grond van historisch bronnenmateriaal een bepaalde theorie van de gemeenschap uiteen te zetten, heeft tot nu toe nauwelijks aandacht gekregen.⁸⁰ Ook de vraag of Révay zich de historische werkwijze van Lipsius heeft eigen gemaakt, is tot nu toe niet afdoende beantwoord. Voordat zal worden ingegaan op de vraag hoe Révay de werkwijze van Lipsius toepaste en hoe dit leidde tot een nieuwe ontwikkeling van de Hongaarse nationale identiteit, zal eerst de wijze waarop de Hongaarse auteur zijn filosofisch en historisch bronmateriaal verzamelde centraal staan en vervolgens beschreven worden hoe zijn werk tot stand kwam.

Révay maakte voor het eerst kennis met eigentijdse retorische technieken in Straatsburg, waar hij van 1587 tot 1590 als student was ingeschreven aan de vermaarde protestantse academie van Johannes Sturm.⁸¹ Hij studeerde hier onder leiding van de rector, Melchior Junius (1545-1604). Junius organiseerde stevige disputen, waarbij de deelnemers oraties hielden die van te voren waren geschreven en waarvan de beste naderhand werden gepubliceerd.⁸² Deze toespraken kwamen tot stand, doordat de studenten systematisch citaten van klassieke en vroegmoderne auteurs over bepaalde, voorafbepaalde thema's verzamelden en vervolgens met deze citaten hun betoog opbouwden.⁸³

In de gepubliceerde oraties van Révay is goed zichtbaar dat hij deze techniek heeft gebruikt. Hij hield betogen over de rol van dronkenschap in een moordzaak bij Livius, en over de Murena-zaak bij Cicero.⁸⁴ Ook sprak hij een lofrede uit op Cicero, hield hij een pleidooi over de noodzaak van de beoefening van de deugd door adellijke personen voor de samenleving, en hield hij een uitgebreid betoog over het nut van de jacht voor de adel, dat in feite opnieuw over de deugden van de adel gaat.⁸⁵ Deze teksten schreef hij op basis van zijn verzameling citaten.⁸⁶ Uit deze collecties blijkt niet alleen zijn belesenheid, maar ook de wijze waarop in Straatsburg werd geleerd kennis te verzamelen en te classificeren voor retorische doeleinden. De basis werd gevormd door

⁸⁰ Tibor Klaniczay, "A magyar későreneszánsz problémái" 319, Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti tudományosság" 53-66, Emma Bartoniek, *Fejezetek a XVI-XVII századi történetírás* 389-403. Bonis zegt in zijn werk een analyse te zullen maken van Révay's gebruik van de ideeën van Lipsius, maar doet niet meer dan een opmerking te maken over hoe beide auteurs klassieke citaten gebruikten. György Bonis, *Révay Péter* 72-93

⁸¹ Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghan" 345-347. De academie en latere universiteit van Straatsburg werd vanaf 1613 onder leiding van Matthias Bernegger één van de belangrijkste centra vanwaar uit de denkbeelden van Lipsius werden verspreid. Gerhard Oestreich, *Antiker Geist und moderner Staat bei Justus Lipsius (1547-1606)* (Nicolette Mout inl. en red.) (Göttingen, 1989) 189, Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* 97

⁸² Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghan" 349-351

⁸³ De 'toestand van Hongarije' was een van de discussiethema's. Mihály Imre, "Magyarország panasza" 311-312, noot 464

⁸⁴ Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghan" 353

⁸⁵ Ibidem, 354-356

⁸⁶ Zowel die van zijn Weense als van zijn Straatsburgse periode zijn bewaard gebleven: *Joannis Molensis Annotationes in Universam Logicam et Mathesim per Petrus Révay*, Főegyházmegyei könyvtár, Esztergom Ms. 272, *Commentario(!) in octo libros Aristotelis de Physice auscultatione*, ibidem, Ms. 224, *Commentaria in libros Aristotelis de Coelo et Mundo, de Generatione et Corruptione, Meteorologicorum, de Anima et Metaphysicorum*, ibidem, Ms. 273 (Wenen), *Annotationes Morales Historicae*, ibidem, Ms. 253 (Straatsburg). De laatste verzameling heeft hij na zijn studie voortgezet. György Bonis, *Révay Péter* 9-12

honderden concepten met Latijnse termen, als *bona, concordia, democracia* en *natio*.⁸⁷ Hierbij valt op dat Révay niet alleen klassieke auteurs als Plato citeert, maar ook Bonfini, Sambucus en de Franse denker Jean Bodin.⁸⁸

De manier waarop hij de citaten verzamelde en gebruikte, paste Révay ook toe bij het onderzoek naar de kroon. Zijn biograaf Hrabecius maakt melding van een verzameling van historische citaten en bronnenmateriaal, een *Viridarium*, die Révay, volgens hem, ten behoeve van het schrijven van zijn latere werken over de kroon en Hongarije na zijn studie had aangelegd.⁸⁹ Révay's gebruik van de ideeën van Lipsius kan zeker vanaf 1592 worden vastgesteld. Hij liet in zijn eerder genoemde brief aan Lipsius, d.d. 27 juli 1592, weten dat Rima en hij twee delen van de gepubliceerde briefwisseling van Lipsius en ook diens *Politica* en *Constantia*, enthousiast bestuderen en bespreken.⁹⁰ Bovendien had Révay de Lipsius-editie van de werken van Tacitus uit 1588 in zijn bezit.⁹¹ Vanaf 1607 rechtvaardigt Révay zijn politieke ideeën met historische voorbeelden op een vergelijkbare manier als Lipsius, zoals in het genoemde advies aan Matthias, de eisen van de kroonhoeders en het werk over de kroon.

5.4 Analyse van het werk over de kroon van Révay

5.4.1. Politieke achtergrond

Het boek van Révay verscheen in het jaar 1613, maar afgaande op zijn correspondentie kwam het manuscript tussen 1611 en 1612 tot stand.⁹² In deze periode vonden er opnieuw politieke veranderingen in het Hongaarse rijk plaats, die de directe aanleiding kunnen zijn geweest voor het schrijven van dit werk. De belangrijkste ontwikkeling was het politieke compromis dat Matthias had gesloten met de Hongaarse standen en dat werd bezegeld met de terugkeer van de kroon en de kroning in 1608. Na de feestelijke kroning bleek dat de politieke status quo in het rijk fragiel was en dat de factoren die de politieke stabiliteit vóór 1608 ondermijnden, nog steeds aanwezig waren, zoals het gebrek aan krachtig leiderschap, de kloof tussen de Habsburgers en de Hongaren en de tweedracht binnen het rijk zelf. Toen Illésházy in 1609 stierf, viel daarmee de leider van de gemeenschap en het brein achter het compromis weg. Hij werd als *palatinus* opgevolgd door György Thurzó, een persoonlijke vriend en geestverwant van Révay.⁹³

⁸⁷ [Péter Révay], *Annotationes Morales Historicae*, fol. 63 (*natio*), fol. 215 (*concordia*), fol. 315 (*Bona communitas*). In totaal omvat deze collectie 276 folio's, de oudere collectie 1273 folio's.

⁸⁸ *Bodin de resp 2 lib. Cap 68, lib 4 cap 1*. Ibidem, fol. 16. Bonfini: fol. 28, 33, 44, 70. Lipsius ontbreekt, al verwijst hij bij *constantia* naar een werk uit 1599, hetgeen van hem zou kunnen zijn. Ibidem, fol. 284.

⁸⁹ Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funebris* F2r. Deze collectie is helaas niet bewaard gebleven of nog niet teruggevonden.

⁹⁰ Révay's exemplaar van *Epistolarium* van Lipsius dook op in 1939 bij een veiling, maar is weer verdwenen in een onbekende collectie. György Bonis, *Révay Péter* 14. *De Politica* en *De constantia* bevonden zich volgens een inventaris nog in 1651 in de familiebibliotheek van de Révay's in het slot Szklabinia. Zie: Dénes Mednyánszky, "Révay Ferencz szklabinia könyvtára 1651-ben", in: *Magyar Könyvszemle* (Boedapest, 1881) 344. Over andere bewaard gebleven boeken uit het bezit van Révay, zie: Emma Bartoniek, *Fejezetek* 403

⁹¹ Ibidem, 82, noot 166

⁹² György Bonis, *Révay Péter* 48

⁹³ Révay schonk aan György Thurzó een codex met het werk van de historicus Petrus Ransanus, afkomstig uit de bekende Renaissancebibliotheek van Matthias Corvinus.

Ten tweede was Matthias niet meer zo afhankelijk van de Hongaarse standen, toen hij koning van Bohemen werd in 1611 en de keizerskroon wist te bemachtigen in 1612. Vanaf dat moment stond de status quo in Hongarije onder druk.⁹⁴ Ondertussen bleven de spanningen bestaan tussen de verschillende geloofsrichtingen in het rijk, tussen de Heidukken en de standen, en tussen Hongarije en Zevenburgen met betrekking tot de eenheid van het rijk.

Het ontstaan van het werk van Révay moet niet alleen binnen deze politieke context worden gezien, maar ook als een volgende stap in de ontwikkeling van de kroonbetekenis in de periode 1609-1613. Na de publicatie van het werk van Berger in 1608 en dat van Jessenius in 1609, volgden in jaren daarna meer werken van Berger en Bocatius waarin de nieuwe kroonbetekenis werd genoemd. Bocatius verwijst in 1611 diverse keren in verzen naar de Hongaarse kroon, die verschenen in een werk waarin hij een verband legt tussen de daden van Matthias Corvinus en Matthias II.⁹⁵ In Berger's lijkrede op Rudolf uit 1612 verwijst hij twee keer naar de bewaking van de heilige kroon.⁹⁶ In het eerder genoemde *Trinubium*, waarin hij een verenigd Europa verbeeldt door de 'huwelijksband' tussen Hongarije, Bohemen en Duitsland, naar aanleiding van de keizerskroning van Matthias, komt opnieuw de band tussen het *fatum* (lot) en de Hongaarse kroon ter sprake.⁹⁷ Hiermee werd het beeld van de kroon en de gemeenschap van Berger ook buiten het Hongaarse rijk verspreid. Het werk van Révay uit 1613 past ook in deze strategie.

5.4.2 Inhoud en structuur

De impliciete doelstelling van Révay met zijn werk is een politieke theorie uiteen te zetten met betrekking tot de historische band tussen de kroon en de gemeenschap. Révay heeft niet de 'leer van de heilige kroon' uiteengezet, zoals Emil Hargittay beweert, maar schiep een theorie die paste binnen de politieke context van dat moment.⁹⁸ Deze theorie zou enerzijds voor vrede en eendracht binnen de politieke gemeenschap moeten zorgen en anderzijds de vrijheid en onafhankelijkheid van dezelfde gemeenschap naar buiten toe moeten rechtvaardigen. Om dit doel te bereiken, schetst Révay een beeld van de geschiedenis van Hongarije, de gemeenschap en de kroon, dat de lezers moet overtuigen van de juistheid van zijn denkbeelden. De essentie van deze voorstelling is, dat God via de heilige kroon van Hongarije sinds het ontstaan van het rijk directe invloed heeft op het politieke lot van de Hongaarse gemeenschap en het rijk. Hierdoor luidt de expliciete doelstelling van de auteur dat hij een korte *commentarius* (uitleg) zal geven over de *ortus* (oorsprong), de *virtus* (moraal),

⁹⁴ Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti..." 54

⁹⁵ *Elegia Serenissimo archiduce Matthis etc. circa Pragae castra metante anno 1608 en: Ode gratulatoria de coronae Hungaricae restitutione*. Johannes Bocatius, "Salomon Hungaricus", in: IOPr 73-78 en deels in IOPo II, 827-834. Hierin is ook een werk van Galeottus Martius over Matthias Corvinus opgenomen.

⁹⁶ Elias Berger, *Spectator theatri extemporanei belli Hungarici...* (Pragae, 1612) MTA RMK III 317, D1r., D2r.

⁹⁷ Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francoforti, 1612) 12, 40, 44. Zie voor een analyse van Bergers denkbeelden in dit werk: Tibor Wittman, "Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez" 32

⁹⁸ Emil Hargittay, *Gloria, Fama, Literatura* (Boedapest, 2001) 83, noot 248

het *fortuna* (lot), en de *victoria* (overwinning) van de meer dan 600 roemvolle jaren van de heilige kroon van het Hongaarse koninkrijk, zoals blijkt uit de titel en de inleiding.⁹⁹

De voorstelling van de kroon en de uiteenzetting van haar betekenis fungeert als *exemplum* en rechtvaardiging van zijn theorie over de politiek in Hongarije. De elementen van deze kroontheorie komen overeen met de hoofdpunten van het compromis tussen de Hongaarse standen en de Habsburgse koning, dat rond 1608 mede dankzij de inspanningen van Illésházy tot stand was gekomen. Zoals in het vorige hoofdstuk is uiteengezet, kwam deze overeenkomst neer op een machtsverdeling tussen standen en koning, waarbij de kroon en de wetten de waarborg vormden voor de rechten en de soevereiniteit van de Hongaarse standen en het rijk enerzijds en de koningsmacht van de Habsburgse koning anderzijds.

Het werk begint met een inleidend gedeelte, dat bestaat uit een titelpagina, een prent van de kroon, een opdracht, een brief van de auteur aan de lezer en een anoniem epigram ter ere van Révay.¹⁰⁰ Hierna volgt het hoofdgedeelte van het werk, dat de vorm heeft van een betoog, opgebouwd uit zeventig tekstblokken, zonder hoofdstukindeling of nummering. Het einde van dit deel wordt gevormd door twee oraties, die als het ware de conclusie van zijn uiteenzetting vormen. De schrijver besluit het boek met twee lovende brieven van Berger en Jessenius, die zijn manuscript hebben gelezen en van commentaar hebben voorzien.¹⁰¹

5.4.3 De politieke denkbeelden van Lipsius in het werk van Révay

Révay rechtvaardigt de politieke inhoud van zijn werk door het een theoretisch fundament te geven, dat hij heeft ontleend aan Lipsius. Hij noemt deze denker weliswaar nergens als bron, maar hij heeft onmiskenbaar van diens ideeën gebruik gemaakt.¹⁰² Ook voor de Hongaar is het uitgangspunt een middel te vinden dat de chaos

⁹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae...*, titelblad, brief aan lezer. Deze analyse is gebaseerd op OSZK RMK III.1118, met dank aan László Ottovay voor de kopie. Dit exemplaar heeft Révay geschonken aan kardinaal Melchior Khlesl, naast Illésházy de belangrijkste politieke adviseur van Matthias en het brein achter de machtsovername in het Habsburgse huis. Bovendien heb ik gebruik gemaakt van de Hongaarse vertaling van dit werk: Péter Révay, "Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról" (Péter Kulcsár vert.), in: Tamás Katona (red.), *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról* (Boedapest, 1979) 195-232. Een latere editie van dit werk is in verschillende Nederlandse bibliotheken te vinden: Johannes Georgius Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. veteres ac genuini* II (Matthias Bél red.) (Viennae, 1766) 435-482

¹⁰⁰ Het is mogelijk dat dit epigram is geschreven door Berger, die in het eerder genoemde werk *Caduceus* ook een lofdicht schreef ter ere van Révay.

¹⁰¹ Révay presenteert deze brief als één geheel, maar de inhoud is geconstrueerd op basis van de inhoud van zeker twee brieven van Berger. In het boek eindigt de brief met de datum 20 augustus 1613 te Ratisbona, maar de eerste helft is afkomstig uit het begin van een brief, die Berger op 15 april 1612 heeft geschreven. Het origineel is bewaard gebleven in het correspondentiearchief van Révay en bevindt zich in: SNA – ARR Korešpondencia Peter Révay Krč. 81 fol. 271, Palmarum, d.d. 15 april 1612. Het tweede deel is hier niet aanwezig en is misschien nooit als brief verstuurd. Gezien de band tussen beide auteurs, is het waarschijnlijk dat deze tekst doelbewust was geschreven om de verspreiding van de denkbeelden van Révay te bevorderen en zodoende als fictieve brief in het boek is terechtgekomen. Het origineel van de brief van Jessenius heb ik niet in het archief aangetroffen.

¹⁰² Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti..." 62. Révay verwijst één keer naar Lipsius als auteur van een voorwoord van een boek over de Hongaarse geschiedenis, dat voor zover ons bekend niet bestaat. Waarschijnlijk heeft hij zich hier vergist.

in de samenleving kan voorkomen en een basis weet te scheppen voor een gezag, dat in staat is om veiligheid en stabiliteit te garanderen. De auteur benadrukt deze noodzaak tot *concordia* (eendracht) en het voorkomen van een burgeroorlog in het rijk expliciet in de opdracht aan de koning, de koningin en de Hongaarse *gens* in het begin, en ook in de *oratio pro Corona, Rege et Regno* (bede voor kroon, koning en rijk) aan het einde van zijn werk.¹⁰³

De politieke theorie van Révay rust op twee, aan Lipsius ontleende pijlers: het neostoïcisme en de Lipsiaanse visie op de politiek. Het neostoïcisme is te herkennen in het verband dat Révay legt tussen de *providentia* (voorzienigheid) en het *fatum* (lot) in de uitleg van de betekenis van de kroon. Zijn uitgangspunt is daarbij dat het *fatum* ondergeschikt is aan de *providentia*, doordat God persoonlijk ingrijpt in het lot van koning en rijk via de kroon. De auteur verbeeldt deze relatie tussen de voorzienigheid en het lot door de kroon te personifiëren. Deze verbeelding van de kroon als ‘persoon’ krijgt gestalte in de beschrijving van de *virtus* van de kroon. In zijn werk betekent deze term de bovennatuurlijke macht, de werking of de moraal van de kroon. Révay stelt de Hongaarse kroon voor als iets dat onwankelbaar is in de stormen van het lot in het Hongaarse koninkrijk, zowel in materiële zin (als voorwerp) als in morele zin (als onderwerp van een *exemplum*). Enerzijds verwijst hij hiermee naar het historische feit dat het kroonjuweel door de eeuwen heen behouden is gebleven. Anderzijds is de kroonbetekenis, in zijn ogen, het morele ijkpunt in de Hongaarse geschiedenis, omdat God, in de zin van de *providentia*, het *fatum* van koning, rijk en gemeenschap heeft voorbeschikt via de betekenis van de heilige kroon. Dit houdt in dat God de koning en de gemeenschap straft voor schending van de *virtus* van de kroon. Deze betekenis van *virtus* houdt tevens het ‘nut van de kroon’ voor de Hongaarse geschiedenis in, vergelijkbaar met het ‘nut van rampen’ en de ‘straf van God’ in *De constantia* van Lipsius.¹⁰⁴

Lipsius’ visie op de politiek is kenbaar in de door Révay geprefereerde regeringsvorm in Hongarije en de deugden waar, volgens hem, een Hongaarse vorst en gemeenschap over moet beschikken. Ook hierbij vormt de kroonbetekenis het uitgangspunt van zijn denken. In de ogen van Révay is het instituut van de monarchie in Hongarije verbonden met de goddelijke *ortus* (oorsprong) van de kroon. Vanwege de lotsbeschikking door de Voorzienigheid, is een monarchie onder de Habsburgers, waarbij de vorst gekroond is met de heilige kroon en gebonden is aan wetten, de enige juiste vorm van gezag in Hongarije. Alleen zo kan een toestand van *pax* (vrede) en *concordia* (eendracht) in het rijk ontstaan. De ideale monarchie kan volgens hem behouden worden, als de daden van de koning en de onderdanen gericht zijn op het *bonum publicum*. Hierbij geeft de *virtus* van de kroon richting aan het politieke handelen, die door Révay, in navolging van Lipsius, is onderverdeeld in verschillende, afzonderlijke deugden van een goed staatsman. In de loop van het werk geeft hij verschillende historische voorbeelden in chronologische volgorde, waaruit blijkt wanneer de koning en de politieke gemeenschap deugdzaam zijn en wanneer zij zondigen. Révay beschrijft hierbij concrete situaties uit het kroonverleden, waaruit de aard van de door Lipsius genoemde deugden als *pietas* (godsvrucht), *probitas*

¹⁰³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, opdracht, 97-98

¹⁰⁴ Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* B. 2, H. 9, 10, 103-104

(eerbaarheid), *justitia* (rechtvaardigheid), *clementia* (toegevendheid), *fides* (trouw) en *modestia* (gematigdheid) moeten blijken. Deze voorstelling van de afzonderlijke deugden wordt vervolgens door de auteur met concrete politieke doelen verbonden, zoals de vrijheid van de standen, de onafhankelijkheid van het rijk en de gehoorzaamheid aan de koning, waardoor deze steeds een actuele lading krijgt.

De essentie van deze *exempla* is dat de kroon keer op keer als ‘morele toetssteen’ voor het handelen van vorst en onderdanen wordt gepresenteerd. Voorbeelden zijn de eerder genoemde middeleeuwse wonderen met de kroon, de diefstal van de kroon en de terugkeer van de kroon in 1608. Als de koning en/of de gemeenschap een ondeugd begaan, dan schenden zij volgens de auteur de kroon, vertrekt de kroon uit het rijk en worden de koning, het rijk en de onderdanen door God gestraft met het noodlot. Deze wisselwerking tussen de daden van God via de kroon en de mens met de kroon noemt Révay het *fortuna* (fortuin of noodlot) van de kroon. Wanneer de kroon en de daarmee verbonden moraal wordt gerespecteerd, is het *bonum publicum* verzekerd en treedt een gelukzalige toestand in, die Révay karakteriseert als de *victoria* (overwinning) van de kroon.

5.4.4 Révay en de historische methode van Lipsius

De wijze waarop Révay zijn versie van de Hongaarse geschiedenis creëert, komt overeen met die van Berger en Jessenius. Ook in het werk van deze schrijvers zijn neostoïsche elementen herkenbaar, zoals de invloed van het lot op de historie. Bovendien gebruiken zij, net als Lipsius en Révay, beelden uit de Hongaarse geschiedenis om een bepaalde politieke boodschap aan de lezer over te brengen. Hierdoor is het mogelijk dat ook zij gebruik hebben gemaakt van de denkbeelden van Lipsius, en dat Révay gebruik heeft gemaakt van die van Berger en Jessenius.

Het verschil tussen Révay en de andere kroonauteurs is, dat hij als eerste zijn analyse van de geschiedenis in een systematische politieke theorie omzet. Bovendien kan bij Révay, door zijn studie, correspondentie en academische kring, onmiskenbaar worden aangetoond dat hij ook daadwerkelijk kennis heeft genomen van het werk van Lipsius en diens denkbeelden heeft gebruikt. Vanwege de politiek-theoretische inhoud kan het werk van Révay daarom niet alleen als een vorsten- of standenspiegel worden gekarakteriseerd.¹⁰⁵ Het is ook, net als het hoofdwerk van Lipsius, een praktische handleiding inzake koning en standen over de politiek in het Hongaarse rijk, bestaande uit concrete historische voorbeelden waar de vorst en de politicus hun voordeel mee konden doen. Bovendien heeft het werk van Révay, anders dan dat van Berger of Jessenius, een enorme receptie gehad en grote invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van een nationale identiteit, zoals later zal worden uiteengezet.

Net als Lipsius, past Révay een bepaalde methode van ‘deugdzame misleiding’ van zijn lezers toe, om zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen. Deze werkwijze komt er op neer dat hij de historische voorbeelden zo heeft gekozen dat de inhoud precies past bij het beeld dat hij van de kroon wil schetsen.¹⁰⁶ Daarbij komt de

¹⁰⁵ Over vorstenspiegels in Hongarije, zie: Emil Hargittay, *Gloria, fama, literatura* (Boedapest, 2001)

¹⁰⁶ Révay vermeldt vrijwel nergens de herkomst van zijn voorbeelden. Voor een overzicht van de mogelijke bronnen zie de studies van Bartoniek en Bonis. Emma Bartoniek, *Fejezetek* 390, György Bonis, *Révay* 52-61

selectie en de chronologische volgorde van de beelden overeen met de gewenste lijn van het betoog en ligt de interpretatie in één lijn met zijn politieke theorie. Hij gebruikte deze methode al eerder in een advies aan Matthias uit 1607.¹⁰⁷ In het gedeelte van het boek ‘auteur aan de lezer’, legt hij deze aanpak omstandig uit en verdedigt hij zijn visie op de kroon en de geschiedenis bij voorbaat tegen de ‘historici’ en de ‘juristen’ van zijn tijd. Hiermee wordt duidelijk, dat zijn werkwijze en zijn inzicht in de geschiedenis nieuw was in het Hongaarse koninkrijk. Zijn verdediging is niet gericht tegen specifieke historici of juristen, zoals Várkonyi vermoedt, maar tegen de heersende opvattingen over het recht en de Hongaarse geschiedenis van zijn tijd, toen noch historici, noch juristen zich bezighielden met de ‘verering van de kroon’.¹⁰⁸

De auteur rechtvaardigt zijn werkwijze door te stellen, dat het vinden van de *veritas* (waarheid) van de geschiedenis het uitgangspunt van zijn studie is.¹⁰⁹ Hij zet uiteen dat de schrijvers die zich bezighouden met de ‘wetten van de naties en gewoonten van de volkeren’ (de juristen) of de ‘gedenkwaardige woorden en daden’ (de historici) ‘de lezer het beste een dienst bewijzen als zij niet alleen de fouten uit de legendes aantonen, maar ook de waarheid van de gebeurtenissen en de overleveringen weergeven’.¹¹⁰ Révay maakt zo, net als Lipsius, een onderscheid tussen de studie van de *historia*, die gericht zou zijn op het achterhalen van de *veritas*, en de *mythistoria*, die zich zou bezighouden met fabels en legendes.

Vervolgens verbeeldt Révay het ontstaan van zijn boek met dezelfde theorie die aan de rest van het betoog ten grondslag ligt. Révay stelt, dat hij altijd bezig is geweest met het Hongaarse vaderland, de koningen en de standen te dienen in staatszaken gedurende oorlog en vrede, maar dat het lot en een goddelijke ingeving ervoor hebben gezorgd dat dit boek tot stand kwam. Zijn *religio sacrae coronae* (verering van de heilige kroon) had hem eerst tegengehouden deze ideeën wereldkundig te maken, en alleen de druk van verwante geesten en hoge politici heeft hem ertoe overgehaald dit boek te publiceren.¹¹¹ Hieruit volgt dat God, via de heiligheid van de kroon, het lot van Hongarije beïnvloedt, door de auteur dit boek over de kroon te laten publiceren. Révay geeft hiermee het ontstaan van het boek een goddelijke rechtvaardiging en maakt zichzelf, als schrijver, tot een instrument van God.

Hierna geeft hij aan waarom de studie van de kroon en zijn eigen wijze van bestudering van de geschiedenis relevant is. Révay beweert dat, volgens de wetenschap en de kennis van de geschiedenis, een man en een vorst zonder een dergelijk sieraad

¹⁰⁷ “Holics, 10.8.1607 Révay Péter királyi tanácsos előterjesztése Mátyás főhercegnek”, MTAK, Károlyi hagyatéka, Ms 5169/4, fol. 84-87 (kopie MTA, archief van Kálmán Benda). Révay beweert op grond van historische voorbeelden dat de schenkingen van Bocskay niet wettig zijn, omdat hij niet op een legitieme wijze tot koning was gekroond. Deze stelling was ook al te lezen in een eerder genoemd artikel van de Weense vrede uit de bijlage die de persoon Bocskay betrof.

¹⁰⁸ Agnes R. Várkonyi, “A korona és a Budai vár” 41. In het eerder genoemde historische werk van Istvánffy, lid van de kring, wordt niet een keer de bijzondere betekenis van de kroon voor de Hongaren genoemd.

¹⁰⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem. Waarschijnlijk is dit een humanistische nederigheids-*topos*, omdat in de inleiding van een boek van Christof Lackner (Lackner) uit 1615 over de kroon een vergelijkbare frase is te lezen over Demetrius Naprágyi. Christof Lackner, *Coronae Hungariae emblematicae descriptio* (Lavingae Suevorum, 1615), *Dedicatoria*, 13-14

slechts een schaduw en een schim is.¹¹² Aansluitend schrijft hij dat zijn familie zich al driehonderd jaar bezighoudt met de Hongaarse staatszaken, maar desondanks de wetenschap, de wetenschappers en de cultuur als het hoogste sieraad beschouwt.¹¹³ Kroon, politiek en wetenschap hangen volgens hem samen, zoals uit de beschrijving van zijn methode blijkt. Nadat hij opnieuw de doelstelling van zijn boek op grond van de titel heeft herhaald, stelt hij dat het aldus tot stand kwam: ‘Het is niet anders dan een korte verhandeling over de kroon, die ik in een heldere en eenvoudige stijl heb geschreven, en waarin alles, wat andere auteurs op een vrome en passende manier hierover hebben verwoord, als het ware in een verkorte vorm te vinden is’.¹¹⁴ Révay geeft hier niet alleen toe dat hij een selectie heeft gemaakt, maar ook suggereert hij, in navolging van Lipsius, dat de geselecteerde passages van andere auteurs voor zichzelf spreken. Zoals later zal blijken, is de auteursintentie ook zichtbaar in zijn weergave van de historische voorbeelden. De schrijver lijkt zich bewust van de aanvechtbaarheid van zijn denkbeelden, omdat hij in de volgende passage ingaat op het te verwachten iudicium van juristen en historici van zijn tijd. De kroonhoeder stelt, dat ‘hij er niet aan twijfelt dat de vaderlandse juristen hem zullen uitlachen en zullen morren’, zijn boek zelfs ‘overbodig’ zullen noemen, en dat terwijl zij ‘de lamp niet kunnen vullen met olie en alleen maar gemeenplaatsen kunnen schrijven over dit onderwerp’.¹¹⁵

De auteur verdedigt zich op voorhand door de essentie van zijn zienswijze te onthullen: op grond van de *veritas historica* (historische waarheid) zal hij beweren dat de kroon *sacra*, *angelica*, en *apostolica* (heilig, ‘engelachtig’ en apostolisch) is.¹¹⁶ Deze stelling onderbouwt hij als volgt: ‘Ik wil dat de cultivering van de herinnering aan de *res memoria* (geschiedenis) het heilige offer van onze *gens* zal zijn, omdat we door het verleden van het rijk te vergelijken met het heden, kunnen zorgen voor de veiligheid van onze nakomelingen.’¹¹⁷ Met ander woorden, in de ogen van Révay is de kennis van de historische waarheid, die kan worden geleerd uit de bestudering van de verering van de heiligheid van de kroon in heden en verleden, cruciaal voor het behoud van de Hongaren in de toekomst. Het toekomstige lot van het volk hangt af van de kennis van het verleden. Deze woorden van de auteur kunnen worden opgevat als een echo van de ideeën van Lipsius. Het *bonum publicum* van de *respublica Hungarica* kan het beste worden nagestreefd doordat de vorst en de onderdanen over de juiste deugden beschikken, de *virtus* en de *prudentia*. Deze deugden kan de mens in Hongarije verwerven door de *memoria rerum*, in de zin van het lot van de kroon, te bestuderen en naar de *virtus* van de kroon te handelen.

Révay richt deze politieke boodschap niet alleen tot de Hongaren, maar ook aan de rest van Europa, omdat hij, volgens zijn woorden, duidelijk wil maken waarom zijn volk de kroon als heilig beschouwt en in deze heiligheid gelooft. Afsluitend beweert Révay dat de *maiestas* (majesteitelijkheid of soevereiniteit) en de *religio* (heiligheid of verering) van de kroon voldoende bescherming zullen bieden tegen boze tongen.

¹¹² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*.

¹¹³ De grootvader van Révay, Ferenc Révay, steunde onder meer de uitgave van het werk van Bonfini, volgens de opdracht in het boek. Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades* (Hanoviae, 1606) 9

¹¹⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

Hiermee stelt hij in feite dat zijn uiteenzetting over de kroon voor zichzelf zal spreken. De beknopte vorm en de inhoud moeten voldoende overtuigingskracht bieden om zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen.

5.4.5 Retorische strategie en inleiding

Révay heeft zijn werk niet verdeeld in hoofdstukken of delen, maar vertelt de kroongeschiedenis langs chronologische lijnen, al wijkt hij daar incidenteel vanaf. Op grond van de inhoud kan het werk globaal in drieën worden gedeeld. In het eerste deel behandelt hij de geschiedenis van het middeleeuwse koninkrijk tot de slag bij Mohács in 1526. In het tweede deel komt de periode 1526-1608 aan bod. In het laatste gedeelte worden de eigentijdse lotgevallen van het rijk en de interpretatie van het uiterlijk van de kroonjuwelen beschreven. Aan het betoog gaan de eerder genoemde titelpagina, prent, opdracht en de brief aan de lezer vooraf. De functie van dit gedeelte is de inhoud van het boek in te leiden en een samenvatting te geven van de belangrijkste elementen van het betoog. Hierbij fungeert de prent als de verbeelding van de belangrijkste gedachte van het werk: de invloed van de Voorzienigheid op het lot van het koninkrijk via de kroon.¹¹⁸ (zie afbeelding 4c.)

De kroonbetekenis komt op de volgende manier in de prent tot uiting. Deze is verdeeld in een titel, de eigenlijke afbeelding van de kroon en een lofdicht op de kroon. De titel luidt: *SACRA, ANGELICA, ET APOSTOLICA REGNI HVNGARIAE CORONA*. (heilige, engelachtige en apostolische kroon van het Hongaarse rijk).¹¹⁹ Dit drievoudige karakter van de kroon wordt weerspiegeld in de compositie van de prent, die is verdeeld in drie corresponderende niveaus, gescheiden door wolkenpartijen. Bovenaan is het sacrale (goddelijke) niveau zichtbaar, gesymboliseerd door een stralenkrans die uit een wolkenlaag te voorschijn komt en die zijn licht op de kroon doet schijnen. In het centrum hangt de kroon in het sferische (hemelse) niveau te midden van wolkenbanden, vastgehouden door twee barokengelen in vrouwendracht. Deze zijn klein van gestalte in verhouding tot het enorme voorwerp dat zij vasthouden. Door deze proportionering zijn de details op de kroon zo goed herkenbaar, dat de afbeeldingen van de heiligen en de teksten op de kroon zichtbaar zijn. Onder een nieuw wolkendek en beneden de kroon prijkt een klein ovaal wapenschild van het koninkrijk Hongarije in een barokcartouche. De plaats van het wapen stelt het aardse niveau voor en heeft betrekking op de apostolische betekenis van de kroon. De kroon staat tussen het aardse en het goddelijke in en fungeert als bemiddelaar tussen deze twee niveaus. Révay verduidelijkt deze voorstelling in een vers onder de afbeelding:

¹¹⁸ De afbeelding is een kopergravure, die op de aanwijzingen van Révay werd vervaardigd door de bekende graveur Wolfgang Kilian uit Augsburg. Dit blijkt uit de dubbele signatuur onder aan de prent, die aan de linkeronderzijde is gesigneerd met: *D. Pet. Rew.C. T.* en aan de rechterzijde met: *Wolfg: Kilian: Aug: sculp.*

¹¹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* (titelblad)

‘Nobele ster schitterend met een hemels licht
[Zijt gij] de hemel waardiger? [Zijt gij] de aarde waardiger?
Schitter ook zo voor het vaderland opdat niet de oude macht van het lot
u dwingt opnieuw te gaan naar uw hemelse beschermgoden.’¹²⁰

Het predicaat ‘heilig’ in de titel van de prent houdt verband met het hemels licht in de eerste versregel: beiden verwijzen naar de goddelijke oorsprong en de heiligheid van de kroon. De betiteling ‘hemels’ en de benaming ‘nobele ster’ benadrukken de fictie dat het voorwerp uit de hemel afkomstig is. Hierdoor beschikt het over een bovennatuurlijke kracht of deugd, de ‘heiligheid van de kroon’. De band tussen het Opperwezen en het koninkrijk wordt gekenmerkt door de directe invloed van God op het lot van het vaderland via de kroon. Dit blijkt uit het beeld door de stralen, uit het vers door het ‘hemels licht’ en uit de titel door de aanduiding ‘heilig, engelachtig en apostolisch’.

In de opdracht, die volgt op de prent, verbeeldt Révay op een vergelijkbare wijze de relatie tussen God, de kroon en de Hongaren. Het boek lijkt opgedragen te zijn aan de koning, de koningin en de Hongaarse *gens*, maar bij nadere beschouwing blijkt toch de heilige kroon centraal te staan in de tekst. Achtereenvolgens somt de auteur de deugden en de daden van koning Matthias II op, maar later blijken deze dankzij ‘de hulp van de allermachtige God’ via ‘de heilige, alleroudste en eervolste kroon van het koninkrijk Hongarije’ tot stand te zijn gekomen.¹²¹ De verhouding tussen God, kroon en koning blijkt ook uit het gebruikte lettertype in deze beeldende tekst: de verwijzing naar God staat bovenaan in de grootste kapitalen gecentreerd afgedrukt, in iets kleinere hoofdletters springt de ‘kroon van het koninkrijk Hongarije’ uit de tekst, terwijl de naam van Matthias in bescheiden hoofdletters aan het begin van een regel is gezet.¹²² God en de bovennatuurlijke macht van kroon zijn meer van belang voor het welzijn van het koninkrijk dan de persoon van de koning, zo lijkt het.

De kroon heeft niet alleen een speciale band met de hemel, maar ook met de Hongaren als volk of als politieke gemeenschap, zo blijkt uit het vervolg. Nadat een einde is gekomen aan de opsomming van de daden van Matthias, de gebeurtenissen die hebben geleid tot de overdracht van de kroon in 1608 en de kroning van koningin Anna in 1613, volgt opnieuw een reeks van eretitels van de kroon. Deze reeks heeft de volgende titel tot besluit: de kroon is het ‘bewijs van de eeuwige glorie van de *optimates* (aristocratie) en het *populus* (lagere volk) van het zeer beroemde, eervolle, krachtige en strijdlustige *gens* van Hongarije’.¹²³ Uit deze opsomming volgt dat, in de ogen van Révay, de Hongaarse *gens* niet alleen uit de adel, maar ook uit het gewone volk bestaat. Omdat volgens zijn beschrijving de betekenis van de kroon verbonden is met de karaktereigenschappen van de gehele *gens*, kan de kroon beschouwd worden als de verbindende en verenigende factor van de Hongaren. Révay loopt met deze beschrijving

¹²⁰ *Nobile caeligeno resplendens lumine sydus / Dignius anne polo! Dignius anne solo: / Fulge sic patriae: ne fati sera potestas / Te caeli rursus cogat adire lares.* Ibidem. Met dank aan Bea Blokhuis en Zweder von Martels voor de vertaling.

¹²¹ Ibidem, 2*

¹²² Zie bijvoorbeeld de vergelijkbare opmaak van de opdracht in het werk van Berger uit 1612. Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francofurti, 1612) (z. p.)

¹²³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 3*

vooruit op zijn betoog, waarin hij door de beschrijving van de betekenis van de kroon een idee en een beeld van het volk geeft.

5.4.6 Inhoud: de kroon gedurende de Middeleeuwen

Na de inleiding begint het betoog van de auteur. Hij geeft ter introductie een omschrijving van de belangrijkste politieke factoren in de Hongaarse geschiedenis. Achtereenvolgens behandelt hij het ontstaan van het Hongaarse volk, het koningschap, het koninkrijk en de kroon.

Révay duidt in zijn werk de Hongaren aan met de termen *natio*, *gens*, *Hungaris*, *populus* en *aborigines Hunni*. Het woord *natio* keert alleen in het eerste gedeelte van zijn betoog terug, dat volgt op de inleiding, en duikt vijftig pagina's later nog één maal op.¹²⁴ De termen *populus* (volk) en *aborigines Hunni* (afstammelingen van de Hunnen) komen een enkele keer voor in de tekst. Révay lijkt met *populus* het gewone volk aan te duiden, maar uit de context blijkt geen speciale politieke betekenis van deze term. Daarentegen overheerst het gebruik van de term *gens*. Deze komt voor in de combinatie *gens Hungarica* (volk van Hongarije) en *gens Hungarorum* (volk der Hongaren).

Het volk van Hongarije of het volk der Hongaren wordt door Révay gekenmerkt door hun strijdlust, die tevens hun belangrijkste *virtus* is. Hij noemt daarom de Hongaren een *natio bellica* (strijdlustig volk).¹²⁵ Deze karaktereigenschap heeft de *natio* geërfd van haar voorouders, de Hunnen. Dankzij deze deugd voerden de heidense Hongaren, volgens hem, vele succesvolle oorlogen tegen de christenen in verschillende delen van Europa en veroverden zij *Pannonia* (Pannonië).¹²⁶ Révay beweert dat: 'toen de Hongaren begonnen de naam van Christus aan te roepen, groeide hun deugd en moed'.¹²⁷ Voortaan zouden zij tot schrik van hun vijanden de *respublica Christiana* (christelijke gemeenschap) beschermen. Hierdoor kregen de Hongaren de predikaten *fidei clypeus* (schild van het geloof), *religionis murus* (verdedigingsmuur van de religie) en *propugnaculum Christianorum invictum* (het onneembare bolwerk van de christenen).¹²⁸ Deze omschrijving van de Hongaren en hun deugden komt overeen met die van de eerder besproken auteurs en is terug te voeren op de Verklaring van Szerencs. De betekenis van deze definitie is de opvatting, dat de taak van de gemeenschap het verdedigen van het christendom tegen de heidenen is op grond van hun belangrijkste karaktereigenschap, de moed. Evenals in de eerdere teksten fungeert deze omschrijving als het uitgangspunt van het betoog van de auteur.

Vervolgens zet de auteur opnieuw de doelstelling van zijn boek uiteen. Zijn doel is: 'de oorsprong, de successen en het lot van de *sacrum diadema Ungariae gentis bellicosissimae* (heilige diadeem van het strijdlustigste volk) uiteen te zetten gedurende

¹²⁴ '*natio nostra*', ibidem, 49

¹²⁵ Ibidem, 1. Révay gebruikt afwisselend de termen *natio* en *gens* als hij over de Hongaren schrijft. Zijn betoog begon op pagina 1 met de term *natio bellica*, maar op de titelpagina schreef hij *gens Hungarica*, op pagina 2 *gens* en op 3 *natio Ungarica* en *gens Ungarorum*. De term *gens* komt in zijn boek vaker voor dan *natio*. Hij lijkt deze termen als synoniem van elkaar te gebruiken.

¹²⁶ Dit is de Latijnse naam voor de Romeinse provincie die lag in het oosten van Oostenrijk en het deel van het Hongaarse rijk ten westen van de Donau. Deze naam werd in de vroegmoderne periode gebruikt om het grondgebied van het hele koninkrijk Hongarije aan te duiden. Tibor Klaniczay, "Die Benennungen 'Hungaria' und 'Pannonia' als Mittel der Identitätssuche der Ungarn" 83-110

¹²⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 1-2

¹²⁸ Ibidem, 2

de zeshonderd jaar dat de *Monarchia Hungarorum* (monarchie van de Hongaren) had gebloeid'. Deze zin vormt de *propositio* (het thema) en de *summa* (hoofdgedachte) van zijn betoog, zoals blijkt uit de kleingedrukte verklaring in de kantlijn. De essentie van deze passage is dat zijn werk niet over de lotgevallen van het volk zal gaan, maar dat hij, door de analyse van de kroonbetekenis, zal schrijven over de relatie tussen God en de Hongaren, als politieke gemeenschap. Net als hij al in de opdracht deed, legt hij met deze doelstelling nadrukkelijk een verband tussen de sacrale betekenis van de kroon, het karakter van het Hongaarse volk en de politieke constitutie van het rijk. Deze hoofdgedachte van zijn werk, de band tussen God en de Hongaren, vormt de belangrijkste grond waarmee hij de politieke onafhankelijkheid van de gemeenschap zal beargumenteren.

De auteur gaat dieper in op deze band, wanneer hij de relatie tussen de oorsprong van het christelijke geloof bij de *natio Ungarica* en de komst van de kroon beschrijft.¹²⁹ Net als Lipsius, die in iedere historische gebeurtenis de hand van God ziet, stelt Révay dat de Voorzienigheid de oorzaak was van de overgang van het heidense naar het christelijke geloof. Hij kenschetst de Hongaren als een volk dat vroeger oorlogszuchtig en verwoestend was en onverzoenlijk voor haar vijanden. Door de kerstening veranderde hun vroegere haat jegens de christelijke gemeenschap in wederkerige genegenheid en voortaan streden de Hongaren met hun kracht en wapens samen met de overige christenen tegen welke tegenstander dan ook, zo beweert de auteur. Hij stelt dat door dit wonder de gehele gemeenschap van christelijke volkeren krachtiger werd, omdat de basis van alle deugd het geloof in Christus is. Deze wonderbaarlijke bekering van de Hongaren, de komst van de heilige kroon en het ontstaan van het *patria nostra regnum* (ons vaderland het koninkrijk) hebben één en dezelfde oorsprong: de 'hemelse waarheid', aldus Révay.¹³⁰

De functie van dit deel is de plaats van de bekering van de Hongaren in het grotere plan van God met de mensheid te onthullen, door de oorsprong van de bemoeienis van de Voorzienigheid met de Hongaren te beschrijven. Bovendien laat hij door de geschetste veranderingen zien dat het karakter van de volk werd geschapen door God. Dit van God gegeven karakter is tevens een element van Révay's uitvoerige argumentatie, dat het bestaansrecht en de soevereiniteit van de politieke gemeenschap berust op het nut van de Hongaren op grond van hun taak binnen het christelijke Europa, die een onderdeel is van Gods plan.

Vervolgens behandelt Révay de oorsprong van de monarchie bij de Hongaren en de relatie met de herkomst van de kroon. Hierbij gebruikt hij de beschrijving van Berger over de het ontstaan van de monarchie en breidt deze uit met zijn denkbeelden over een 'tweede bekering'. Ook zwakt hij de invloed van de paus op deze ontwikkelingen af. Révay beweert dat een vrijwillige bekering niet voldoende was geweest om de Hongaren over te laten gaan tot het christendom.¹³¹ Hij stelt, dat zij tijdens de regeringsperiode van Karel de Grote al eens waren bekeerd, maar dat het ware geloof teloor was gegaan door binnenlandse troebelen en zij weer terug in de duisternis waren gevallen. Pas met de komst van prins Géza en zijn zoon Stephanus kreeg het christelijk

¹²⁹ Ibidem, 3

¹³⁰ Ibidem, 3

¹³¹ Ibidem, 4

geloof een stevige basis, door de bouw van kerken en het stichten van de moederkerk. Deze ommekeer van de *indominata gens* (ongetemd of onoverwonnen volk) werd niet alleen veroorzaakt door de vroomheid en de standvastigheid van het geloof van deze twee vorsten, zo beweert Révay, maar ook en vooral door de *Divina potentia* (goddelijke macht). Het rijk werd gestabiliseerd, vergroot en van de prinselijke tot de koninklijke staat verheven. Bovendien zou het verrijkt worden met een *Regium Diadema* (koninklijk kroonjuweel), ‘dat van alle kroonjuwelen het meest *praeclarum* (eervol) en *religiosum* (heilig) zou zijn’, zo besluit de auteur dit deel.

Révay rechtvaardigt met deze uitleg de regeringsvorm van de Hongaren. Deze legitimatie steunt op de stelling dat de taak van de Hongaren die hen door God is toebedeeld, niet kan worden uitgevoerd zonder dat zij geregeerd worden door een koning. Zijn beschrijving van hun eerdere terugval in het heidendom na de vrijwillige kerstening is het belangrijkste argument voor deze stelling.

Hierna gaat Révay in op de oorsprong van de kroon, door het bekende wonder te beschrijven van de schenking van de kroon door de paus.¹³² Ook hij schrijft dat het heilige kleinood in eerste instantie door paus Benedictus VII was beloofd aan de Poolse prins Miecislav. Nadat deze Poolse prins op een bovennatuurlijke manier van zijn aangeboren blindheid was genezen, had hij zijn rijk gekerstend en van de heidense blindheid bevrijd, zo verhaalt de auteur. Vervolgens verzocht hij, op hetzelfde moment als prins Stephanus, aan de de paus in Rome om een kroon en een koninklijke titel voor zichzelf en zijn nakomelingen. Door een goddelijke ingeving veranderde de paus van gedachten en zond hij in het jaar 1000 deze diadeem aan de Hongaarse prins, samen met een dubbelkruis.

Révay’s weergave van het schenkingswonder heeft dezelfde functie als die in de middeleeuwse kronieken: de rechtvaardiging van de heerschappij van de vorst en de dynastie. Hij wijzigt daarentegen één element, waardoor ook de betekenis van dit verhaal verandert: de betekenis van de schenking van het dubbelkruis. In de eerdere beschrijvingen van Werbőczy, Berger en Jessenius is dit kruis het teken van de band tussen het christelijke geloof van Hongarije en de monarchie. Deze politiek-religieuze betekenis van het kruis noemt Révay nadrukkelijk niet, maar hij geeft een andere interpretatie aan dit symbool. In zijn ogen is het dubbelkruis en zijn lotgevallen het symbool en de proloog van de daaropvolgende ellende in de geschiedenis van Hongarije, omdat dit kruis verloren is gegaan.¹³³ Hij verbindt zijn interpretatie met de analyse van de toestand van Hongarije door Jessenius, door de passage te citeren waarin deze *Hungaria* (Hongarije) *Angaria* (‘rijk van ellende’) had genoemd.¹³⁴ Révay stelt dat de kroon dit *fatum* (lot) niet met het kruis deelde, omdat deze, ondanks alle ellende, op een wonderbaarlijke wijze behouden bleef voor Hongarije.

De auteur sluit zijn betoog over het ontstaan van de kroon af met een vergelijking van de politieke situatie in het koninkrijk Hongarije rond het jaar 1000 met die in de rest van Europa.¹³⁵ Deze vergelijking ontbreekt in het werk van Berger. De kroonhoeder beweert dat de gebeurtenissen die toen gelijktijdig elders in Europa plaatsvonden, al

¹³² Ibidem, 5

¹³³ Ibidem, 6

¹³⁴ Ibidem, citaat, zonder bronvermelding, afkomstig uit: Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn...” 303 regel 21-22

¹³⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 6-7

even wonderbaarlijk waren als de ‘geboorte’ van de kroon en alleen te vergelijken zijn met wat in zijn eigen tijd plaatsvindt. Vele volkeren gingen over tot het christelijk geloof, zoals de Polen, de Denen en het hele noorden van Europa. Bovendien kwam op hetzelfde moment een *constitutio christiana* (christelijke staatsinrichting) tot stand in drie *politiae* (staten) of *regna* (rijken). Ook ontstond op dat moment het *Imperium Romanum* (Roomse rijk) van de *Germani* (Duitsers). Met deze alliantie kon, volgens hem, de gemeenschappelijke vijand nog beter worden weerstaan. Vervolgens trekt Révay een parallel tussen het ontstaan van de Hongaarse kroon en het Roomse rijk, wanneer hij stelt dat de keizers Otto en Hendrik iets vergelijkbaars als ‘onze heilige kroon’ hadden gecreëerd, omdat ook de keizer van dit rijk werd gekozen en ook dit rijk al 600 jaar bloeide.

De functie van deze passage in het betoog van Révay is het benadrukken van het bestaansrecht van het Hongaarse rijk in zijn eigen tijd. Hij verbeeldt de overeenkomsten tussen het Duitse en Hongaarse rijk in twee dezelfde periodes. De actuele boodschap van deze vergelijking is dat het doel van de eigentijdse politieke veranderingen het behoud is van de christelijke gemeenschap in het licht van het gevaar van de heidense Turk is. Bovendien benadrukt hij de soevereiniteit van het Hongaarse rijk ten opzichte van het Duitse, door het ontstaan en het politieke karakter van beide rijken (de gekozen monarchie) op één lijn te stellen.¹³⁶ Doordat hij de gebeurtenissen in het jaar 1000 als een Godswonder voorstelt, krijgt ook zijn boodschap over de ontwikkelingen in zijn eigen tijd een goddelijke rechtvaardiging.

Nadat Révay de regeringsperiode van Stephanus heeft beschreven, is het opvallend dat hij, net als Berger in zijn werk, een sprong in de tijd maakt. Hierdoor laten beide auteurs een aantal belangrijke gebeurtenissen uit de vroegste Hongaarse historie onbesproken, die in andere boeken steeds werden verbonden met de betekenis van de kroon. De eerste is het korte leven en de vroege dood van Imre, de zoon van Stephanus, en de heiligverklaring van vader en zoon, de tweede is het ‘opdragen van de kroon’ aan de Maagd Maria, die hierdoor als ‘patrones van Hongarije’ werd beschouwd. De verklaring hiervoor is dat deze thema’s vanaf 1600 een steeds belangrijkere rol gingen spelen in de Contrareformatorische literatuur, waarmee men de macht en de plaats van de katholieke kerk in het koninkrijk wilde legitimeren.¹³⁷ Révay en Berger streven in hun werk naar de rechtvaardiging van het politieke compromis van 1608, waarin de rol en de macht van de kerk in de *respublica* juist beteugeld werd ten gunste van de protestantse standen.

a. De ondeugden van de koning

Révay vervolgt zijn betoog met de beschrijving van de troebelen gedurende een reeks van troonopvolgers van Stephanus, waarbij hij begint met de regering van koning Peter (Péter). Vrijwel al deze vorsten worden op een negatieve manier afgeschilderd. Hierbij benadrukt de auteur dat zij op een verkeerde manier invloed hadden op het lot van de kroon, doordat zij geen respect hadden voor de wetten en gewoonten die met dit symbool verbonden waren. Het doel van deze beschrijvingen is, met deze historische

¹³⁶ Sándor Bene, “A történeti kommunikációelmélet alkalmazása a magyar politikai eszmetörténetben- A kora újkori modell”, in: *ItK 105* (Boedapest, 2001) 301-302

¹³⁷ Zie voor het Maria-topos: Gábor Tüskés en Éva Knapp, “Magyarország – Mária országa” 573-602

voorbeelden, een algemeen beeld te schetsen van de ondeugden van een slechte heerser. Op grond daarvan luidt de morele les van Révay, dat een slechte heerser geen respect heeft voor de kroon en hierdoor het welzijn van de gemeenschap schaadt. Hij ontleent een deel van zijn voorbeelden aan het boek van Berger. In tegenstelling tot diens werk, beschrijft Révay de voorbeelden uitvoeriger en brengt hij zijn morele boodschap nadrukkelijker naar voren.

Hij begint zijn beschrijving van deze periode met de weergave van het *fortuna* (lot) van de kroon. Het kroonjuweel werd, volgens hem, al in haar *cunabula* (wieg) in het jonge koninkrijk door het lot beproefd. Hij verbeeldt dit door een beschrijving van de diefstal van de kroon door troonpretendent Aba, die hierna de verwant van Stephanus, Peter, het land uitjoeg. De verjaagde koning wendde zich vervolgens tot de Duitse keizer Hendrik III, om de kroon terug te krijgen. De keizer gaf gehoor aan dit verzoek, viel met een leger het koninkrijk binnen en verwierf het kroonjuweel. Maar in plaats dat hij dit voor zichzelf hield, gaf hij de kroon weer terug aan Peter en plaatste hem op de troon, aldus Révay.

Behalve ter illustratie van de ondeugden van koningen, fungeren deze historische voorbeelden opnieuw om de politieke onafhankelijkheid van het Hongaarse koninkrijk ten opzichte van de Duitse keizer aan te tonen. De morele boodschap van de auteur is dat een goede keizer de soevereiniteit van het koninkrijk respecteert, door zijn eerbied voor de legitieme Hongaarse koning en de kroon te tonen. Een slechte vorst doet dit niet en wordt door God gestraft. Hierdoor suggereert Révay dat de betekenis van de Hongaarse kroon belangrijker is dan de macht van de Duitse keizer. Analooq aan de wijze waarop Berger in zijn kruisfictie de daden van de Habsburgse keizer afhankelijk maakt van de manier waarop hij Hongarije regeert, hangt in de ogen van Révay het lot van de Duitse vorst af van zijn respect voor de kroon en daarmee voor de soevereiniteit van het koninkrijk.

Révay begint zodoende zijn weergave van het volgende historische *exemplum* met een positief oordeel over de Duitse keizer vanwege diens respect voor de heiligheid van de kroon, wat uit zijn eerdere daad zou blijken. Hij stelt dat de keizer 'onvergankelijke herinnering en roem verdient, omdat hij de *decus* (waardigheid) van de heilige kroon beschermd'.¹³⁸ Deze 'bescherming van de waardigheid van de kroon' hield volgens hem in, dat de keizer de wettige koning weer op de troon plaatste en het koninkrijk intact hield. Hij verzet zich dan ook tegen andere auteurs, die beweren dat Hongarije een vazalstaat werd van het Duitse rijk en gedwongen werd tribuut te betalen. In de ogen van Révay was deze daad van de keizer ingegeven door respect voor het hemelse (*coeleste*) en het heilige (*sacro sancta*) in de kroon, dat in de ogen van de keizer niet door list of geweld mocht worden geschonden.¹³⁹ Deze uitleg fungeert als moreel voorbeeld van de gewenste deugden van een vorst, zoals ook blijkt uit de geschiedenis van koning Peter, die later zijn leven en koninkrijk verloor door toedoen van koning Andreas (András). Het lot van deze koning is in Révay's ogen een waarschuwing voor koningen. Hij besluit daarom met een vergelijkbare morele boodschap als die van Lipsius over de vorstenmoraal: 'dat het belangrijk is om met mate om te gaan met de van God verkregen macht en noch hoogmoedig, onrechtvaardig, ondoordacht, of

¹³⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 8

¹³⁹ *Ibidem*, 9

gewelddadig te zijn, maar God te vrezen, omdat deze geen genade voor zondaren kent'.¹⁴⁰

In het volgende voorbeeld richt hij zich met een soortgelijke waarschuwing tot de Duitse keizer. Révay schrijft dat de keizer later een slechte naam kreeg, toen hij opnieuw Hongarije binnenviel, koning Andreas probeerde te verjagen en de kroon wilde stelen.¹⁴¹ Het lukte Andreas de keizerlijke troepen te weerstaan. Volgens Révay behaalde deze de overwinning op de keizer: 'door zijn rechtschapen ontzag voor de kroon en de hulp van de heiligheid van de kroon'. Deze bescherming van de koning en het Hongaarse rijk door de kroon tegen de vijand noemt de auteur de *victoria* (overwinning) van de kroon. De kroon beschermt de heerser die respect heeft voor de heiligheid van dit voorwerp, maar straft diegene die haar schendt, zo concludeert de auteur uit deze geschiedenis.

De idee van de *victoria* van de kroon fungeert voor Révay opnieuw om de onafhankelijkheid en de integriteit van het Hongaarse rijk te benadrukken. Wie de koning, de kroon of het rijk schendt, wordt door God gestraft via de kroon. Hoe deze 'bestrafing van de kroon' in zijn werk gaat, legt de auteur door het volgende *exemplum* uit. Een inbreuk op de heiligheid van de kroon wordt bestraft volgens de *lex talionis divinitus rata* (wet van vergelding met goddelijke goedkeuring), vergelijkbaar met de ideeën van Lipsius in *De Constantia*.¹⁴² Hij verbeeldt deze straf door een anekdote over koning Andreas. Deze liet Béla kiezen tussen de kroon, het symbool van de koninklijke waardigheid, en het zwaard, het teken van de grafelijke waardigheid.¹⁴³ Béla koos het zwaard, maar roofde niet lang daarna de kroon met hulp van zijn schoonvader, de Poolse koning Boleslav, en bezette het land. Révay stelt dat uit het lot van de koningen Peter, Andreas en Béla kan worden geleerd dat: 'het een onwankelbare wet is dat de zonde door de zonde wordt bestraft'.¹⁴⁴ Wie de kroon rooft met hulp van buitenlanders en de wettige koning van zijn troon stoot, zal op eenzelfde manier aan zijn einde komen. De morele les die Révay op grond van deze gebeurtenis trekt, is dat op een ondeugd van een koning de *vindicta sacrae coronae* (wrake/straf van de heilige kroon) volgt.

Het denkbeeld van de *vindicta* van de kroon is, in de ogen van Révay, opnieuw een teken van de directe invloed van God op het lot van de koning en het koninkrijk. Vanwege het bovennatuurlijke karakter staat deze bestraffing boven de aardse wetten: al wordt een koning door zijn onderdanen als de legitieme koning beschouwd, dan toch kan God hem zijn kroon ontnemen of laten afzetten door een andere troonpretendent. Révay verbeeldt de werking van deze goddelijke wrake door de beschrijving van een gebeurtenis in de elfde eeuw. Na de dood van Peter werd koning Salomo beschouwd als de wettige koning, maar de auteur beweert dat de verborgen wil van God deze koning zou straffen voor zijn zonde.¹⁴⁵ De koning had namelijk de zonde begaan door met hulp van vreemde troepen tegen zijn *patria* (vaderland) te strijden en zo met hulp van de Duitse keizer zich van de kroon meester te maken. De kroonauteur ziet het afbranden van de dom van Pécs, na de kroning van Salomo tot wettige koning, als het godsteken

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem, 10

¹⁴² Justus Lipsius, *Over de standvastigheid bij algemene rampspoed* B. 1, H. 10, 104-105

¹⁴³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 11

¹⁴⁴ Ibidem, 12

¹⁴⁵ Ibidem, 13

van de naderende bestraffing van de zondige koning. Hij stelt dat dit voorval onmiskenbaar verband hield met de schending van de kroon door Salomo, wegens het vergoten bloed van zijn broer, de burgeroorlog en zijn zucht naar *maiestas* (majesteitelijkheid of soevereiniteit).¹⁴⁶ Niet lang daarna werd Salomo verslagen door zijn broer Géza en kreeg deze de kroon in handen. Voor de lezers uit de tijd van Révay zal het niet veel moeite hebben gekost, om in deze (en de komende) beschrijving van de regering van Salomo en Géza de overeenkomst te zien met de regeringsperiode van Rudolf en de broedertwist tussen hem en Matthias. Net als Salomo, streed Rudolf tegen het vaderland met vreemde troepen, veroorzaakte een burgeroorlog en schond de kroon in de ogen van de Hongaarse onderdanen.

b. De ideale koning

Na deze weergave van de ondeugden van de Hongaarse en Duitse vorsten, beschrijft Révay een beeld van een goede, deugdzaam koning door de regering van de koningen Géza en (de heilige) Ladislaus (László) als *exemplum* te tonen. In de hagiografie over deze koningen ging de aandacht uit naar hun heldendaden, maar Révay schenkt aandacht aan hun regering. Doordat de daden van Géza, Ladislaus en die van Matthias II met de kroon een zekere overeenkomst hebben in de ogen van de auteur, geeft hij zo een boodschap af over wat hij als wenselijke deugden bij Matthias ziet. Dit verband komt vooral in het derde deel van zijn betoog goed uit de verf. Het eerste en tweede deel van zijn werk vormen daardoor een inleiding op zijn bespreking van de regering van Matthias en zijn vermaning van vorst en gemeenschap.

Révay begint dit gedeelte met de bewering dat aan de komst van een goede koning een teken van God vooraf gaat. Zo stelt hij dat Géza: ‘niet alleen in het teken van de overwinning, maar ook door een wonderlijke en hemelse voorspelling het koninkrijk verwierf’.¹⁴⁷ De broer van Géza, Ladislaus, zag in een visioen dat engelen uit de hemel de kroon op het hoofd van zijn broer plaatsten. Deze wonderbaarlijke gebeurtenis is voor de auteur het belangrijkste argument voor de band tussen de hemelse en de aarde regering, via de heiligheid van de kroon. In zijn ogen bestaat daarom, vanwege deze heiligheid, een verband tussen de *coelestis providentia* (hemelse Voorzienigheid), de *pietas regis* (de vroomheid van de koning) en de *felicitas regni* (de voorspoed van het rijk).¹⁴⁸ Het is niet toevallig dat dit verband ook in het werk van Lipsius is terug te vinden.

Révay legt deze relatie aan zijn lezers uit door de koningen Géza en Ladislaus als de ideale Hongaarse heersers, als ‘koning-filosofen’ voor te stellen. Volgens hem respecteerden zij de heiligheid van de kroon en brachten hierdoor voorspoed in hun land. Zo wist Géza het rijk tot rust te brengen en kreeg hij door zijn daden de titel *magnus* (de grote).¹⁴⁹ De opvolger van Géza, Ladislaus, voldeed nog meer dan Géza aan het beeld van de ideale vorst en krijgt daarom van de auteur de titel ‘de favoriet van God’. Ladislaus beschikte over alle deugden die noodzakelijk zijn voor een vorst, die overeenkomen met de door Lipsius zo gewenste deugden van een heerser. Révay

¹⁴⁶ Ibidem, 14

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem.

schrijft: ‘dat de *pietas* (vroomheid) en de *singularis modestia* (buitengewone bescheidenheid) van Ladislaus zo bijzonder waren, dat hij de grootste lof van het nageslacht verdient’.¹⁵⁰

De vroomheid en bescheidenheid van Ladislaus illustreert de auteur door een aantal daden van deze koning op te sommen. De ‘buitengewone bescheidenheid’ kwam direct al tot uiting bij de verkiezing van Ladislaus tot koning. Deze verkiezing gebeurde met algemene instemming en naar de wens van allen (*communi consensu atque voto res declaratur*), zo schrijft Révay, maar Ladislaus ‘wees deze waardigheid lange tijd standvastig af, omdat hij het als een zonde ervoer om tijdens het leven van de gekroonde koning Salomo de heilige diadeem te dragen’.¹⁵¹ Pas nadat de Hongaarse edelen hem hadden gesmeekt om koning te worden, omdat hun hart verbitterd was door Salomo, liet hij zich tot vorst en *dux* (graaf) verheffen. Révay verklaart deze bescheidenheid door te stellen dat Ladislaus van mening was dat ‘de koninklijke *dignitas* (waardigheid) niet in de troon verborgen zit, maar in de opvallende en prijzenswaardige daden’.¹⁵² Ook deze beschrijving kan een verwijzing zijn naar het begin van de regeringsperiode van Matthias, omdat deze eerst gouverneur was en pas later tot koning werd gekozen.

Tot de belangrijkste deugden van de ‘koning-filosof’ Ladislaus rekent Révay ook diens vroomheid ten opzichte van de kroon. Deze koning ‘verzorgde en respecteerde de kroon met volledige eerbied en gelovigheid’ en ‘nam de scepter op met een grote verantwoordelijkheid’.¹⁵³ Door zijn deugden kreeg Ladislaus de steun van de Voorzienigheid en bracht zijn rijk voorspoed. Révay verbeeldt de deugden van Ladislaus door het voortdurende conflict met de verdreven koning Salomo te beschrijven. Ook in dit voorbeeld is de overeenkomst met de twist tussen Rudolf en Matthias herkenbaar, die pas met de dood van de eerste in 1612 tot een einde kwam.

Eenzelfde overeenkomst tussen Ladislaus en Matthias is ook duidelijk in de volgende passage. Toen Ladislaus ontdekte dat de verdreven koning misbruik maakte van zijn welwillendheid en bescheidenheid, door het land in onrust te brengen en vreemde troepen tegen het vaderland op te hitsen, kwam hij ertoe zich te verzetten tegen de wettige koning, zo beweert Révay. De auteur benadrukt dat deze daad van Ladislaus niet was ingegeven door bekommernis om zijn eigen welzijn, maar om dat van zijn *gens* en *patria*. Uiteindelijk behaalde Ladislaus de overwinning op Salomo, werd de burgeroorlog met de vrede beëindigd en wist Ladislaus zonder bloedvergieten heel Dalmatië en Kroatië ‘voor het bezit van de kroon te verwerven’.¹⁵⁴ Deze voorstelling van de ideale koning is ook bedoeld om de machtsovername van Matthias te rechtvaardigen. In een later deel van het betoog zal Révay op een vergelijkbare manier de geweldloze overname van de macht door Matthias en tegelijk diens daden voor de gemeenschap en het vaderland prijzen.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, 15

¹⁵² Ibidem. Deze gedachte keert terug in het testament van Révay. Péter Révay, “Valedictio Morituri”, in: Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funeris In solennibus exequiis*, K

¹⁵³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 15

¹⁵⁴ Ibidem, 16

c. Soevereiniteit van de gemeenschap

Nadat Révay de regeringsperiode van deze ideale koningen heeft behandeld, volgt opnieuw een beschrijving van de heerschappij van onrechtvaardige heersers. Deze periode geeft de auteur de gelegenheid om een theorie uit te werken over de kroon en de gemeenschap in een tijd van politieke onrust. Hij verbeeldt een dergelijke onwenselijke toestand door de aan Berger ontleende voorstelling van het 'lijden van de kroon', waarin de kroon wordt gekweld door een onrechtvaardige koning.¹⁵⁵ De oorzaak van dit lijden is de verwaarlozing van de *cultus sacrae coronae* (verering van de heilige kroon), omdat de zondige opvolgers van Ladislaus de politieke moraal van de kroon niet respecteren. Révay stelt dat de machtswellust de grootste ondeugd van deze heersers is, die samengaat met listen en machinaties. De teloorgang van de publieke moraal (de 'kwellingen van de kroon') door het verkeerde handelen van de koning leidt tot schade voor het *bonum publicum* van het rijk en heeft de versterking van de harmonie in het rijk tot gevolg.¹⁵⁶ De auteur beschrijft deze situatie, in een neostoïsch beeld van de kroon, als een schip op een stormachtige zee.¹⁵⁷

Met deze nieuwe toestand treedt ook een verandering op in de rol van de kroon met betrekking tot haar geschiedenis. Tot nu toe beschreef de auteur de kroon als een passief voorwerp met een bovennatuurlijke betekenis. Vanaf hier stelt Révay de kroon voor als een 'handelend persoon', net als Berger dat deed in zijn werk. De auteur laat een verpersoonlijkte kroon optreden als de 'redder van het vaderland'. De auteur verbeeldt deze 'redding' door de relatie tussen de *gens*, de *cultus* van de kroon en de *maiestas* (hier: soevereiniteit) van de kroon uiteen te zetten.

In navolging van Lipsius omschrijft Révay een slechte vorst als een machthebber die het *bonum publicum* schade toebrengt. Desondanks stelt hij dat: 'niemand bang moet zijn dat slechte koningen dit *bonum publicum* zullen schenden, omdat de kroon de onvergankelijke *libertas gentis* (de vrijheid van het volk) beschermt door haar *maiestas* (soevereiniteit)'.¹⁵⁸ Deze bescherming betekent dat zolang de *gens* de *cultus* van de kroon in ere houdt, de *maiestas* van de kroon de gemeenschap in bescherming neemt. Hieruit volgt dat als zodanig de *gens* rechtstreeks wordt geregeerd door deze *maiestas* van de kroon. Als de gemeenschap zich vrijwillig onderwerpt aan het recht en de moraal van de kroon, dan keert de rust en orde weer terug in het land, wordt de vijand weerstaan en het territorium beschermd en uitgebreid, aldus de auteur.¹⁵⁹ Hij beweert dat de kroon: 'wilde volkeren voor het heil en het geloof met haar *maiestas* bevocht en overwon'.¹⁶⁰

De functie van deze idee van de *maiestas* van de kroon is de 'onvergankelijke vrijheid van het volk' van een rechtvaardiging te voorzien. Révay verbeeldt het gezag van de kroon over de Hongaren door de notie van *maiestas*. Deze idee houdt tevens in dat de *gens* zichzelf kan regeren, omdat de *maiestas* betekent dat het volk haar 'onvergankelijke vrijheid' kan beschermen tegen de regering van een slechte koning door de *cultus* van de kroon in ere te houden. Daar deze *cultus* van de kroon betekent

¹⁵⁵ Ibidem, 17

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

dat zowel de volk als de koning zich aan de van God via de kroon gegeven wetten en regels moeten houden, volgt hieruit dat het Hongaarse volk soeverein is ten opzichte van de vorst binnen de grenzen van de politieke moraal van de kroon. Daar Révay deze moraal zelf formuleert op grond van de historische voorbeelden, volgt hieruit dat, door de idee van de *maiestas* van de kroon, Révay het Hongaarse volk in zekere mate soeverein verklaart.

Op grond van deze idee ontwikkelt de auteur een theorie van de soevereiniteit van de politieke gemeenschap, die hij door zijn kroonfictie geloofwaardig maakt. Daar deze denkbeelden zijn gebaseerd op een bepaalde voorstelling van het Hongaarse volk, rechtvaardigt de auteur zijn politieke ideeën door gebruik te maken van de identiteit van deze gemeenschap. Hieruit volgt dat Révay dit vroegmoderne idee van de soevereiniteit van de gemeenschap legitimeert door een beeld te geven van de identiteit van deze gemeenschap. De functie van de identiteit is daardoor de rechtvaardiging van een bepaald idee van soevereiniteit van de gemeenschap. De kroonbetekenis bepaalt de normen volgens welke een koning rechtvaardig is of niet. Als de gemeenschap geregeerd wordt door een onrechtvaardig heerser, dan heeft zij recht op een zekere mate van soevereiniteit.

Door de idee van de *maiestas* van de kroon te verbinden aan een verpersoonlijkt voorwerp, geeft Révay de tastbare kroon een hoofdrol in de Hongaarse geschiedenis. Dit is de reden dat hij in het volgende deel meer aandacht besteedt aan de lotgevallen van de tastbare kroon, zoals de opeenvolgende diefstallen van het kroonjuweel. Hierbij maakt hij onderscheid tussen *diadema* (de kroon als tastbaar voorwerp), *insigne regium* (de kroon als symbool van de koningsmacht) en de *sacra corona* (de kroon in de zin van de bovennatuurlijke kracht, die verbonden is met de idee van de soevereiniteit van het volk). De kroonhoeder zet het verschil tussen deze termen uiteen, door de beschrijving van de troebelen tijdens de regeringsperiode van koning Stephanus (István) III.¹⁶¹ Terwijl deze vorst oorlog voerde in Dalmatië, stal zijn broer met hulp van ontevreden edellieden de *diadema* (kroonjuweel), omdat hij dacht dat hij daarmee ook gemakkelijk het koninkrijk zou verwerven en tot koning zou worden verheven.

Révay stelt, in navolging van Lipsius, dat de wettige koning over *prudencia* (gezond verstand, inzicht) behoort te beschikken.¹⁶² De koning liet de gekte van zijn broer op zijn beloop en wachtte als een ervaren zeeman tot de storm zou zijn uitgewoed, zo schrijft hij op neostoïsche wijze. God, die de koningen op hun troon zet en de hoeder is van de kroon, liet de zonde niet ongestraft. De zondaar kwam aan zijn einde, maar de kroon kwam nogmaals bij een slechte opvolger terecht en de moeilijkheden voor de wettige koning begonnen opnieuw. De auteur citeert hierbij Seneca, die schreef over de goden die de goede mensen beproeven.¹⁶³ De kroonauteur verklaart deze moeilijkheden door te stellen 'dat God geen genade heeft voor mensen in hoge functies, omdat ze anders denken dat ze alles te danken hebben aan hun eigen lot, bezit en macht, en daardoor zelfingenomen worden'.¹⁶⁴ Uiteindelijk won de goede zaak en kreeg de vorst zijn *insignia regia* (koninklijk teken) weer terug, maar de koning had de overwinning behaald met hulp van de *sacra corona*, aldus Révay. Een heerser die zachtmoedig,

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem, 18

¹⁶³ Ibidem. Zie: Lucius Annaeus Seneca, *Dialogen (Voorzienigheid)* (Amsterdam, 2001) 35

¹⁶⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 18

vroom en rechtvaardig is, en begaan met het welzijn van zijn onderdanen, wordt door God beschermd via de bovennatuurlijke kracht van de kroon, zo stelt hij.¹⁶⁵

De functie van deze voorbeelden hangt samen met de eerder geschetste politieke theorie van de soevereiniteit van de gemeenschap. Révay presenteert vervolgens een keten van samenhangende *exempla*, die zijn eerder genoemde politieke denkbeelden geloofwaardiger moeten maken. Ook uit deze voorbeelden volgt dat de rechtvaardigheid van de heerschappij van de koning afhangt van zijn respect voor de politieke moraal van de kroon. Omdat met deze moraal ook de rechten en vrijheden verbonden zijn, legitimeert de auteur hierdoor opnieuw de politieke aanspraken van de *gens*.

Hierna vergelijkt Révay de betekenis van het Hongaarse kroonjuweel met die van de overige tekenen van konings- en keizersmacht in Europa. Hierbij benadrukt hij het betekenisonderscheid tussen de keizerskroon van het Duitse rijk en het machtssymbool van het Romeinse rijk. De auteur verbeeldt dit door de rol uiteen te zetten van beide kronen in een twist om de tronen in de twee rijken. De Hongaarse broedertwist vond plaats tijdens de regeringsperiode van koning Imre (1196-1204).¹⁶⁶ Een jongere broer van de koning, prins Andreas, wilde zich meester maken van de troon. Toen de troepen van de broers tegenover elkaar stonden, legde de wettige koning zijn wapens neer en trad in vol ornaat, de heilige kroon op zijn hoofd en de scepter in zijn hand, de vijandelijke troepen tegemoet. Volgens Révay waren de prins en de troepen zo onder de indruk van deze aanblik, dat ze om vergiffenis smeekten en hun wapens neerlegden.

Révay vergelijkt deze gebeurtenis met een soortgelijk voorval aan het hof van de Duitse keizer. Hij verhaalt hoe keizer Hendrik V de macht overnam van zijn vader, Hendrik IV. Terwijl de keizer op de troon zat, namen de afgevaardigden van zijn zoon plotseling de keizerskroon en de scepter van de keizer af en kreeg de zoon de diens keizersmacht. Deze anekdote is voor Révay de aanleiding om de *maiestas* van de Duitse keizer met die van de Hongaarse koning te vergelijken. Uit de gebeurtenissen blijkt volgens hem, dat de Hongaarse Andreas meer respect voor de koninklijke *maiestas* (soevereiniteit) had dan de Duitse Hendrik V voor de keizerlijke *maiestas*.¹⁶⁷ De oorzaak van dit verschil is, volgens Révay, dat de Hongaarse koning wordt beschouwd als *sacro sanctus ac inviolatus* (heilig en onschendbaar), omdat zijn *maiestas* voortkomt uit de heiligheid en de *cultus* van *corona nostra*.¹⁶⁸ Hierbij haalt hij de woorden aan van de *palatinus* van Hongarije, Nicolaus Gara (Miklós Gara) bij Bonfini: 'een koning die gekroond is met de heilige diadeem, kan zelfs al was hij een wild dier, niet gekrenkt worden zonder dat sprake is van een grote misdaad'.¹⁶⁹ De keizerskroon moet het zonder deze heilige macht stellen, waaruit volgt dat de Hongaarse kroon voor een heerser belangrijker is dan de Duitse keizerskroon.

Révay wil opnieuw zijn politieke theorie ondersteunen met dit geschetste betekenisverschil tussen de twee kronen. Volgens hem zijn Hongaarse koningen niet

¹⁶⁵ Ibidem, 19

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, 20

¹⁶⁸ '(...) à Religione fortisan & veneratione Coronae nostrae, à qua Regem Maiestatem suam accipere ab illa sacro sanctum ac inviolatum habire credimus.' Ibidem.

¹⁶⁹ '(...) coronatum sacro Diademate Regem, vel si bellua foret, nunquam sine magno laedi posse scelere.' Ibidem, 20-21. Met dank aan Zweder von Martels voor de vertaling. Révay kan deze zin op het boek van Bonfini hebben gebaseerd, maar hij noemt Nicolaus Gara in plaats van Michael Orsagh.

almachtig, maar ontlene zij hun soevereiniteit aan de heiligheid van de kroon, en hierdoor is het behoud van hun koningsmacht afhankelijk van hun respect voor de *cultus* van de kroon. Daar hij in een eerder deel heeft uiteengezet dat in deze *cultus* ook een zekere mate van soevereiniteit van het volk ligt besloten, legitimeert hij op deze wijze ook zijn denkbeelden over de politieke rechten van de gemeenschap.

De auteur volgt een vergelijkbare redenering als bij de eerdere voorbeelden, wanneer hij de legitimatie van de macht in het Romeinse keizerrijk bespreekt. Hij beweert dat een kroon in dit rijk geen rol speelde, maar dat de keizer zijn soevereiniteit ontleende aan de titel *Augustus* (verhevene). Hierbij citeert hij Flavius Vegetius Renatus, die beweerde dat aan de keizer gehoorzaamheid was verschuldigd als aan een godheid, nadat hij deze titel had gekregen. Ook uit dit citaat blijkt dat de heilige betekenis van de Hongaarse kroon enig en uniek is. Révay stuurde met deze voorbeelden aan op een these die vergelijkbaar is met die welke Berger uiteenzette in zijn werk over het kruis: de Hongaarse kroon is het belangrijkste teken van de goddelijke legitimatie van de keizersmacht van de Habsburgse vorst. Op grond van de heilige betekenis is de Hongaarse kroon belangrijker voor het behoud van de macht van de vorst dan de keizerskroon of de keizerstitel.

Deze korte beschouwing over titels en kronen is bedoeld om de eerdere these over de soevereiniteit van het volk van een rechtvaardiging te voorzien. Als de betekenis van de kroon het belangrijkste is voor de goddelijke legitimatie van de macht van de Habsburgse keizer en als hierdoor zijn macht afhankelijk van de wijze waarop hij Hongarije regeert, dan betekent dit dat het volk, via de juridische betekenis van de kroon die verbonden is met de *cultus* van de kroon, over een zekere mate van soevereiniteit beschikt. Net als Berger met zijn de kruisfictie, verdedigt Révay de rechten van de Hongaarse politieke gemeenschap met zijn verbeelding van de kroon.

d. Ondeugden van de gemeenschap

Hierna behandelt Révay de grenzen van de soevereiniteit van het volk, als hij ingaat op de ondeugden van het volk. Ook in dit deel is te merken dat hij gebruikt heeft gemaakt van de denkbeelden van Lipsius. Hij stelt dat de soevereiniteit van de kroon ook tegen het eigen volk gericht kan zijn, omdat het kwetsen van de *maiestas* van de kroon moet worden goedge maakt door de vernietiging van het hele volk. Deze schending wordt veroorzaakt door de zonden van het volk, net als die van de vorsten. Révay geeft een voorbeeld van deze ondeugd als hij, in navolging van Lipsius, de eerezucht van het volk beschrijft. Eerezucht is in zijn ogen het gif of de kanker van de staat, want het zet mensen tegen elkaar op die van nature zijn geboren om elkaar te steunen, maar nu zich laten leiden door machtswellust en niet geven om *religionis huius Coronae auctoritas* (de autoriteit van de heiligheid van de kroon).¹⁷⁰

In het volgende deel gaat de auteur in op de machtsverhouding tussen kroon, koning en volk. De aanleiding voor deze beschouwing is de regeringsperiode van koning Andreas II (András), die volgde op een tijd van onrust. Deze koning was in de ogen van Révay een goed en rechtvaardig heerser, die werd geëerd vanwege zijn strijd om de herovering van de heilige stad Jeruzalem en het heilig land.¹⁷¹ Zijn deugden

¹⁷⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 22

¹⁷¹ *Ibidem*. Deze koning voerde ook de titel 'koning van Jeruzalem'.

kwamen ook tot uiting in zijn respect voor de kroon, wat de auteur verbeeldt in een ritueel met de kroon. ‘Andreas vroeg vergiffenis voor de slechte daden van zijn voorgangers door zijn legers in slagorde en met schallende horens voor de kroon op te stellen’, aldus Révay.¹⁷² Deze beschrijving van de daden en deugden van de koning vormen een inleiding op het belangrijkste regeringsbesluit van Andreas, dat volgens Révay ook was geïnspireerd door zijn eerbied voor de kroon. De koning vaardigde een *Axioma Regia* (constitutie of grondwet voor het rijk) uit, die onmiddellijk en met algemene instemming werd aangenomen, aldus Révay.¹⁷³ Hierdoor, in de woorden van de auteur: ‘vermeerderde deze koning de *libertas* (vrijheid) van Hongarije door privileges aan de adel toe te kennen, waar vervolgens alle koningen van Hongarije een eed op hebben afgelegd’.¹⁷⁴ Révay duidt met deze ‘grondwet’ de *Bulla Aurea* aan, de ‘Gouden Bul’ van Andreas uit 1222, waarin de voorrechten en de vrijheden van de standen werden vastgelegd, waaronder het recht om in opstand te komen tegen een onrechtvaardige koning.¹⁷⁵ Deze tekst haalt Werbőczy in zijn wetboek veelvuldig aan, maar ook in andere wetsteksten is ze terug te vinden. Bovendien was de passage over het recht op het weerstreven van een slechte koning één van de argumenten waarmee de opstand van Bocskay werd gerechtvaardigd.¹⁷⁶

De eedaflegging was een onderdeel van het kroningsritueel en verbeeldde het compromis tussen de politieke eisen van standen en koning. Tijdens deze plechtigheid legitimeerde de inhoud van de eed de koningsmacht en de voorrechten van de standen. Koning Andreas vaardigde in werkelijkheid deze bul uit onder druk van de adellijke factie, terwijl in de preambule de oorsprong van deze vrijheden werd teruggevoerd op de eerste koning van Hongarije.¹⁷⁷ Deze historische feiten vermeldt de zeventiende-eeuwse schrijver evenwel niet, en niet zonder reden. Door de totstandkoming van de Gouden Bul voor te stellen als het gevolg van de eerbied van de koning voor de heilige kroon, doet Révay het voorkomen alsof God zelf deze vrijheden van de adel bekrachtigt. De auteur legitimeert de idee van de vrijheid van het Hongaarse rijk niet door de persoon van een heilige koning, zoals dat in de ‘Gouden Bul’ gebeurde, maar door zijn idee van de heiligheid van de kroon, dat verbonden was met het tastbare voorwerp. De idee van de ‘vrijheid van Hongarije’ komt daarom overeen met de voorrechten van de standen en wordt gelegitimeerd door de betekenis van de heilige kroon.

Het doel van de uitvoerige beschrijving is een verband te leggen tussen de gebeurtenissen in 1608 en die in 1222. Deze relatie is gebaseerd op de overeenkomst tussen het politieke compromis dat tussen de standen en de koning werd gesloten, waarbij de koning een grondwet bekrachtigde, waarin de vrijheden en de rechten van de gemeenschap en zijn macht als koning werden afgebakend. De functie van de kroon in de beschrijving is, dat Révay deze afschildert als de verbindende schakel tussen de beide gebeurtenissen en als de legitimatie van dit politieke compromis. Volgens hem

¹⁷² Ibidem, 22

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem, 23

¹⁷⁵ Bálint Homan en Gyula Szekfű (red.), *Magyar történet* I (Boedapest, 1935) 491-497

¹⁷⁶ Kálmán Benda, “Habsburg-politika és rendi ellenállás” 425, Kálmán Benda, “Le droit de résistance de la bulle d’or hongroise et le Calvinisme” 155-161

¹⁷⁷ Bálint Homan en Gyula Szekfű (red.), *Magyar történet* I 492

waren beide overeenkomsten tussen koning en standen ingegeven door het ‘respect voor de kroon’ en werden hierdoor als het ware door de hemel gesanctioneerd. Bovendien geeft hij de idee van de soevereiniteit van de gemeenschap een historische basis door de verwijzing naar de inhoud van de Gouden Bul, waarin de vrijheid van de *gens* wordt genoemd.

e. *Victoria van de apostolische kroon*

Nadat Révay aldus zijn theorie heeft uiteengezet en beargumenteerd, zet hij in de hierop volgende gedeeltes het belang uiteen van deze denkbeelden voor Europa en het christendom. Hij doet dit door de *victoria* (overwinning) van de kroon te verbeelden, die opnieuw is gebaseerd op een verpersoonlijkt beeld van de kroon. Als aanleiding voor deze uiteenzetting neemt hij het binnenvallen van de Tataren in Hongarije in 1241-1243 tijdens de regering van koning Bela IV (Béla) en de enorme verwoestingen die deze invasie teweeg bracht. Tijdens deze aanval moest de koning vluchten naar Oostenrijk en kwam uiteindelijk terecht op een eiland voor de Dalmatische kust.

Révay acht het een wonder dat de kroon ongeschonden bleef te midden van dit krijgsgeweld en beschrijft dit als het gevolg van de bescherming van God. Hij stelt dat de kroon *apostolica corona* (apostolische kroon) moest worden genoemd, omdat de kroon op de wijze van de apostelen had standgehouden tegen het heidense, wilde volk.¹⁷⁸ Naar de mening van Révay had de kroon gewonnen en: ‘toen de Godheid de barbaren weer had verdreven, verwierf de *triumphalis corona*, de triomferende kroon, militaire eer’.¹⁷⁹ Vergelijkbaar met het teken van het kruis in het werk van Berger, stelt Révay de kroon voor als het symbool van de overwinning op de heidense Tataren. Deze beschrijving van de Tatareninval en het beeld van de *triumphalis corona* lijkt het minst overtuigende deel van het verhaal over de kroon. Révay laat de kroon geen duidelijke rol in de gebeurtenissen spelen, wat niet verwonderlijk is, omdat de kroon ook niet genoemd wordt in de kronieken over deze periode.¹⁸⁰ De auteur verbindt de kroon in de strijd tegen de Tataren met de ideeën *apostolica corona* en *triumphalis corona*. De schrijver gebruikt heel wat gezwollen taal en bombastische woorden om te verhullen dat de basis voor deze twee eretitels met betrekking tot het wonderbaarlijke behoud van de kroon te midden van de plunderende barbaren historisch mager was.

Révay zet door de noties *apostolica corona* en *triumphalis corona* zijn opvattingen over de strijd tegen de heidenen van zijn tijd (de Turken) uiteen. Door het gebruik van de termen ‘apostolisch’ en ‘triumferend’ stelt de auteur de tastbare kroon aan zijn tijdgenoten voor als het symbool van de strijd van de Hongaarse *gens* tegen de Turken, de hulp van God in deze strijd door de rol van de kroon (de apostolische kroon) en de uiteindelijke overwinning op deze heidenen door deze bovennatuurlijke hulp (de triomferende kroon). Nadat de auteur in een eerder gedeelte de band tussen de kroon en het volk heeft uiteengezet, wil hij met deze nieuwe betekenisontwikkeling van de kroon aantonen, dat ook het Hongaarse volk onder de bijzondere bescherming van God staat, vanwege zijn taak in Europa.

¹⁷⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 24

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ De kroon wordt bijvoorbeeld niet genoemd in het *Carmen miserabile* van Magister Rogerius uit deze periode. Zie: Rogerius Mester, *Siralmas ének* (J. Horváth en A. Zsoldos vert.) (Boedapest, 2001) 399-441

In het gedeelte dat volgt op de Tatareninval komt Révay terug op deze politieke betekenis van de kroon voor de Hongaren. Hij stelt opnieuw de relatie tussen de idee van de 'vrijheid van de Hongaren' en de betekenis van de kroon aan de orde door de gevolgen van de opvolgingsstrijd tussen Karel Robert van Anjou en Vencel van Bohemen voor de kroon te beschrijven. Het belangrijkste gevolg van deze strijd was, in zijn ogen, dat de kroon 'opnieuw moest lijden', en net als in de voorafgaande gedeeltes werd dit lijden veroorzaakt door tweedracht in het rijk.¹⁸¹ Hierbij maakt hij gebruik van het werk van Berger, omdat deze op een vergelijkbare wijze deze 'omzwerfing' van de kroon beschreef en ook de tweedracht binnen de gemeenschap als de belangrijkste oorzaak van het vertrek van de kroon zag.

Révay verbeeldt dit lijden als volgt. Karel Robert was door paus Bonifatius VIII aan de Hongaren aanbevolen als toekomstig koning, maar zij moesten niets hebben van deze troonpretendent. Tegen de wil van de paus kozen zij Vencel. Révay motiveert deze ongehoorzaamheid ten opzichte van de paus door de 'vrijheid van koningsverkiezing' van de Hongaren. Hij schrijft dat de liefde van de Hongaren voor hun vrijheid zo onverbreekelijk verbonden was met hun verering van de kroon, dat zij de weldaad van paus Benedictus VII vergaten.¹⁸² Met deze 'weldaad' doelt de auteur op de gift van de kroon. De tweedracht bij de Hongaren had tot gevolg dat de kroon voor het eerst in de geschiedenis het land verliet, zo laat Révay weten. Hij vervolgt met de mededeling dat de Hongaren een banbrief kregen van de paus. Na de kroning gaf de vader van de gekozen koning Vencel de kroon niet terug aan de Hongaren, maar nam deze mee naar zijn land Bohemen. In de woorden van Révay deed de koning dit: 'om uit te proberen of het waar is dat daar waar de kroon is, het koningschap van Hongarije is'.¹⁸³ Volgens de auteur was dit de eerste reis van de kroon en kwam deze hierdoor 'in de macht van vreemden'.

Vervolgens beschrijft Révay, net als Berger, het bekende wonder van het verlies van de kroon op de landweg, dat eerder in de 'Verluchte kroniek' werd beschreven.¹⁸⁴ Hierbij springt een belangrijk verschil in het oog tussen de tekst van de kroniek en die van Révay. Als Révay een middeleeuwse legende of deel van een kroniek gebruikte, dan benadrukte of overdreef hij doorgaans de rol van de kroon in het verhaal of beredeneerde hij wat deze in een bepaalde historische gebeurtenis zou kunnen zijn geweest, dit alles in overeenstemming met zijn theorie. Maar in dit geval neemt Révay, in navolging van Berger, bepaalde passages uit de kroniek over, terwijl hij de eerder geciteerde tekst over de kroon, de engelen en Pannonië weglaat. Bovendien verschilt zijn interpretatie van de gebeurtenis van die in de kroniek en eveneens van de interpretatie van Berger. De oorzaak hiervan is dat het wonder nu een andere functie heeft. De auteur van de veertiende-eeuwse beeldkroniek gebruikt de heilige betekenis van de kroon om de machtsaanspraken van Otto te ondergraven en de positie van koning Karel Robert van een bovennatuurlijke rechtvaardiging te voorzien. In de tekst van Révay dient deze functie om zijn these te rechtvaardigen over de *concordia* in het vaderland. Hij stelt dat de Voorzienigheid de 'zonde van Otto' (het verlies van de

¹⁸¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 25-26

¹⁸² *Ibidem*, 26

¹⁸³ (...) quodque ubicunq; Coronam, ibi & Regnum Hungariae esse (...). *Ibidem*, 27

¹⁸⁴ *Ibidem*, 28

kroon) had aangewend om de *concordia* in het *patria* te bewerkstelligen.¹⁸⁵ Hieruit volgt dat de kroon ook het teken van de eendracht in het rijk is. Deze laatste interpretatie komt niet voor in het werk van Berger.

Een vergelijkbare gedachte over de relatie tussen de kroon en de eendracht in Hongarije keert uitvoerig terug in de beschrijving van de regeringsperiode van Karel Robert en diens zoon Lajos. Deze koningen beschermden, volgens Révay, de kroon tegen de onverschilligheid en de *gentis discordia* (tweedracht van het volk).¹⁸⁶ Dit respect van de koning voor de kroon en de eendracht binnen het rijk leidde wederom tot de *victoria coronae*, want de koning behaalde diverse overwinningen en wist de relatie met de buurlanden, de Poolse koning en de Duitse keizer te herstellen. Door deze *victoria* regeerde de koning volgens Révay over een enorm rijk. Hij somt de negen landen op die belasting betaalden aan de kroon: Dalmatië, Kroatië, Ramanië, Servië, Galicië, Lodomerië, Cumanië, Bulgarije en Hongarije.¹⁸⁷ Deze opsomming komt overeen met de territoriale betekenis die de auteur aan de kroon geeft en die verderop zal worden toegelicht. Ook is het verstevigen van het rechtssysteem van het rijk een belangrijk element van de *victoria* van de kroon. Zo stelt Révay dat in deze tijd ‘tot het geluk van de kroon’ het Franse rechtssysteem in Hongarije werd geïntroduceerd. Deze toestand van *victoria* van de kroon zette zich voort tijdens de regeringsperiode van Lajos. Hij gebruikt de beeldspraak van Berger, als hij stelt: ‘de kroon rustte uit en kwam een beetje op adem’.¹⁸⁸ De boodschap van Révay van deze nieuwe beschrijving van de *victoria* van de kroon is dat het respect voor de kroon, de eendracht binnen het rijk, de territoriale integriteit en een stabiel rechtssysteem met elkaar samenhangen.

In het volgende deel analyseert Révay de idee van de eendracht bij de Hongaren en binnen de christelijke gemeenschap van Europa, door het begin van de strijd tussen christenen en Turken in Europa te beschrijven.¹⁸⁹ De Turken waren in zijn ogen de ‘nieuwe vijanden’ van Europa. Hij verwijst hiermee naar de strijd tegen de ‘oude vijanden’ van Europa: de heidenen uit het begin van zijn boek, waartoe ook eens de Hongaren behoorden. Ook de Turken hebben een plaats in het plan van God, zoals Révay dat ziet. Hij verklaart de succesvolle Turkse opmars in Europa en de eerste nederlagen van de Hongaren tegen dit volk uit het gebrek aan eendracht in het Hongaarse rijk en in de christelijke gemeenschap. Na de dood van Lajos heerste tweedracht onder de Hongaarse aristocraten, wat leidde tot een strijd tussen verschillende troonpretendenten en uitmondde in een burgeroorlog. Deze strijd werd beslecht doordat koningin Maria trouwde en haar macht overdroeg aan haar man Sigismund (Zsigmond), de zoon van de Duitse keizer Karel IV, die orde op zaken stelde. Révay beweert dat hij niet kan beslissen of de kroon onder deze heerser eer of schande verwierf. De koning maakte een einde aan de tweedracht in het rijk, maar leed ook twee nederlagen tegen de Turken in Bulgarije. Deze verliezen waren te danken aan de *discordia* en de *levitas* (onbestendigheid) van de Fransen, zo schrijft hij. De kroon ontmoette voor het eerst de Turken tijdens deze strijd, maar de koning behield zijn leven

¹⁸⁵ Ibidem, 29

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem, 30

¹⁸⁸ Ibidem

¹⁸⁹ Ibidem, 31-32

de heidenen. De Hongaarse auteur hoopt daarom op een overwinning van keizer Matthias op de Turken door de hulp van de rest van het christelijke Europa. Deze hoop verbeeldt hij in zijn verdere beschrijving van de regering van Sigismund, waarin hij de politieke situatie van zijn eigen tijd laat doorschemeren. Révay schrijft dat Sigismund voor het eerst de keizerlijke diadeem naar Hongarije had gehaald. De auteur beweert dat Sigismund door zijn kroning tot keizer de keizerlijke *maiestates* (hier: waardigheid) aan de goddelijkheid van de heilige kroon had toegevoegd en dat dit een zeer gunstig teken van God was. Met de ervvijand van het christendom tegenover zich, was het Gods wil dat de Hongaren door dit teken verzekerd zouden zijn van de hulp van de overige christelijke prinses, schrijft de auteur.¹⁹⁷ Daar Matthias zich in 1612 had laten kronen tot keizer, drukt Révay met deze passage de hoop uit dat de Hongaren ook in zijn tijd zouden worden gesteund in hun strijd tegen de Turken.

Na dit intermezzo over de eendracht in de christelijke wereld, keert Révay terug bij zijn betoog over de tweedracht in het rijk en de rol van de kroon. Na de regering van Sigismund brak opnieuw een onrustig tijdperk aan, als het gevolg van nieuwe moeilijkheden met de kroon. Groothertog Albert van Oostenrijk bestuurdde het rijk, na een verzoek van de Hongaarse aristocraten. De regent kreeg de kroon niet, omdat deze gestolen was door de koningin-weduwe Elizabeth met hulp van een hofdame.¹⁹⁸ Albert stierf vroeg en de weduwe liet haar vier maanden oude zoontje kronen met de gestolen kroon. Vervolgens gaf zij haar kind en de kroon aan keizer Frederik en was de tweede reis van de kroon een feit. Ook deze gebeurtenis was eerder in het werk van Berger te lezen.

Révay vindt in deze gebeurtenis een verklaring van de oorsprong van de tweedracht bij de Hongaren. Hij constateert dat als dat de kroon gestolen wordt, er een burgeroorlog uitbreekt in het rijk. De schrijver legt hiermee (net als Berger) een verband tussen het ontstaan van de tweedracht bij de Hongaren, het vertrek van de kroon en de burgeroorlog. In zijn ogen is de kroondiefstal heiligschennis, omdat dit een schending is van het *divinum Regiae Maiestatis insigne* (goddelijk teken van de waardigheid van de koning). Deze ontvreemding werd volgens hem veroorzaakt door de nonchalance en onoplettendheid van de Hongaren.¹⁹⁹ De auteur stelt dat door de afwezigheid van de kroon de haat zich plantte in het karakter van het Hongaarse volk. Deze haat was de bron van de *dissidia* (twisten) en de *discordia* en leidde tot een burgeroorlog. Als de Hongaren de moraal van de kroon niet respecteren, dan vertrekt het kroonjuweel uit het rijk en breekt een burgeroorlog uit.

De periode dat de kroon niet in Hongarije was, wordt daarom volgens de auteur gekenmerkt door ellende.²⁰⁰ Hij verhaalt over koning Wladislaus (Ulászló), die zich liet kronen met de kroon van de reliekhouder, omdat de echte kroon bij de Duitse keizer was. Deze kroning acht Révay: ‘net zo onnatuurlijk, ongewoon en ongelukkig als de toestand van Hongarije op dat moment, als gevolg van de haat, de tweedracht, de twist van de troonpretendenten en de plundering door de troepen’.²⁰¹ Het rijk en de koning moesten in zijn ogen boeten voor het schenden van de kroon, en daarom viel de koning

¹⁹⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 34

¹⁹⁸ Ibidem, 35

¹⁹⁹ Ibidem, 36

²⁰⁰ Ibidem, 39

²⁰¹ Ibidem.

in de slag bij Murad tegen de Turken (1444) als slachtoffer van de afwezigheid van de kroon, aldus Révay. Vervolgens probeerde zijn opvolger, Ladislaus Posthumus (Utószülött László), de kroon terug te krijgen van de keizer, maar zonder veel succes. Révay stelt dat de keizer, koste wat kost, de 'bepaler van de grootheid en het lot van het koninkrijk Hongarije' in handen wilde houden.²⁰² Deze beschrijving van de auteur draagt de kenmerken van een vergelijkbare periode waarin de kroon ook niet in Hongarije aanwezig was, namelijk de regeringsperiode van koning Rudolf (1572-1608). Ook deze tijd kenmerkte zich door tweedracht, door strijd tussen machthebbers, plundering door legers, en door een keizer die geen afstand wilde doen van de kroon. Hiermee trekt de auteur opnieuw een parallel tussen het politieke verleden en de recente broedertwist.

Révay stelt vervolgens dat aan het lijden van de kroon en aan de ellende van het rijk een einde kwam, toen Matthias Corvinus de troon besteeg. Het belangrijkste wapenfeit van deze koning, die daarom door hem de 'goddelijke eerste Matthias' wordt genoemd, was het terughalen van de kroon naar Hongarije.²⁰³ De intocht van de kroon in Hongarije ging gepaard met uitzinnige vreugdeuitingen van het volk, zo beweert hij. Na de terugkeer van de kroon behaalde Matthias klinkende overwinningen op de keizers in het westen en het oosten en bracht bovendien het land tot rust. Révay stelt, dat de voorspoedige regering van Matthias het beste bewijs is van de goddelijke Voorzienigheid 'die is verborgen in de kroon'.²⁰⁴ Hij bespreekt de regeringsperiode van Matthias Corvinus in dit verband maar kort, omdat hij uitvoerig ingaat op deze bloeiperiode als hij de 'goddelijke Matthias' van zijn tijd, de Habsburgse koning Matthias II, bewierookt.

5.4.7 De kroon na de slag bij Mohács en de *Unio christiana*

a. het lot, het christendom en de kroon

Na de dood van Matthias Corvinus was het met de rust van de kroon gauw gedaan, zo constateert Révay. Het land viel opnieuw uiteen in strijdende facties met verschillende troonpretendenten. De kroon was in handen van de onwettige zoon van Matthias, Johannes Corvinus. Deze streed om de troon met Albert van Oostenrijk en Wladislaus van Polen. Vervolgens brak een oorlog uit tussen Wladislaus en Johannes, waarbij de eerste de burcht Visegrád belegerde en de kroon opeiste. Ondertussen viel Maximiliaan van Habsburg Hongarije binnen en bezette onder meer Székesfehérvár en Veszprém. Révay suggereert eerst, dat wellicht de onwettige afkomst van Johannes de oorzaak is van deze ongelukkige toestand van het rijk. Met deze passage belicht hij opnieuw een ondeugd van een heerser, wat al eerder bij Lipsius te vinden was. In zijn ogen schond de afkomst van Johannes de heiligheid van de kroon. Maar vervolgens, in tegenstelling tot wat men op grond van zijn denken zou verwachten, zoekt hij de verklaring voor dit plotselinge verval van het rijk niet in de werkzaamheid van de kroon. Hij beweert zelfs

²⁰² Ibidem, 40-41

²⁰³ Ibidem, 41-42

²⁰⁴ Ibidem, 43-44

dat de heilige kroon dit lot niet kon vermijden.²⁰⁵ Hiermee lijkt voor het eerst in zijn betoog het lot sterker dan de kroon.

De verklaring voor deze wending in het betoog moet worden gezocht in het eerder besproken politiek-theologische debat tussen Magyari en Pázmány. Révay formuleert een nieuw standpunt in deze discussie, zonder daarbij één van beide auteurs te noemen. Het is echter zeer waarschijnlijk dat hij hun werken kende, omdat de reactie van Pázmány op Magyari aanwezig was in de bibliotheek van de Révay's.²⁰⁶ Ook analyseert Révay het verval van het Hongaarse rijk conform de theorie van Magyari over de 'wetmatige verandering van rijken'. De auteur schrijft, dat zich na de dood van Matthias Corvinus een omwenteling had voltrokken in de toestand van Hongarije. Een soortgelijke verandering deed zich volgens hem in veel rijken voor na een periode van vijfhonderd jaar, wat al vaak door geleerden was geconstateerd.²⁰⁷ Révay moet deze passage overeenkomstig zijn met die van Magyari. Ook hij schrijft over het lot van het 'Aziatische rijk', dat na 520 jaar ten onderging door de Assyriërs, en over het lot van het 'Atheense imperium', dat na 490 jaar een democratie werd.²⁰⁸

Révay neemt stelling tegen deze auteurs door een niet-religieuze oorzaak aan te wijzen voor de dramatische toestand van het land. Deze stellingname vormt een breuk in de lijn van zijn betoog. Als hij zich zou hebben gevoegd naar de zienswijze van de lutherse predikant Magyari, dan zou Révay de omwenteling hebben verklaard door de wil van God, de heiligheid van de kroon of de zonden van de Hongaren. Maar in tegenstelling tot Magyari betoogt hij, dat deze verandering het gevolg was van het *fatum* (lot).²⁰⁹ De onafwendbare omwenteling vond in zijn ogen plaats door een verandering in de *oeconomia* ('staatshuishouding'), waardoor de machtsverhoudingen in de *respublica* veranderden. De verandering in de *respublica* moet, volgens hem, gevonden worden in de ordening van de *respublica*. De oorsprong van zijn zienswijze is opnieuw te verbinden met de opvattingen van Lipsius en de relatie tussen God, de mens en het lot. Révay gaat hiermee in op de politieke rol van de mens en de wijze waarop deze invloed kan uitoefenen op zijn lot. Daarom besteedt hij in het volgende deel aandacht aan de werking van de politieke gemeenschap.

Révay begint dit deel met een verzuchting over de zonden van de mens ten opzichte van de *respublica*. Hij begint met de uitroep: *O tempora! O mores!*.²¹⁰ De grootste zonde van de politieke gemeenschap en de mens is, in zijn ogen, de tweedracht. Hij keert zich vervolgens tegen de geloofsstrijd die als gevolg van deze zonde in zijn land woedde. Dit blijkt uit een citaat dat hij ontleent aan de Italiaanse humanist Julius Pomponius Laetus (1425-1497): 'dat de slechte demonen ons verstand zo benevelen, dat wij de werkelijke vijand met rust laten en onze bebloede en gewapende hand richten tegen onszelf en de onzen'.²¹¹ De Turken hadden, volgens Révay, zoveel succes door de

²⁰⁵ Ibidem, 46

²⁰⁶ Het boek bevond zich in de bibliotheek van het familiekaasteel Szklabinia van Péter en Ferenc Révay onder inventarisnummer 287. Dénes Mednyánszky, "Révay Ferencz szklabinia könyvtára 1651-ben" 344

²⁰⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 46

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Ibidem, 46

²¹⁰ Ibidem, 48. Deze uitroep deed hij ook in de brief aan Lipsius. György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 98

²¹¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 48

burgeroorlog in Hongarije en daarom moesten de Hongaren zoveel lijden. De tweedracht binnen de politieke gemeenschap is daarom de werkelijke oorzaak van het verval van het rijk. Zolang er nog politieke en religieuze verdeeldheid heerst in Hongarije en in Europa, zal het verval van het rijk verder gaan. Hij waarschuwt daarom dat: 'als de christelijke prins en de vijand niet met vereende krachten zullen overwinnen, het te vrezen valt dat de Hongaren in schandelijke slavernij zullen vervallen'.²¹² Deze passage lijkt op die in het weerwoord van Matthias uit 1608.

De oplossing die Révay voor ogen lijkt te staan voor het verval van het rijk en de tweedracht bij de Hongaren, is het streven naar eendracht in Hongarije en het christelijke Europa. Hierdoor kan gemeenschappelijk weerstand worden geboden aan de Turken. Een vergelijkbaar denkbeeld over een 'verenigd Europa' tegen de Turken ontvouwde hij al in de genoemde brief aan Lipsius.²¹³ Net als Magyari en Pázmány zet Révay de gemeenschappelijke oorlog van de christenen tegen de Turken centraal. Zijn streven is echter niet gericht op het verenigen van de mensheid tegen de heidenen binnen één bepaalde geloofsrichting, zoals Magyari en Pázmány voorstaan.²¹⁴ Révay propageert het politiek-religieuze denkbeeld van 'eendracht door het christendom', zonder dit katholiek of protestant te noemen. Hij vindt, dat het besef bij de mens moet postvatten dat alle christenen één zijn in hun geloof en door deze religie zijn verenigd in één *respublica*. Hij formuleert dit, in navolging van Augustinus, als volgt: 'dat het gehele christendom onder het *signum crucis* (teken van het kruis) moet strijden, omdat ons geloof één is en onze ene en enige *respublica* de *Dei urbs* (stad van God) is, waarvan wij de *cives* (burgers) zijn'. 'Een oorlog tussen ons kan daarom alleen maar een burgeroorlog zijn', zo besluit hij zijn betoog.²¹⁵

De functie van deze idee van christelijke eendracht, gesymboliseerd door het kruis, is de rechtvaardiging van het politieke programma van de Hongaren. De doelstelling van Révay is de vereniging van de christelijke rijken tegen de Turkse bezettingsmacht in Hongarije, omdat alleen op deze manier er hoop zou zijn op het verslaan van de Turken. Zijn gedachten over de betekenis van het kruis lijken op die in het eerder genoemde werk van Berger over het kruis. Révay liet zich inspireren door deze 'kruisleer' van Berger, omdat ook hij de invloed van God op de geschiedenis verbeeldt door de beschrijving van de kroon als symbool van de Hongaarse politieke gemeenschap. In het epos van Berger speelde de kroon ook al een rol, doordat het kruis op de top de band tussen het 'ware kruis' en de Hongaren symboliseert. Door de schenking van de kroon en het dubbelkruis kreeg het Hongaarse volk van God een heilige opdracht toebedeeld. Révay gaf deze betekenis van het 'ware kruis' aan de 'heilige kroon van het koninkrijk Hongarije'. In de ogen van de Hongaarse auteur symboliseert alleen de kroon de heilige taak op aarde van de Hongaren en hun koningen, omdat, zoals hij eerder schreef, het dubbelkruis het symbool van de ellende van Hongarije is.²¹⁶ De sacrale werking van het teken van het kruis in de Hongaarse

²¹² Ibidem, 47

²¹³ György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 97-98

²¹⁴ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István* 24-25

²¹⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 48

²¹⁶ Ibidem, 6

geschiedenis bij Berger is in het werk van Révay getransformeerd tot de werking van de 'heiligheid van de kroon'.²¹⁷

De verklaring voor deze verandering kan worden gevonden in de politieke en religieuze twisten tussen 1600 en 1608, zoals deze in het voorafgaande hoofdstuk werden beschreven. De symbolische betekenis van de kroon bij Révay was minder religieus en katholiek dan het teken van het kruis bij Berger, maar meer politiek en 'Hongaars'. De ontwikkeling van de idee van de 'heiligheid van de kroon', met het doel de eendracht te bevorderen, kan worden beschouwd als het antwoord van Révay op de politiek-religieuze onrust van zijn tijd.²¹⁸ De bedoeling van zijn kroonleer is het streven naar eendracht door de vereniging van een politiek en religieus verdeeld volk en rijk, op grond van een nieuw idee van de gemeenschap. Met de verspreiding van dit concept doet Révay een beroep op het besef van alle leden van de gemeenschap, zowel katholiek als protestant, dat zij deel uitmaken van een groter geheel en dat de betekenis van deze idee uitstijgt boven de gangbare, conflicterende, particuliere geloofsovertuigingen of politieke opvattingen. Vanwege de religieuze lading van dit politieke concept van de gemeenschap zou het zowel een 'religieus concept van de gemeenschap' als een 'gemeenschappelijk idee van de religie' kunnen worden genoemd.

b. De band tussen de *gens* en de kroon

De Hongaarse auteur doet een beroep op dit 'gemeenschappelijke gevoel' in het deel dat volgde op zijn uiteenzetting over het kruis. Het 'gemeenschappelijke gevoel' is in zijn ogen verbonden met de tastbare kroon, en uit zich in een bijna religieus respect voor de kroon. Hij schrijft: 'Ik roep als getuige op diegene, vaderlander of vreemdeling, die de kroon van dichtbij of van verre heeft gezien, of zij niet met een onvergelijkbaar respect werden bevangen voor dit juweel.'²¹⁹ Naar zijn idee wordt dit gevoel bij de Hongaren opgewekt door hun besef dat de eerste koning van Hongarije, de heilige Stephanus, de kroon had ontvangen door een goddelijk visioen en de opdracht van een engel.²²⁰ Door deze traditie is de kroon voor de Hongaren niet alleen het teken van de koningsmacht, maar bovenal: 'een eeuwig en onvergankelijke symbool en monument van de erkende

²¹⁷ De 'kruisfictie' van Berger verloor volgens Szörényi zijn invloed na 1604 door de politieke veranderingen die het gevolg waren van de opstand. László Szörényi, "Berger Illés eposza a Szent Keresztről" 298-299. Daarentegen gebruikte Berger dit beeld later opnieuw in een aantal pamfletten, onder meer ter gelegenheid van de kroning van de Habsburgse koning Ferdinand II en in zijn onvoltooide manuscript *Historia Hungaricae divisa in tres reipublica species*. Zie onder meer "Oratio autoris de triumpho SS. Crucis", in: Elias Berger, *Vindiciae Hungariae* (Viennae, 1618) EK RMK III.1212 (z. p., laatste pagina). Ook keert het thema van het dubbelkruis terug in een werk van György Erdődy, zowel in een prent als in de inhoud van dit boek. Georgius Erdeody, *Gloria virtutis Hungaricae* (Duaci, 1633), OSZK RMK III. 6185. Behalve het werk van Révay, is de enige aantoonbare receptie van de 'kruisfictie' van Berger: Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* (Romae, 1644) 385. Het is opvallend dat Inchofer deze fictie in verband brengt met de stichting van de *Crucigerorum equitum ordo* (orde van de kruisdragende ridders) in Hongarije, waar Berger zelf ook lid van was. Ook stond het kruis op de zegelring van Berger, gezien de lakzegels op zijn brieven aan Révay. Wat precies de relatie was tussen Berger, zijn werken over het kruis en deze orde, is nog niet onderzocht.

²¹⁸ Bartoniek beweert dat Révay deze religieuze betekenis van de kroon schiep onder invloed van de godsdiensttwisten van zijn tijd. Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 169

²¹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 49-50

²²⁰ *Ibidem*, 50

en beleden christelijke waarheid', zo stelt Révay, net als Berger.²²¹ Révay gebruikt hier het kroonverhaal van Stephanus, omdat de traditie van de heilige koning ook door de protestantse geschiedschrijvers in het Hongaarse koninkrijk werd gebruikt, zoals de eerder genoemde Heltai. De kroon is voor alle Hongaren het symbool van de gemeenschappelijke christelijke religie, door de algemeen aanvaarde historische traditie van de gemeenschap, aldus Révay.

Nadat Révay zijn mening heeft gegeven over het kruis, keert hij terug naar de kroon. Hij beschrijft daarbij het verband tussen het religieuze gevoel voor dit heilige voorwerp en de verbindende kracht van het kroonsymbool in de gemeenschap. Hij gebruikt hierbij een beeld van de kroon als magneet. De kroon oefent aantrekkingskracht uit op de Hongaren door zijn heiligheid. Révay stelt dat hij niet weet, 'of een magneet het ijzer sterker aantrekt, dan de kroon met haar geheime kracht en haar magnetische eigenschappen, de liefde en de gehoorzaamheid van de Hongaren aantrekt.'²²² Waar de kroon ook belandt, zij blijft volgens de auteur verbonden met de 'strijdbare Pannoniërs', aldus Révay. Door deze band zijn de Hongaren van mening dat zij omwille van de kroon iedere inspanning moeten verrichten, ieder gevaar moeten trotseren en haar moeten redden van iedere ontering, zo stelt hij.²²³

Hierna onthult Révay de functie van dit religieuze beeld van de kroon, als hij ingaat op de politieke betekenis van deze voorstelling. Ook deze betekenis was eerder bij Berger te lezen. De bescherming en de bewaking van de kroon is zo belangrijk voor de Hongaarse politieke gemeenschap, zo stelt hij, omdat: 'in ons vaderland de kroning bijna nog belangrijker is dan de koningsverkiezing en zonder de heilige kroon deze kroning niet op een wettige wijze kan worden uitgevoerd'.²²⁴ Hiermee legt de auteur een verband tussen de religieuze eerbied van de Hongaren voor de kroon, hun bescherming van de tastbare kroon, de koningsverkiezing, de kroning van de koning en de politieke rechten van de gemeenschap. Hij suggereert dat, zolang de kroon temidden van de Hongaren is, de legitieme kroning niet kan plaatsvinden zonder dat daaraan een koningsverkiezing voorafgaat. Hieruit volgt dat de aanwezigheid van de heilige kroon de garantie is voor een vrije koningsverkiezing en daarmee de waarborg vormt voor de rechten van de gemeenschap.

De essentie van deze bewering van Révay is, dat de politieke betekenis van de kroon wordt gerechtvaardigd door het geloof van het Hongaarse volk in de bovennatuurlijke kracht van de kroon. Hij redeneert als het ware dat de Hongaren beschikken over politieke rechten, omdat zij geloven in de heiligheid van de kroon en dat geloof tonen door de *cultus* van de kroon. Hierdoor werkt deze *cultus* niet alleen vanuit de hemel naar de Hongaren, maar ook andersom, vanuit het volk naar God, via de kroon. Door dit geloof wordt de politieke theorie van Révay tot leven gewekt, omdat hij deze legitimeert door een gemeenschapsidee.

²²¹ '(...) *sed magis ut veritatis Christianae agnitae et professae, Hungarorum aeternum sit symbolum atque monumentum.*' Ibidem.

²²² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 50

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem.

tijdens deze strijd, dankzij de genade van God en de medewerking van de heilige kroon, aldus Révay.

Volgens de schrijver was deze eerste Hongaarse oorlog met de Turken een nasleep van de ondergang van het ‘Griekse’ (Byzantijnse) rijk. Ook dat was het gevolg van de Turken. Ondanks dat dit alles meer dan een eeuw geleden had plaatsgevonden, schrijft de auteur in felle bewoordingen over deze gebeurtenis. Révay ziet een analogie met zijn eigen tijd en geeft met zijn analyse een actuele politieke boodschap af. Deze was gericht tegen de partij van Bocskay, die een verbond met de Turken was aangegaan, en tegen diens opvolgers. Deze woorden van Révay kunnen worden beschouwd als een reactie op de brief van Bocatius (en de woorden van Bocskay) over de Turkse kroning, waarvan de inhoud gericht was aan de Habsburgse koning en zijn Hongaarse aanhangers. Daar Révay behoorde tot de koningsgetrouwen, is het zeer waarschijnlijk dat hij deze tekst kende. Zoals gezegd, beschrijft Bocatius hierin de oratie van de grootvizier, waarin deze de trouweloze Duitsers en hun keizer hekelde, de *gens Hungarica* het herstel beloofde van de *libertas sua antiqua* (haar aloude vrijheid) en de komende voorspoed voorspiegelde van *regnum et corona Hungarorum* (koninkrijk en kroon van de Hongaren), dankzij de vernieuwde verbintenis van de Hongaren met de Turken.¹⁹⁰

Révay dient Bocatius (en Bocskay) van repliek door in te gaan op de gevolgen van een verbintenis met de heidense Turken, en op die van tweedracht voor een christelijk volk. In de beschrijving van de kroonauteur keren bij de ondergang van het Byzantijnse rijk daarom de thema’s ‘trouw’, ‘vrijheid’ en ‘voorspoed’ uit de oratie van de grootvizier terug. Révay voert het einde van het rijk terug op twee oorzaken: de *discordia* bij de ‘Grieken’ (Byzantijnen) en hun rampzalige bondgenootschap met de heidense Turken.¹⁹¹ Hij schrijft dat tijdens een burgeroorlog dit christelijke volk de hulp van de Turken had ingeroepen, omdat zij dachten: ‘dat bij dit heidense volk meer trouw aanwezig was dan bij de christenen’. Het gevolg van dit verbond was de totale rampspoed en het verlies van de vrijheid. ‘Zo was zelfs de herinnering aan het eens zo bloeiende rijk bijna verdwenen’.¹⁹² De auteur richt zich daarna direct tot de Bocskay-aanhangers, met zijn waarschuwing, dat deze ondergang ‘een voorteken en een voorbeeld was voor iedereen, die bij de bescherming van de Turken een leugenachtig toevluchtsoord zoeken en zo hun gehele vaderland in ellendige slavernij brengen’.¹⁹³

In de ogen van Révay kunnen de Turken alleen verslagen worden als er eendracht heerst tussen de christelijke rijken.¹⁹⁴ Dit concept, de *unio christiana* tegen de Turken, is niet door Révay, maar door Aeneas Sylvius Piccolomini, de latere paus Pius II, bedacht en houdt verband met het eerder genoemde beeld van het Hongaarse koninkrijk als de verdedigingsmuur van het christendom.¹⁹⁵ Révay had dit concept al eerder in zijn brief aan Lipsius gebruikt en verbindt het ditmaal met de kroon.¹⁹⁶ In de ogen van Révay is deze eendracht de wil van God en de belangrijkste voorwaarde voor de overwinning op

¹⁹⁰ Ioannes Bocatius, “Relatio vel epistolica commemoratio” 100-101

¹⁹¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 33

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem, 33-34

¹⁹⁴ Ibidem, 34

¹⁹⁵ Mihály Imre, “Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum”-a” 241

¹⁹⁶ György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 98

c. De Hongaarse en de Duitse kroon

In het volgende gedeelte borduurt Révay verder op dit thema door de politieke betekenis van de Hongaarse en de Duitse kroon met elkaar te vergelijken, vanuit het belang voor de politieke gemeenschap. Hij stelt dat de Hongaarse kroon voor de Hongaren belangrijker is dan de Duitse keizerskroon voor de Duitsers. De auteur toont dit aan, door het verschil in betekenis uit te leggen tussen de koningskroning en de keizerskroning.

De analyse van de auteur komt neer op het feit dat het voor de wettigheid van de heersersmacht van de Duitse keizer niet van belang is of de kroning plaatsvindt of niet, in tegenstelling tot de kroning in het Hongaarse koninkrijk. Révay poneert: ‘veel keizers lieten zich niet eens met het hoogste rijkssieraad kronen, terwijl dit met het gouden keizerlijke kroonjuweel gebeurt, met welke alleen de Roomse paus het recht en de mogelijkheid heeft te kronen in Rome.’²²⁵ Zelfs zonder de keizerskroning werden, volgens de auteur, de Habsburgse keizers Rudolf I, Konraad I en II, Hendrik, Lodewijk IV, Ferdinand en Maximiliaan na enkel de keizersverkiezing erkend als ware en wettige keizers en konden zij beschikken over de volledige keizerlijke *iusdictio* (jurisdictie) en *auctoritas* (autoriteit).²²⁶

d. De politieke betekenis van de kroon voor de rechten van de standen

In Hongarije is de legitimiteit van de koningsmacht strikt afhankelijk van de kroning met de heilige kroon, zo stelt Révay, in navolging van Berger. In dit rijk is het noodzakelijk dat diens macht *redimitus* (bekrachtigd) en *consecratus* (gewijd) wordt door de kroning van de koning met de kroon.²²⁷ Al is een vorst met de volledige instemming van de standen verkozen en bestuurt hij het land reeds jaren op grootse wijze, dan nog wordt hij beschouwd als een regent. Hierdoor, zo vervolgt hij, is iedere toestemming, gift of privilege dat door een ongekroonde koning is verleend, ongeldig en waardeloos.²²⁸ Révay beweert dat deze regel door ontelbare voorbeelden te bewijzen is, waarvan hij er twee noemt. De eerste is Wladislaus, die de gekozen koning was, dapper streed tegen de Turkse heerser en daarbij zijn leven verloor. Maar omdat hij niet was gekroond met de Hongaarse kroon, was na zijn dood geen enkel verleend voorrecht meer geldig. Ook de donaties van Matthias Corvinus werden na zijn kroning opnieuw bekrachtigd, waarmee ze toen pas geldig werden. Révay besluit met de constatering, dat de Hongaarse koningen hun *decus* (waardigheid) en *dignitas* (aanzien) aan de kroon vragen en van haar ontvangen: de koningen krijgen van de kroon de macht om heilzame en nodige wetten vast te stellen of ongeldig te verklaren.²²⁹

Het belang en de reikwijdte van deze politieke betekenis van de kroon voor de koningsmacht, is tot in onze tijd het onderwerp van discussie.²³⁰ In tegenstelling tot wat de zeventiende-eeuwse auteur doet voorkomen, had de kroon niet altijd deze legitimerende betekenis voor de koning als wetgever in de geschiedenis van het rijk.

²²⁵ Ibidem, 50-51

²²⁶ Ibidem, 51

²²⁷ Ibidem.

²²⁸ Ibidem, 51-52

²²⁹ Ibidem, 52

²³⁰ Zie het historische overzicht: László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 439-444

Haar betekenis hing samen met de dynastieke ontwikkelingen in het Hongaarse koninkrijk en de verandering in de legitimerende functie van het kroonjuweel. Toen er nog geen sprake was van een ‘heilige kroon van het Hongaarse rijk’ en de tastbare kroon nog geen rol speelde bij de koningskroning, kon zij ook niet de betekenis hebben die Révay hieraan toedicht. Vergelijkbaar met de situatie in 1608, was als gevolg van de opvolgingscrises in de veertiende en de vijftiende eeuw het belang van de kroon voor de wettigheid van de macht van de vorst tegenover de standen zeer groot.²³¹ Het is daarom niet verwonderlijk dat de aangehaalde voorbeelden van Révay uit deze periode stammen.

De functie van deze voorbeelden in zijn betoog is niet de koningsmacht te legitimeren, maar de politieke rechten te benadrukken van de Hongaren ten opzichte van de macht van de Habsburgse vorst. De Duitse keizer mag dan in zijn eigen rijk over de almacht beschikken, in het Hongaarse rijk heeft hij die niet, vanwege de betekenis van de kroon, zo lijkt de auteur te willen zeggen. De wetgevende macht van de koning treedt pas in werking nadat de koningsverkiezing en de kroning met de Hongaarse kroon heeft plaatsgevonden. Uit deze legitimerende betekenis voor de wetgevende macht van de koning volgt daarom, in de ogen van Révay, dat de kroon de *lex legum*, de ‘wet der wetten’ is. Net als Berger laat hij zien dat de kroon de belichaming is van het recht in het koninkrijk, en noemt hij een aantal voorbeelden waaruit dit zou blijken.²³² Zo vermeldt hij dat de Hongaren de gewoonte hebben boetes en losgeld aan de kroon te betalen en plechtige eden op de kroon te zweren. Ook lieten de Hongaren aan de kroon kerkelijke en wereldlijke erfenissen na of beloofden ze deze na te laten. Bovendien beweert hij dat de kroon de bron is van al het bezit in het rijk, omdat de Hongaren bezittingen aan de kroon teruggaven. Hij stelt tevens dat talrijke vrije koninklijke steden en burchten *bona sacrae coronae* (bezit van de heilige kroon) genoemd worden, die niemand vrijelijk mag gebruiken of vervreemden van de kroon.

e. De territoriale betekenis van de kroon

In het volgende deel verbindt de auteur deze idee van het ‘bezit van de kroon’ met een beschouwing over de territoriale betekenis van *corona regni Hungariae*. Deze betekenis baseert hij op de fictie van de ‘territoriale onschendbaarheid van de kroon’, die hij verbindt met het tastbare voorwerp. Aan dit denkbeeld ligt volgens de auteur de gedachte ten grondslag, dat de zichtbare kroon: ‘een zo grote kracht heeft, dat wie de intentie heeft deze te schenden, zich niet alleen schuldig maakt aan majesteitsschennis, maar ook zondigt tegen het geloof en de godheid’.²³³ Deze onschendbaarheid van het tastbare kroonjuweel strekt zich uit tot het hele territorium dat tot de jurisdictie van de Hongaarse kroon behoort of heeft behoord. Het omvat volgens Révay niet alleen het huidige grondgebied van het Hongaarse koninkrijk, maar ook de andere rijken die zich eens onder het gezag van de Hongaarse koningen bevonden.²³⁴ Hij stelt dat: ‘machtige en oeroude koninkrijken als Slavonië, Dalmatië, Kroatië, Bosnië, Servië, Holicie (Galicië), Lodomerië, Cumanië en Bulgarije, (die de Hongaarse koningen ooit inlijfden

²³¹ Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 67-84

²³² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 52-53

²³³ *Ibidem*, 53

²³⁴ Over deze territoriale kroonbetekenis, zie: Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* 125-126

en naar het gebruik van deze koninkrijken onder hun eigen kroon bestuurden), toch van een zo groot respect voor de engelenkroon getuigden, dat zij hun eigen kroonjuwelen verwaarloosden en slechts die koningen erkenden, die met de Hongaarse kroon waren gekroond'. Hiermee beweert Révay dat de kroon de betekenis van de andere kroonjuwelen als het ware in zich opnam. Hij verbeeldt dit door te stellen, dat: 'de engelenkroon met haar eigen schittering, het licht van de juwelen van de andere koninkrijken in de schaduw stelde'.²³⁵ Daarna zet Révay uiteen dat, als gevolg van de weldaden van de heilige kroon, tot op heden deze landen in de christelijke gemeenschap de titel 'koninkrijk' dragen en de herinnering en de roem van deze landen nog bestaat, ondanks het feit dat het grootste deel van deze gebieden door de Turkse tirannie is bezet. Hiermee suggereert hij, dat een groot deel van het koninkrijk Hongarije weliswaar de facto in de macht van de Turken is, maar in de verbeelding nog steeds bestaat, doordat de herinnering aan het grote rijk nog steeds levend is.

De functie van deze fictie van de 'territoriale onschendbaarheid van de kroon' is de Habsburgse koning te houden aan de belofte in zijn krooneed om het oorspronkelijke territorium van het middeleeuwse rijk te herstellen.²³⁶ De gebieden en rijken die Révay rekent tot de territoriale betekenis van de kroon, komen overeen met het *archiregnum Hungaricum* ('aartskoninkrijk Hongarije') in de Middeleeuwen. Volgens de Hongaarse heraldicus Szabolcs de Vajay wordt met deze term de losse politieke federatie verbeeldt, die bestond uit het middeleeuwse koninkrijk Hongarije en haar vazalstaten, die als een krans om dit rijk lagen.²³⁷ De federatieve band kwam, volgens hem, tot uitdrukking in de titels die de Hongaarse koningen droegen en in de heraldische symbolen, die door de verschillende rijken gemeenschappelijk werden gebruikt om hun politieke verbondenheid te verbeelden.

Het beeld van het *archiregnum* is vanzelfsprekend een politieke fictie, omdat de machtsverhoudingen in dit gebied en daarmee de grenzen van dit politieke verband voortdurend veranderden. In de Middeleeuwen gebruikten de Hongaarse koningen deze voorstelling om hun territoriale machtsaanspraken te onderstrepen, door al deze gebieden in hun titels te noemen. Na de veroveringen in Zuidoost-Europa vanaf de vijftiende eeuw door de Turken, waarbij ook gebied verloren ging dat tot de Hongaarse kroon behoorde, kreeg dit denkbeeld het karakter van een politiek programma. Het terugwinnen van de verloren gebieden was een belangrijke eis van de politieke gemeenschap aan de koning. Nog voor de kroning beloofde de troonpretendent deze territoria van de kroon weer terug te winnen. Na de kroning wilde de gemeenschap dat de koning zijn belofte hield.²³⁸ Zo kwam het beeld van het *archiregnum* ook voor tijdens de kroningsceremonies, waaronder die in 1608. Hierbij droegen de machtigste aristocraten van het rijk, waaronder Révay, de vlaggen van de verschillende

²³⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 53

²³⁶ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 445 en 452-453

²³⁷ Szabolcs de Vajay, "Das "Archiregnum Hungaricum" und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters", in: *Überlieferung und Auftrag. Festschrift für Michael de Fernandy zum sechzigsten Geburtstag* (Wiesbaden, 1972) 647-667. De term *archiregnum* komt in dit werk van Révay niet voor, maar Berger gebruikte de term *sacra archiregni Hungariae monarchia*. Elias Berger, *Isagoge sev Prolegomena dvplícia in chronologiam* (ongepubliceerd manuscript, EK Ms. G.69) 7*

²³⁸ Ferenc Eckhart, *A Szentkorona- eszme története* 137

gebiedsdelen.²³⁹ Na de kroning kwamen deze territoriale aanspraken tot uiting in de titels die de vorst droeg en in de wapens van de verloren gebieden op zijn zegel.²⁴⁰

f. De Hongaarse kroon en de Turkse kroon van Bocskay

Révay gebruikt diverse keren dit beeld van het *archiregnum*, met het oogmerk zijn politieke eisen kracht bij te zetten. De reden dat hij deze territoriale betekenis nadrukkelijk verbindt met de tastbare kroon, is dat hij op deze wijze dit streven wil rechtvaardigen ten opzichte van de koning. De kroon wordt in zijn verbeelding het symbool van de territoriale claims van de gemeenschap, die de koning moet bewerkstelligen. Daar de Hongaarse kroon in de ogen van Révay het symbool is van deze claims, is het mogelijk dat andere tekenen van de heersersmacht in dit gebied een bedreiging vormen voor dit streven. Hij stelt daarom dat: ‘tussen het koninkrijk en de grenzen van de bezette gebieden geen andere kroon kan bestaan, zoals tussen hemel en aarde niet nog een zon kan zijn.’²⁴¹ De auteur doelt met deze frase op de Turkse kroon van Bocskay, waarover hij schrijft, dat de ‘Turkse tiran’ Achomat (Achmed) deze had gestuurd en pasa Ali deze op het hoofd van Bocskay had gezet.

Op het moment dat Révay zijn boek schreef, was deze gebeurtenis nog een gevoelige kwestie in het Hongaarse rijk. Dit blijkt ook uit zijn tekst, omdat de auteur laat weten dat hij niet dieper in zal gaan op de geschiedenis hoe Bocskay aan zijn einde kwam en wat het lot was van het land: ‘om geen oude wonden open te rijten’. Toch laat Révay het niet na om erop te wijzen, dat de *sapientiores patriae Cives* (meer verstandige burgers van ons vaderland) de ware betekenis van deze kroon (de Turkse) bitter en laatdunkend aanvaardden, zoals duidelijk is uit het Verdrag van Wenen en de *Constitutio Regni*, de grondwet van het rijk.²⁴² In dit verdrag en latere wetsartikelen werd inderdaad uitgebreid aandacht besteed aan de spanning tussen de betekenis van de Turkse en de Hongaarse kroon. In 1609 bepaalden de Hongaarse standen daarom, dat de Turkse kroon op geen enkele wijze een bedreiging mocht vormen voor de ‘oude kroon’ of *angelica corona*.²⁴³ Op 30 juni 1610 werd het Turkse kroonjuweel door György Thurzó daadwerkelijk aan de Habsburgse vorst overhandigd.²⁴⁴

g. De bewaking van de kroon

Na dit betoog over de territoriale betekenis van de kroon, gaat Révay verder met een historische beschrijving van de bewaking en bescherming van het kroonjuweel in het verleden. De functie van dit gedeelte is een rechtvaardiging te geven voor de feitelijke

²³⁹ Révay droeg het vaandel van Servië. Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn / Matthiae des Andern dieses Nahmens / Krönung: ”, 284 r. 25

²⁴⁰ Zie bijvoorbeeld de titels van koning Rudolf II in de adelsbrief van Ioannes Bocatius: *Nos Rudolphus Secundus, (...) Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Gallitiae, Lodomeriae Bulgariaeque etc. Rex, (...)*, in: IOPr 395. Voor een overzicht van koningszegels en afbeeldingen: L.B. Kumorovitz, “Die Entwicklung des ungarische Mittel- und Großwappens”, in: D. Csátori, L. Katus en Á. Rozsnyói (red.), *Nouvelles études historiques* I 322-328

²⁴¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 54

²⁴² Ibidem. Révay beweert dat sommigen geloven dat deze kroon aan een Servische vorst heeft toebehoord.

²⁴³ *Articuli Diaetalis Posonienses a MDCIX* (s.l., 1609) OSZK RMK. III 1070, art. XX A6 9*-10*. Zie ook: Mihály Zsilinszky, *A 1609-ki Pozsonyi országgyűlés történetéhez* (Boedapest, 1882) 6-20

²⁴⁴ Kálmán Boldizsár, *A Bocskay koronája* (Debrecen, 1925) 10. Het wetsartikel dateert van 7 november 1609.

toestand van 1608, toen de kroon in handen van de gemeenschap was en zich weer op Hongaars grondgebied bevond. Révay getroost zich heel wat moeite om aan te tonen, dat de kroon zich altijd al onder de hoede van de *Nobilitas Hungarica* (adel van Hongarije) had bevonden.²⁴⁵ Onder meer introduceert hij een novum in de Hongaarse geschiedschrijving, door als eerste auteur de volledige inhoud van drie oorkondes in de tekst op te nemen: de eden van de kroonhoeders in 1463 en die van Révay en Pálffy in 1608.²⁴⁶ De auteur beweert dat hij deze teksten heeft opgenomen, om duidelijk te maken hoe de kroon in vroeger tijden werd bewaakt en als bewijs van de deugden van de vroegere kroonhoeders. Het werkelijke doel van deze weergave was een historische continuïteit te suggereren tussen de politieke situatie in de vijftiende en de zeventiende eeuw.

De beschrijving van dit deel van de kroongeschiedenis maakt duidelijk hoe Révay zijn politieke boodschap aan de lezer wil overbrengen. De kroon was het symbool van het politieke compromis dat tussen koning en standen in 1608 was totstandgekomen. Het ‘bewaken van de heilige kroon’ door de Hongaren was een waarborg voor de standen, waarmee de koning aan zijn beloftes kon worden herinnerd en het machts-evenwicht in stand kon worden gehouden. Ondanks het ogenschijnlijk symbolische karakter van dit ‘onderpand’, kwamen de partijen pas na langdurige onderhandelingen (tijdens de vredesbesprekingen en na een conflict tussen Matthias en de standen) tot een overeenkomst ten gunste van de Hongaren met betrekking tot de plaats en de omstandigheden waaronder de kroon zou worden bewaakt. De schrijver rechtvaardigt deze nieuwe situatie met een historische rechtvaardiging door een beschrijving te geven van de wijze waarop de kroon werd bewaard in de Late Middeleeuwen en de tekst van de eden. Hieruit moest blijken, dat ook toen de kroon in het bezit van de Hongaarse gemeenschap was, en dat zodoende het nieuwe politieke compromis een historische grond had.

h. De slag bij Mohács als teken van God

Hierna analyseert Révay de oorzaken en de gevolgen van de slag bij Mohács in 1526, waarmee een einde kwam aan het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk. De auteur ziet (in navolging van Berger) de ontwikkelingen in deze periode als het gevolg van het morele verval van de Hongaren en het hiermee samenhangende verlies aan respect voor de kroon. Hij beschrijft in gloedvolle bewoordingen deze ramp voor het rijk, waarbij koning Lodewijk (Lajos) II, de ‘bloem der magnaten en adel’ en het grootste deel van de soldaten van Hongarije de dood vonden.²⁴⁷ Ondanks deze ellende, ziet hij ook een wonder gebeuren. Hij stelt dat Suleyman Boeda weliswaar had veroverd, maar de stad niet verwoestte, zoals hij dat met andere plaatsen had gedaan. Révay interpreteert dit wonder, in navolging van Lipsius, als een teken (en waarschuwing) van God voor de Hongaren, om zich te beteren door een morele verandering. Het Opperwezen beschermde de stad tegen de vijand, om: ‘de *gens nostra* (ons volk) te verlokken tot de studie van een beter leven’.²⁴⁸

²⁴⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 55

²⁴⁶ Ibidem, 56-62. Over deze ‘innovatie’ van Révay: György Bonis, *Révay Péter* 64

²⁴⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 63

²⁴⁸ ‘(...) *ad vitae melioris studium pellicere voluit.*’ Ibidem, 64

Ondanks deze vingerwijzing van God duurde het niet lang voordat het volgende stadium van de ontarding bij de Hongaren aanbrak. Révay schrijft over het uitbreken van een burgeroorlog onder de *proceres* (adel) en de hiermee samenhangende gruwelen.²⁴⁹ De grootste zonde die de adel tegen de heiligheid van de kroon beging, was, volgens de auteur, dat zij de hulp inriepen van de Turken, de gezworen vijand van het christendom. De auteur vergelijkt hierbij Gods toorn met de behandeling van een ernstige ziekte door een strenge dokter. God liet Boeda en het grootste deel van Hongarije door de Turken bezetten als een zwaar medicijn voor de Hongaren, aldus de auteur. Over het lot van de kroon zwijgen de kroniekschrijvers, zo constateert hij. Maar ondanks dat, beweert hij dat de kroon zonder twijfel door God werd beschermd tegen de Turkse plundering, ‘omdat Hij haar aan ons heeft geopenbaard en geschonken’.²⁵⁰

i. De deling van Hongarije en de ondeugden van de koningen

Ook in dit deel van de geschiedenis speelt een vorst van Zevenburgen een dubieuze rol. János Szapolyai liet zich tot koning verkiezen en kronen. De auteur stelt dat tijdens deze haastige kroning weinig respect werd opgebracht voor de *Corona Maiestatis* (hier: waardigheid van de kroon), wat de aanleiding en de oorzaak was van vreselijke oorlogen. Andere aristocraten steunden Ferdinand van Habsburg in zijn strijd om de troon. Deze wist zijn machtspositie zo te versterken, dat hij de kroon in handen kreeg en János Szapolyai uit het land wist te verdrijven, die daarna werd gedwongen om steun te zoeken bij de Turken. De overeenkomst met de recente gebeurtenissen in de tijd van Révay is ook hier zichtbaar.

De functie van deze historische beelden is opnieuw het etaleren van de ondeugden van de heerser en het volk. De auteur stelt, dat machtswellust en egoïsme de oorzaak waren van de beslissing van Szapolyai. Hierbij citeert hij Euripides, die volgens hem over zondige vorsten schreef: ‘schend omwille van de macht de wet en beoefen in al het andere de vroomheid.’²⁵¹ De ‘Turkse tiran’ was volgens Révay natuurlijk blij met deze onverwachte steun en hoopte dat hij op dezelfde manier Hongarije kon veroveren als hij had gedaan met Griekenland, Bulgarije, Galicië en Servië. De Turk trok met een groot leger naar Hongarije, bezette Boeda, en vervolgens kreeg János de heilige kroon terug, aldus de auteur. Deze passage is de opmaat voor de beschrijving van het grootste kroonwonder: het behoud van de kroon toen deze in het bezit van de sultan was. Ook hier gebruikt Révay de tekst van Berger, als hij zijn lezer duidelijk maakt in wat voor gevaar de kroon zich bevond.

Révay probeert de lezer te overtuigen dat dit alles paste in Gods plan, ondanks dat de kroon in handen kwam van de sultan. Hij stelt, dat de kroon in de ‘hand van de barbaar’ was gekomen door een doelbewuste beschikking van het *fortuna*.²⁵² De kroonhoeder, Péter Perényi probeerde te vluchten voor de Turken, maar werd gevangen genomen en met de kroon voor Suleyman gebracht. Niet anders dan door een *mirabile fatum* (wonderbaarlijk noodlot) waren de *religio*, *salus* (heil) en *decus* (eer) van de Hongaren in handen gevallen van de Turkse tiran, zo stelt Révay.²⁵³ Hij trekt dan

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ Ibidem, 65

²⁵¹ Ibidem, 66

²⁵² Ibidem, 67

²⁵³ Ibidem, 67-68

onmiddellijk de conclusie ‘dat de tiran door de goddelijke kracht werd verblind, want het zag er naar uit dat deze het geloof niet afschafte, het heil niet waardeerde en zich niet bezighield met de eer’.²⁵⁴ De auteur baseert deze opvatting op het historische feit dat toen de sultan het beleg van Wenen opbrak, hij de kroon en de overige kroonjuwelen teruggaf aan János. Het thema van de verblinding door de kroon was eerder bij Berger te lezen, maar in het werk van Révay is dit verbonden aan de goddelijke kracht, die door de stralen op de prent werd verbeeld en in de kroonbetekenis werd uitgelegd.

Voor Révay is deze aan Berger ontleende beschrijving van het wonder het belangrijkste argument voor zijn stelling over de invloed van de Voorzienigheid via de kroon op het rijk, en het vormt de opmaat voor zijn denkbeeld over de gewenste eendracht binnen het christendom tegen de Ottomanen. Hij beweert: ‘Wie zou er nog aan durven twijfelen, dat de kroon onder de bescherming van de almachtige God staat? Versterkt dit voorbeeld niet onze vooronderstelling? Kunnen wij er nog aan twijfelen, dat boven onze vijanden een hogere macht staat?’²⁵⁵ Daarna redeneert hij op grond van deze band tussen God en de kroon: ‘Als deze [de kroon] onbeschadigd en overwinnend blijft, dan blijft het *patrium regnum* (vaderlandse koninkrijk) behouden.’²⁵⁶ De auteur doelt met deze zin op de moraal van de kroon, die moet worden gerespecteerd door het volgende in acht te nemen: ‘Laten wij alleen de *prisca religio Apostolica* (het oude apostolische geloof) behouden, laten wij het *commodum* (welzijn) bevorderen en onderhouden van onze *communitas* (gemeenschap), laten wij de Turken vervolgen met onverzoenlijke haat, laat in het *domus* (huis, hier: vaderland) *pietas* (vroomheid), *fides* (geloof) en *concordia* zijn, en wat wij ook lijden door toedoen van de vijand, wij zullen niet breken, maar sterker worden onder de druk.’²⁵⁷ Deze zin kan als de samenvatting worden beschouwd van zijn politieke programma.

j. De Habsburgers, Hongarije en de kroon

Révay zet zijn betoog voort met een beschouwing over de politieke toestand van het land in de zestiende eeuw. Hierbij komt de relatie tussen de macht van het Habsburgse huis en de Hongaren aan de orde. De Habsburgers kregen de macht over het Hongaarse rijk dankzij de Voorzienigheid, omdat, volgens Révay, de kroon na een omweg weer uit Zevenburgen terug in handen van Ferdinand kwam.²⁵⁸ Opnieuw schetst hij een beeld van de relatie tussen de afwezigheid van de kroon en de tweedracht in het rijk, als hij schrijft dat na de omzwervingen en de beproeving van de kroon de situatie in het land in de opperste staat van verwarring was, waarbij de *primores* (aristocraten) elkaar ‘met een haat als Vatinianus’ naar het leven stonden.²⁵⁹ Deze tweedracht is het slechtste wat een land kan overkomen, zo verzucht de auteur. Hierbij citeert hij Livius, die schrijft dat ‘de burgerlijke tweedracht meer schade toebrengt aan het land dan een buitenlandse oorlog, hongersnood, ziekte of wat de toorn van God ons stuurt.’²⁶⁰

²⁵⁴ Ibidem, 68

²⁵⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 68

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Ibidem, 69

²⁵⁹ Dit citaat is afkomstig van Gaius Valerius Catullus, carmen 14

²⁶⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 69-70

deze had zich daarom verzekerd van ‘de liefde en de bescherming van de Oostenrijkers’, net als Berger dat eerder had geschreven.

k. De Habsburgers, de politieke gemeenschap en erfopvolging

In dit verband brengt Révay het punt aan de orde dat de Habsburgers, volgens hem, geen bloedverwanten van de Hongaren zijn en daardoor niet als lid van de *gens Hungarica* kunnen worden beschouwd. Deze passage valt op, omdat Matthias, in onder meer de genoemde brief aan Illésházy, nog zijn bloedverwantschap met de Hongaarse *natio* had benadrukt. Révay beweert dat de kroon de Habsburgers verkoos, omdat de prinsen ‘uit ons volk en bloed’ geen lang leven hadden door de met misdaad verkregen macht en bovendien de afstammelingen van de (Hongaarse) koningen waren uitgestorven. Nadat het keizerlijke Oostenrijkse huis het Hongaarse rijk had verworven en de vaderlandse onrust was verdreven, kon de kroon in alle rust over het algemene welzijn en de roem waken, zo beweert de auteur.

Révay gebruikt de beschrijving van de opvolging van Maximiliaan om de heikele kwesties van erfopvolging en koningsverkiezing in Hongarije aan de orde te stellen. Nadat het Habsburgse huis de Hongaarse kroon had gekregen, was de troonopvolging feitelijk erfopvolging geworden. De kroonhoeder redeneert dat, gezien vanuit het oogpunt van het streven naar eendracht in het rijk, het beter is als de opvolging in het rijk goed geregeld is. Erfopvolging is, naar zijn mening, beter om de eendracht in het land te bewaren. Hij beweert dat koning Maximiliaan het voorbeeld van zijn vader volgde en Rudolf voordroeg als koning. Met instemming van de standen gaf hij aan Rudolf de kroonjuwelen en het rijk. Révay stelt hierbij dat: ‘het zeker te prijzen is, als onze vorsten zo wijs zijn dat zij het welzijn van ons land willen, door nog tijdens hun leven te denken over hun koninkrijk, goed wetende dat stervelingen hongerig naar macht zijn en ongeduldig wachten op hun aandeel van de koninklijke waardigheid.’²⁶⁵ De overgangstoestand bij een machtswisseling komt rebellerend en eerzuchtig streven ten goede en is daardoor gevaarlijk voor de toestand van het rijk, aldus de auteur. Révay verzucht daarom dat ‘hoeveel problemen en ellende de dood van een koning veroorzaakt, als deze niet denkt over zijn opvolging’. Bij gebrek aan een heerser valt de adel uiteen in elkaar bestrijdende facties. In de woorden van Révay: ‘Dan gaat de staat, als een stuurloos schip, heen en weer op de roerige zee, waarvan wij vele pijnlijke voorbeelden in ons rijk hebben gezien.’²⁶⁶ Vrijwel alle turbulente periodes in de Hongaarse geschiedenis zijn te wijten aan opvolgingsperikelen, zoals Révay in zijn werk uiteenzet.

De consequentie van erfopvolging voor het Hongaarse rijk is het verminderde belang van de koningsverkiezing. Omdat van een echte vrije keuze geen sprake meer kan zijn, wordt daarom de vrijheid van de standen ondergraven. Révay pareert deze kritiek bij voorbaat, door te betogen dat deze verkiezingen in werkelijkheid nooit in vrijheid plaatsvonden. Hij beweert dat de koningsverkiezing in Hongarije weliswaar met de instemming van de gehele adel plaatsvindt, maar vroeger vaak met wapens op het ‘veld van Rakos’ (Rákosmező) werd uitgevochten. Het komt volgens hem zeer zelden voor dat deze verkiezing eendrachtig verloopt bij de volledig bewapende

²⁶⁵ Ibidem, 73

²⁶⁶ Ibidem.

menigte. Hij stelt dat het vaak is gebeurd: 'dat een koning werd gekozen, die meer kracht, mannen en hulptroepen achter zich had staan, waardoor regelmatig een smet werd geworpen op de *libertas electionis* (vrijheid van verkiezing) en de wet groot onrecht werd aangedaan.'²⁶⁷ Révay stelt dat door erfopvolging weliswaar de vrijheid van de adel afneemt, maar dit de eendracht in het rijk bevordert, net als Lipsius had beweerd.

Nadat Révay aldus de overdracht van de koningsmacht heeft besproken, is hij aangekomen bij de regering van Rudolf van Habsburg. Het beschrijven van deze periode is lastig voor de auteur, omdat de troebelen in deze tijd zijn eerdere denkbeeld weerspreken dat een regering van de Habsburgers voor stabiliteit zorgt. Hij herschrijft daarom de recente geschiedenis ten gunste van het politieke compromis tussen Matthias en de Hongaarse standen. De auteur memoreert dat de kroon tot 1608 in het bezit en de macht van de keizer was, wat betekent dat de kroon zich niet in Hongarije bevond en bovendien niet onder de hoede van de Hongaarse adel stond. Révay verklaart deze situatie opnieuw vanuit de werkzaamheid van God. Hij stelt, net als Berger: 'iedereen zal kunnen begrijpen dat dankzij de verstrekkende genade van de goddelijke Voorzienigheid de heilige kroon al zeventig jaar wordt bewaard op het altaar van de majesteitelijke koningen, dat schittert met de keizerlijke waardigheid'.²⁶⁸ Gedurende deze tijd, zo brengt hij de lezer in herinnering, wisselde het succes van de oorlog tegen de Turken en woedden in het binnenland oproer en opstand. Hij stelt daarom vast dat: 'pas in de bescherming van de gezegende vrede de kroon met schitterende roem kon terugkeren naar het vaderland'.²⁶⁹

I. De terugkeer van de kroon

Ook de terugkeer van de kroon naar Hongarije is het resultaat van Gods invloed, zo beweert Révay. Door een goddelijke ingeving werd, volgens hem, tijdens de Weense vredesbesprekingen besloten dat de kroon moest worden teruggebracht naar het vaderland. Uit deze woorden blijkt dat de keizer niet vrijwillig afstand wilde doen van het kroonjuweel. Révay schrijft: 'Het liet zich aanzien, dat de onwillige keizer Rudolf eerder moest worden gedwongen, dan worden verzocht tot teruggave van de kroon. Daarom verzamelde Matthias van Habsburg troepen uit Hongarije, Oostenrijk en Moravië, trok op naar Praag en liet de heilige schat, als een balling, temidden van Hongaars vreugdegejubel, naar huis gaan'.²⁷⁰

Met de invloed van God via de kroon, die de auteur in deze episode benadrukt, wil hij een verklaring en een 'rechtvaardiging achteraf' geven van de weinig verheffende Habsburgse broedertwist. Volgens de theorie van Révay zouden de daden van Matthias tijdens deze twist immers een schending van de 'heiligheid van de kroon' zijn, omdat hij verzet tegen de legitieme koning pleegde en de koning dwong tot de overdracht van het kroonjuweel. Door de uitkomst van deze broedertwist nu voor te stellen als het gevolg van Gods ingrijpen, kan de auteur een verdere analyse het handelen van Matthias met betrekking tot dit conflict vermijden.

²⁶⁷ Ibidem, 73-74

²⁶⁸ Ibidem, 74

²⁶⁹ Ibidem.

²⁷⁰ Ibidem, 75

Révy analyseert hierna opnieuw de vraag waarom de Hongaarse aristocraten hadden besloten de hulp van de Turken in te roepen. Hij begrijpt niet wat János en zijn medestanders voor voordeel zagen in de steun en vriendschap van de barbaren. Zij werden van verdedigers, de verwoesters van het *patria* (vaderland). Hij stelt dat vriendschap met de Turken altijd leidt tot onderdrukking, vernieling en slavernij.²⁶¹ Dit blijkt uit de inname van het belangrijke bastion Sziget en de verwoesting van Zevenburgen. Ook Boeda werd bezet, terwijl dit aan János was overgedragen. De auteur vraagt zich nogmaals af welke vruchten het bondgenootschap met de Turken en het goddeloze, wetteloze en bandeloze streven van de vorst had opgeleverd. In dit verband vergelijkt hij nogmaals de regeringsperiode van János met de omstandigheden van zijn eigen tijd: 'Oh, als wij in onze eigen tijd maar niet eenzelfde lot ervaren, als wij het geluk van onze keizer maar niet teloor doen gaan door onze onenigheid en opstandigheid, (...) als de christelijke rivaliteit maar niet de Turken in de kaart speelt, als onze tweedracht maar niet de woede van de Turken voedt en de bron zal worden van hun macht, als toch niet alleen het zwaar bevochten Esztergom het onze mocht worden, maar ook Boeda, welke stad Matthias tot twee keer toe belegerd heeft (...)'.²⁶²

Révy verbindt vervolgens deze politieke analyse met zijn inzicht in de *natura civica* (het karakter van de burger) en het Hongaarse volk.²⁶³ Hij stelt dat de mens op twee manieren leert: door zijn eigen fouten, of door die van anderen. De onvolkomenheid van de Hongaren is de haat die zij voelen voor elkaar, en dit bewerkt, volgens hem, de tweedracht in de gemeenschap. Dat alles leidt vervolgens tot de ondergang van het vaderland, omdat dit niet wordt verdedigd door het Hongaarse volk, maar van binnenuit wordt vernietigd. Révy spreekt de hoop uit dat 'wij in elk geval van onze eigen fouten zullen leren', maar hij is bang dat zijn oude liedje aan dovemansoren gericht is. Volgens hem zijn de zielen zo vervuld van onbeduidende dingen en van de gedachte aan wraak: 'dat men liever diegene vernietigt met hulp van diegene die wij haten, dan dat het vaderland verdedigd wordt, waar wij geboren zijn, en wij meer houden van de gevaarlijke koppigheid dan van een zekere toegeeflijkheid. Wij hebben een natuur die lijkt op die van een draak en die van een serpent'.²⁶⁴ De oorzaak van de ondergang van het vaderland is daarom in de ogen van Révy het onvolkomen karakter van zowel de Hongaar als dat van de gemeenschap.

De functie van deze karakteranalyse is, dat Révy op deze wijze de regering van een Habsburgse monarch legitimeert. Hij is de mening toegedaan dat de Hongaarse koningsmacht het beste in handen is van de Habsburgers. De auteur verdedigt deze opvatting door, net als Berger, de machtsovername van de Habsburgers voor te stellen alsof de kroon en de Hongaren zelf voor dit vorstenhuis hadden gekozen. De reden van de keuze van de kroon was de hierboven geschetste aard. Révy vertelt dat de *Regni Ordines* (de standen van het rijk) nog tijdens het leven van vorst Ferdinand van Habsburg diens zoon Maximiliaan tot koning verhieven, aan wie de vader gaarne en uit vrije wil de kroon overdeed. De kroon herneemt zijn persoonlijke rol in de geschiedenis, wanneer Révy verhaalt dat de kroon zich met veel moeite had gered uit de burgeroorlog. De eigen burgersamenleving was niet volledig veilig voor de kroon en

²⁶¹ Ibidem, 70

²⁶² Ibidem, 71

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem, 71-72

5.4.8 De kroon in de tijd van koning Matthias II en de beschrijving van de kroon

a. De beschrijving van de kroon

Révay vervolgt zijn betoog met een weergave van de regeringsperiode van Matthias. Hij begint met een beschrijving en een interpretatie van het uiterlijk van de kroon en de overige kroonjuwelen, die hij in verband brengt met wat in het jaar 1608 plaatsvond. Dit deel van het boek roept de vraag op waarom Révay, Berger, Jessenius en hun tijdgenoten, een verband zagen tussen het uiterlijk van het tastbare kroonjuweel, de politiek-morele betekenis daarvan en de gebeurtenissen in het jaar 1608. In het voorafgaande zijn al een aantal verklaringen genoemd, zoals de symbolische rol van de kroon tijdens de machtsoverdracht, de Matthiascultus en het denken over de band tussen de kroon en de politieke rechten van de Hongaren.

Een andere verklaring kan het zogenaamde ‘antiquarisme’ zijn, dat in de zestiende en zeventiende eeuw een grote belangstelling genoot en een onderdeel was van de bredere beweging van de Renaissance. Volgens Peter Burke moet onder deze term de interesse worden verstaan voor de materiële relictten van het verleden, op grond waarvan geprobeerd werd het verleden in zijn geheel te reconstrueren.²⁷¹ Hij beweert dat in het begin van de zeventiende eeuw de aandacht verschoof van teksten naar materiële overblijfselen, in het bijzonder naar afbeeldingen, als bron van informatie over de geschiedenis. Burke noemt deze ontwikkeling de ‘visual turn’. De ontdekking van afbeeldingen leidde bovendien tot een kennisverschuiving over de ‘three Antiquities’ (de Oudheid, het christendom en het barbaarendom) en had uiteindelijk grote culturele veranderingen tot gevolg, waaronder de ontwikkeling van een vroegmoderne ‘national identity’, aldus Burke.²⁷² De artefacten werden als bewijs gebruikt van allerhande nieuwe theorieën, waaronder de ‘Bataafse mythe’ van Grotius en de ideeën over de Romeinse oorlogsvoering van Lipsius.²⁷³ Hieruit volgt dat de studies van Révay en anderen met betrekking tot het uiterlijk van de kroon niet een specifiek Hongaarse ontwikkeling is, maar past binnen een internationale context van oplevende interesse voor het verleden.

Révay’s beschrijving en prent is uitgebreid bediscussieerd vanaf het einde van de achttiende eeuw, maar vooral de laatste twintig jaar liepen de gemoederen zowel binnen als buiten de wetenschap hoog op.²⁷⁴ De recente aandacht richt zich op de voorstelling van Maria, die zich, volgens Révay, op de achterzijde van de kroon bevindt, maar die

²⁷¹ Peter Burke, “Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe” 273

²⁷² Ibidem, 282-283

²⁷³ Ibidem, 275-278

²⁷⁴ Zie onder mee: Ernő Marosi, “A magyar korona a jelenkori kutatásban és a popularis irodalomban”, in: *Művészettörténeti Értesítő* XXXV (Boedapest, 1986) 49-55, Enikő Buzási, “III. Ferdinánd mint magyar király (Iustus Sustermans ismeretlen műve az egykori Legánés gyűjteményből)”, in: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve* (Boedapest, 1991) 149-158, Endre Tóth en Károly Szelényi, *A magyar szent korona - királyok és koronázások* (Boedapest, 1996, 2000) 19, Ágnes R. Várkonyi, “... Jó Budavár magas tornyán...” 83-94, László Holler, “A magyar királyi koronát ábrázoló, 1620-1621. évi festményekről”, in: *Művészettörténeti Értesítő* L (Boedapest, 2000) 302-310, Iván Bertényi, “Révay Péter Magyarország Szent Koronájáról írt munkájának forrásértéke”, in: *A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára* (Boedapest, 2001) 19-29, Róbert József Szvitek, “A koronázási jelvények kora újkori történetéhez” 11-21, Géza Pálffy, “A Szent Korona balesete 1638-ban” 2

heden ten dage niet aanwezig is. Uiteindelijk draait de actuele discussie om de vraag waarom de kroon in de zeventiende eeuwse beschrijving en op de afbeelding afwijkt van het huidige kroonjuweel en welke betekenis aan dit verschil moet worden gegeven. Daar geen andere vroegmoderne afbeeldingen van de achterzijde bekend waren, werd druk gespeculeerd over een mogelijke, al dan niet opzettelijke, verandering van het kroonjuweel in het verleden en de oorzaak van deze verandering.²⁷⁵

Deze discussie nam recentelijk een nieuwe wending doordat de Hongaarse historicus Géza Pálffy een zeventiende-eeuwse weergave van de achterzijde van de kroon vond, waarop Maria niet te zien is en die overeenkomt met het huidige uiterlijk van de kroon.²⁷⁶ Ook toonde hij aan, door de prent in het werk van Jessenius onder de aandacht te brengen, dat al in 1609 een getrouwe afbeelding van de voorkant van de kroon voorhanden was. Daar Révay, volgens zijn correspondentie, Jessenius' boek met deze afbeelding van György Thurzó heeft gekregen en onmiskenbaar bij het schrijven van zijn werk heeft gebruikt, moet de auteur deze prent onder ogen hebben gehad. Hierdoor is het niet mogelijk dat hij iets anders kan hebben gezien op de kroon dan wat nu aanwezig is, omdat hij door zijn eigen waarnemingen, de prent van Jessenius en eventueel de beschrijving van Berger, een correct beeld van de kroon moet hebben gehad. Zijn afwijkende weergave van de kroon moet daarom een betekenis hebben, die past in zijn betoog en voortvloeit uit zijn denkbeelden.

Rest ons de vraag hoe deze voorstelling moet worden geïnterpreteerd. Voordat hierop een antwoord wordt gegeven, volgt eerst een deel van Révay's beschrijving. Het begin luidt als volgt: 'de kroon is uit zuiver goud vervaardigd, maar het edelsmeedwerk is eerder hemels, dan dat het door menselijk meesterschap heeft vorm gekregen.'²⁷⁷ In zijn ogen staat het volgende op de kroon afgebeeld: 'Aan de zijkanten zijn driehoekige vormen met bloemen te zien, (...) aan de voorhoofdszijde staat de Heiland met een appel in zijn hand, aan de andere kant *Divae Mater Virginis* (de heilige maagd Maria), daarna de apostelen, de heilige koningen, keizers en martelaren, in volgorde van heiligheid, naar het zich laat aanzien, met Griekse letters (...).'²⁷⁸ Over de kettingen schrijft de auteur: 'Op de plaats van het oor hangen aan twee zijden allerfijnste parels die op het oor hangen als hangers (...).'²⁷⁹ In navolging van Jessenius verklaart hij de betekenis van deze kettingen als volgt: '(...) welke bij lichte bewegingen van het heilige hoofd in wederzijdse harmonie met elkaar klinken, zodat de twee oren de goddelijke en de aardse waarheid horen, opdat alles omwille van de roem van Gods naam, de goede eer en de eigen naam wordt gedaan.'²⁸⁰ Révay verbindt vervolgens dit uiterlijk van het kroonjuweel met de eerder genoemde idee van het *archiregnum*. Hij stelt dat: 'de negen kettingen en de negen toppen, welke schitteren op de voor- en achterkant met bepaalde hoeken en parels, de macht en het aanzien van de bij Hongarije ingelijfde negen landen en gebieden voorstellen, als Dalmatië, Kroatië, Ramanië, Servië, Bosnië, Galicië,

²⁷⁵ Zie ook: Kees Teszelszky, *De Hongaarse heilige kroon: van koninklijk reliek tot symbool van de Hongaarse republiek* (ongepubliceerde afstudeerscriptie, Amsterdam, 1998)

²⁷⁶ Mondelinge informatie van Géza Pálffy, waarvoor mijn dank.

²⁷⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 75

²⁷⁸ Ibidem. Révay is de eerste die de Griekse letters op de kroon opmerkt.

²⁷⁹ Ibidem, 76. Op de prent van de kroon zijn zelfs 18 parelkettingen herkenbaar.

²⁸⁰ Ibidem.

Lodomerië, Bulgarije en Cumanie.²⁸¹ Hierna vervolgt hij met nog meer getalsmystieke bespiegelingen en beweert dan: ‘Ik geloof, dat dit niet toevallig zo is samengesteld, omdat bij de toppen, edelstenen, afbeeldingen en vergulde aanhangsels zeer precies het getal negen is op te merken’. Deze numerologische passage dient als bewijsvoering voor de volgende stelling van Révay, dat de opbouw van de kroon de ‘eenheid’ en de ‘harmonie’ voorstelt.

De gedetailleerde voorstelling van de kroon, de prent en de interpretatie maken deel uit van de retorische strategie van de schrijver, waarmee hij zijn lezer wil overtuigen van zijn politieke denkbeelden. Deze tactiek is niet gebaseerd op logica, maar op de overtuigingskracht van visuele en woordelijke suggestie. Révay stelt het uiterlijk van de kroon impliciet voor als een volmaakte verbeelding van zijn eerder geschetste theorie. Daar de Hongaarse standen de kroon een aantal jaren eerder kort hebben kunnen aanschouwen en daar hij de theorie van de kroon in het voorafgaande betoog geloofwaardig heeft gemaakt, vormt de (ogenschijnlijk objectieve) beschrijving van het kroonjuweel en de bijbehorende prent het overtuigend bewijs voor het gelijk van de schrijver. Het uiterlijk van het tastbare kroonjuweel vormt zelf het ideale argument voor de juistheid van de denkbeelden van Révay over de heilige kroon. Daar de Hongaren zelf ook graag wilden geloven in deze theorie, omdat deze overeenkomt met hun eigen politieke doelstellingen, zouden zij niet geneigd zijn dit beeld van de kroon te bekritisieren, omdat dit hun eigen denkbeelden ondersteunt. Door de band tussen het beeld en de idee is het te verklaren dat deze voorstelling van de kroon van Révay zich eeuwenlang in het collectieve geheugen heeft vastgezet en pas aan het einde van de achttiende eeuw, in een periode van ingrijpende politieke veranderingen, werd bekritiseerd.

De betekenis van deze passages moet daarom worden uitgelegd op grond van Révay’s theorie over de politieke moraal, zoals ook blijkt uit het vervolg. De essentie van het ontwerp van de kroon is de perfectie, omdat God een volmaakte kroon, koning en rijk wenst en ook deze volmaaktheid in stand houdt, aldus de auteur.²⁸² Uit deze ideale opbouw volgt dat de kroon, in de ogen van de auteur als schepping van God, het ideaal voorstelt van hoe vorst, gemeenschap en koninkrijk zouden moeten zijn. In deze zin stelt het een verstoffelijking voor van de politieke moraal, als een betekenisvolle constructie met afbeeldingen, edelstenen en onderdelen. De wijze waarop Révay de denkbeeldige opbouw van de kroon beschrijft doet denken aan de verbeelding van de ‘stad van God’ of het ‘hemelse Jeruzalem’ van Augustinus op grond van het bijbelboek Openbaring.²⁸³ Daar Révay in een eerder deel de ideale gemeenschap al vergeleek met de *Dei urbs* (stad van God), komt in dit deel de opbouw van de kroon overeen met het beeld van Gods stad.

De functie van deze beschrijving wordt duidelijk in de afsluiting, wanneer Révay beweert: ‘ik geloof dat God, met de eigen betekenis van het totale edelsmeedwerk van de kroon, niets anders wil dan dat de gekroonde koning zelf, zijn regering en op dezelfde manier de hele *gens* van Hongaren, die het gelukkige apostolische geloof won, zo standvastig mogelijk moet streven naar kennis, cultivering, liefde en zelfs de

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem, 77

²⁸³ Kees Teszelszky, *Sacra Angelica et Apostolica Regni Hungariae Corona* 60-63

gewapende bescherming van dit geloof'.²⁸⁴ Hiermee maakt de auteur expliciet duidelijk dat de goddelijke boodschap van de kroon in het ontwerp verborgen zit. De essentie van deze boodschap is het ideaal van de vereniging van het hele volk door een gedeeld geloof. Daar de auteur in een eerder gedeelte al een definitie gaf van deze 'ideale religie van de gemeenschap', onderbouwt hij hier deze omschrijving door zijn weergave van het uiterlijk van het kroonjuweel. Hiervoor gebruikt hij bekende beelden bij de Hongaren, zoals Maria als de patrones van Hongarije.

De thema's en beelden in Révay's beschrijving moeten worden geplaatst in de samenhang van een gewenste volmaakte toestand en niet worden begrepen vanuit de context van de dagelijkse politiek van de zeventiende eeuw, waarin de gebruikte beelden en ideeën een andere betekenis hadden. De auteur gaf niet een nauwkeurige (kunsthistorische) beschrijving van het uiterlijk kroon, maar maakte deze het vehikel van zijn denkbeelden, net als Berger en Jessenius dat doen. Hij verbeeldt met zijn gefantaseerde kroonjuweel een ideaaltoestand van koning, volk en rijk. Deze situatie is in werkelijkheid niet aanwezig, maar moet wel worden nagestreefd. Daarom schrijft hij over zijn ideale Hongaarse koninkrijk, dat bestaat uit de negen rijken van het *archiregnum*, over een perfecte politieke gemeenschap, verenigd door het 'apostolische geloof', over de patrones Maria, en de heilige kroon en over een volmaakte vorst. Révay geeft zo een voorstelling van een politiek ideaal door een ideale Hongaarse kroon, die in werkelijkheid niet bestaat, maar die zijn lezer wel een spiegel voorhoudt.

b. De beschrijving van de overige kroonjuwelen

De auteur vervolgt met een interpretatie van de overige kroonjuwelen, die als een deugdenspiegel voor de koning is op te vatten. Hij is van mening dat deze voorwerpen niet alleen noodzakelijk zijn bij de kroningsplechtigheden, maar ook de gekroonde koning wijzen op zijn plichten 'met een geheime symbolische taal'.²⁸⁵ Révay's uitleg gaat nagenoeg geheel terug op Jessenius' werk. Jessenius gebruikte klassieke bronnen en Révay neemt diens interpretatie letterlijk over. Hij doet dit zonder Jessenius als bron te noemen en neemt bovendien alleen de essentie van diens zienswijze over, zonder te vermelden welke klassieke auteurs de Boheemse auteur gebruikt.

Het eerste voorwerp na de kroon dat Révay bespreekt, is de mantel van de heilige Stephanus. De herkomst van dit voorwerp (en de overige kroonjuwelen) voert de auteur terug op de eerste heilige koning. In zijn ogen is de kroningsmantel vanwege het borduursel wonderbaarlijk en heilig. Volgens zijn beschrijving, is aan de ene kant een tronende God en alle apostelen met het goddelijke licht herkenbaar en aan de andere kant de overwinning van Christus in het teken van het kruis te zien. Ook hier gebruikt Révay het beeld van Maria als *patrona Hungarica*. Hij oppert dat de afkorting op de mantel, *R.R.E.T.O.B. VMBRA*, 'De koningin van de Roomse kerk en de hele Olympus, de Heilige Maagd Maria, de patrones van het strijdbare koninkrijk' betekent. Ook noemt hij een andere interpretatie: 'De koning der koningen, de gezegende overwinnaar van de wereld, de Heilige Maagd Maria, koningin der engelen'.²⁸⁶ Net als Jessenius, die beweert dat de mantel verwijst naar de onschuld van de koning, is Révay de opvatting

²⁸⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 77

²⁸⁵ *Ibidem*, 77-78

²⁸⁶ *Ibidem*, 79

toegedaan dat dit kledingstuk het symbool is van het goede karakter van de vorst.²⁸⁷ De koning is het beeld en de afschaduwing van God, voor hem geldt de regel: ‘wij zijn schaduw en stof, omdat het aardse koninkrijk slechts een schaduw is van het hemelse en geestelijke koninkrijk’, aldus Révay. De mantel verbeeldt deze betekenis, aldus de auteur. Voor de *dignitas* (waardigheid) van de koning is daarom niets belangrijker dan God, wiens beeld hij op aarde draagt, zo stelt hij. De koning moet God kennen, respecteren, de heiligheid en de waarheid beschermen en, gewapend met het christelijke geloof, de overwinning behalen op de vijanden, aldus Révay.²⁸⁸

Hierna gaat hij kort in op de betekenis van de scepter, de rijksappel en het zwaard van de heilige Stephanus en geeft hij een interpretatie van diens handschoenen en sandalen. Ook deze uitleg ontleent hij aan Jessenius. De scepter staat voor *veritas et iustitia* (waarheid en de gerechtigheid).²⁸⁹ De vorm van de scepter wijkt volgens hem af van het traditionele model, omdat deze lijkt op de Hongaarse strijdnok, die de leiders van Hongarije gebruikten. Net als de kroon heeft dit voorwerp kettingen die de koning eraan te herinneren dat hij, als het nodig is, moet vechten *pro lege et pro grege* (voor de wet en voor de kudde), aldus de auteur. De rijksappel heeft de betekenis van de ‘verandering van het lot’ van de koning.²⁹⁰ Het zwaard werd achtergelaten aan de opvolgers van de heilige Stephanus om daarmee onder de blote hemel de zwaardslagen uit te voeren, zo beweert hij op grond van Bonfini.²⁹¹ Dit ritueel verwijst ook naar de bescherming van het koninkrijk.²⁹² Tot slot stelt hij dat de handschoenen en de sandalen de onschuld en de reinheid van de koning betekenen.²⁹³ Met deze interpretatie plaatst hij de betekenis van al deze kroonjuwelen in een ‘Hongaarse’ context en verbindt hij deze met de identiteit van de gemeenschap.

c. De bewaking en de terugkeer van de kroon in relatie tot Matthias

Hierna gaat Révay verder met een uiteenzetting over de plaats waar de kroonjuwelen worden bewaard. Hij is van mening dat dit een bewaakte plaats moet zijn, hoog in de nabijheid van God, ver van de mensen en niet te dicht bij de koninklijke macht. Daarmee doelt de auteur op het kasteel Visegrád, gelegen op een bergtop, waar de kroon oorspronkelijk werd bewaakt. Dat deze plek werd veroverd door de Turken, is in zijn ogen symbolisch voor de toestand van Hongarije. Hiermee is ook Révay’s gedachte verbonden dat Visegrád niet lang geleden door Matthias II werd heroverd en ‘aan ons’ werd teruggegeven, hetgeen natuurlijk ook een teken was voor de politieke verandering in Hongarije die zich in 1608 voltrok.

Deze beschrijving van de ideale verblijfplaats van de kroon vormt de opmaat van een nieuwe uiteenzetting over de terugkeer van de kroon en de regering van Matthias. Net als Berger ziet Révay als het gelukkigste voorteken en voorspel voor de komende gebeurtenissen dat de heilige kroon werd teruggegeven aan het vaderland.²⁹⁴ Hij kan

²⁸⁷ Ibidem, 79-81, Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn”, 288 r. 32-35

²⁸⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni* 80, Johannes Jessenius, “Der Königlichen” 291-292 r. 22-5

²⁸⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni* 80-81, Johannes Jessenius, “Der Königlichen”, 292-293 r. 17-6

²⁹⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 81

²⁹¹ Ibidem, 82

²⁹² Ibidem, Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn / ”, 289 r. 6-24

²⁹³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 82

²⁹⁴ Ibidem, 83-84

niet met woorden beschrijven, wat voor triomftocht, wat voor roem de *gens Ungarica* en wat voor onsterfelijke naam Matthias kreeg, toen Rudolf de kroon teruggaf en de grote volksmenigte met gejuich en gejubel de kroon terug ontving. Met deze uiteenzetting legt de auteur een verband tussen de regeringsperiode van Matthias I en II. Net als Berger, gebruikt Révay hierbij passages uit Bonfini's werk over de terugkeer van de kroon en haar 'blijde inkomst' in het vaderland. Beide auteurs gebruiken het beeld van de terugkeer als gunstig voorteken van de komende succesvolle regering van Matthias II. Het succes van de tweede heerser vormde het compromis met de standen. De auteur rechtvaardigt de huidige politieke verhouding door deze historische parallel.

Hierna kondigt Révay aan dat hij de beide Matthiassen zal vergelijken op grond van de wijze waarop zij de kroon terugwonnen. Het doel van van deze vergelijking is dat hij, op grond van zijn theorie, zal laten zien dat de Habsburgse vorst een deugdzamere koning is dan zijn voorganger. Het belangrijkste argument voor deze stelling is dat Matthias II geen gebruik heeft gemaakt van geweld bij zijn machtsovername en bovendien de eendracht bevorderde. Révay stelt dat de eerste Matthias veel bloed vergoot en meedogenloze oorlogen voor de terugkeer van de kroon voerde, maar desondanks de kroon niet kon terugkrijgen voordat hij zestigduizend goudstukken had betaald. Matthias II bracht ook de kroon terug, maar zonder dat daar bloedvergieten en moord aan te pas kwam. Révay zet vervolgens gedetailleerd uiteen hoe deze terugkeer verliep. De thuiskomst van de kroon en de kroning beschrijft hij in vergelijkbare woorden als Bonfini: 'Oh, wat een gelukkige dag, toen wij zagen dat de heilige kroon terugkeerde uit haar lange ballingschap en victorie vierde, en wij ook zagen dat zij de uitstekende koning Matthias vanwege zijn kolossale verdiensten en inspanningen, met eensgezinde stemmen, met eendracht van elke stand en luide begroetingen, uit de hand van Ferenc Forgach, bisschop van Esztergom, op het meest waardige majesteitelijke hoofd werd geplaatst.'²⁹⁵

Vervolgens bezingt Révay de lof van koning Matthias II, waarbij hij uitgebreid aandacht schenkt aan wat deze vorst voor het vaderland heeft gedaan. De auteur ziet het als de belangrijkste verdienste van Matthias II, dat hij de ondeugden uit *nostra patria* heeft verdreven. Hij vermeldt dat er een einde is gekomen aan de intriges van de tegenstander, dat de opstand van de ontevreden is uitgebleven, de diepgewortelde rivaliteit en jaloezie en de plannen om bloed te vergieten tot stof zijn vergaan, en de bitterheid en verwoesting van de voorbije tijden zijn verdwenen.²⁹⁶ Wat bleef, zo stelt Révay, was de 'hemelse vrede en rust', waardoor onze wetten floreren en de *iuris dicendi potestas* (gezag van het recht) weer in ere werd hersteld.²⁹⁷ Révay verzekert de lezer dat: 'wij weer gelukkig zijn' en beweert dat: 'na zoveel geleden te hebben, zijn we weer in de *aurea tempora* (gouden tijden) beland'. De Hongaarse aristocraat wenst uit de grond van zijn hart dat deze toestand blijvend en stabiel zal zijn en niet weer zal worden verstoord door nieuwe ruzies en aanvallen.

Daarna keert Révay weer terug naar het kroonjuweel en plaatst de hiervoor beschreven gebeurtenissen in het kader van zijn voorstelling van de kroon. Hij schrijft de aldus ontstane toestand niet alleen toe aan de keizer, maar ook aan de *corona*

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem, 87-88

²⁹⁷ Ibidem, 88

angelica (engelenkroon) zelve. De auteur doet een beroep op de verbeelding van de lezer als hij stelt dat, als een toegift of zelfs sluitsteen, de kroon een onverbreekelijk verbond sloot met het machtige rijk van de Boheemse kroon en met de keizerlijke waardigheid, waardoor de heilige kroon dit alles onder haar eigen macht plaatste. Hierdoor, zo beweert Révay, won de kroon de medewerking en steun van de gehele christelijke wereld. De auteur wil hiermee zeggen, dat zijn theorie van eenheid van het christendom en eendracht binnen de Hongaarse en de gehele christelijke gemeenschap, tot leven werd gewekt dankzij de komst van Matthias en de terugkeer van de kroon.

In het voorafgaande heeft Révay een nieuwe kroonbetekenis verbeeld, die als het gevolg van de recente politieke ontwikkelingen was ontstaan. Vervolgens beschrijft hij de bezegeling van de status-quo, die volgens hem plaatsvond door het uitvaardigen van wetten en het instellen van een tweemanschap dat de kroon moest bewaken. Met deze beschrijving wekt de auteur nogmaals zijn kroonfictie tot leven. Révay doet het voorkomen alsof de gelukkige toestand van het rijk in stand zal worden gehouden door de juiste bewaring van de kroon. De bezegeling vond plaats door het ‘tonen van de kroon’ aan de aanwezigen. Nadat het tweemanschap was ingezworen, tilde één van hen de kroon uit haar kist op en toonde haar aan de verzamelde adel, zodat een ieder zich ervan kon vergewissen, dat dit de echte kroon was.²⁹⁸ Hieruit blijkt opnieuw de band tussen het zichtbare kroonjuweel en de geschetste theorie. Het ‘tonen van de kroon’ lijkt een rituele bevestiging van het politieke compromis.

Révay probeert met de voorafgaande beschrijving en de eed van de kroonhoeders die hierop volgt, de lezer duidelijk te maken hoeveel respect de koning, de Hongaarse adel en de kroonhoeders hadden voor de kroon in 1608. Zijn beeld staat in contrast met de moeite die de hoeders van de kroon vier jaar later hadden om het garnizoen soldaten in de burcht van Pozsony te betalen, vanwege de uitblijvende belastingbetaling door de standen, waarover hij echter niet spreekt.²⁹⁹ Aansluitend besteedt de auteur nog aandacht aan de betekenis van de kroning van de Hongaarse koningin. Ook deze moet plaatsvinden met de heilige kroon, zo probeert hij aan te tonen. De aanleiding voor deze uiteenzetting was de kroning van koningin Anna, die in 1613 de kroon op haar hoofd kreeg geplaatst. De functie van dit deel is de rechtvaardiging van de kroningsplechtigheid van de koningin met de Hongaarse kroon.

d. De oratie aan de Hongaren en de oratie aan kroon, koning en rijk

In het voorlaatste deel richt Révay het woord tot zijn landgenoten in een oratie *Ad vos Hungari fortissimi, cum quibus communis mihi est patria* (Aan U, onverschrokken Hongaren, wiens gemeenschap mijn vaderland is).³⁰⁰ De essentie van deze toespraak is, dat de Hongaren moeten streven naar eendracht door de kroon op de juiste wijze te beschermen en te onderhouden. In barokke taal herhaalt hij nogmaals in het kort zijn belangrijkste boodschap. Révay stelt, dat de Hongaren dankzij God de heilige kroon weer hebben teruggekregen, maar dat zij haar weer hadden verloren door hun eigen nonchalance, wat de oorzaak was van de wetteloosheid en de onverschilligheid toen de kroon in vreemde handen kwam. Uit naam van zijn liefde en respect voor de heilige

²⁹⁸ Ibidem, 89

²⁹⁹ György Bonis, *Révay Péter* 31-32

³⁰⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 96

kroon smeekt Révay de Hongaren te bidden tot God dat de kroon veilig bewaard mag blijven. Volgens hem kwam de kroon tegelijk met het christelijke geloof zeshonderd jaar geleden naar Hongarije. De auteur roept de Hongaren op 'om met gezamenlijke wil en intentie ervoor te zorgen dat deze heilige ster naar de gewoonten van de voorouders in haar eigen vaderland een veilig en passend huis krijgt en kan stralen tot in eeuwigheid'. Ook moeten zij waken voor interne twisten en buitenlandse vijandelijkheden. Révay benadrukt, dat het verbreken van de eendracht het einde van de *societas* (samenleving) betekent. Hij stelt dat de Hongaren in zijn bescheiden boekwerk de middelen kunnen vinden om een zekere, gelukkige en vredige bescherming van de kroon terug te vinden. De auteur roept hiermee in wezen zijn landgenoten op om zijn fictie werkelijkheid te laten worden.

Révay besluit zijn boek met een *Oratio pro Corona, rege et Regno* (oratie voor de kroon, koning en rijk), die de conclusie van zijn betoog is.³⁰¹ Ook hier smeekt hij God de eendracht in het rijk te bewaren. Hij bidt tot God, die (in zijn eigen woorden) de heilige kroon aan de *gens nostra* heeft gegeven en haar heeft behouden, dat de kroon *tuta* (veilig), *salva* (behouden) en *florens* (bloeiend) mag blijven. Ook bidt hij voor de keizer, en 'onze koning', de *patriae pater* (vader des vaderlands), dat hij de overwinning mag behalen op zijn vijanden. Hij vraagt God om eendracht bij de aristocratie, rust en vrede bij het *populus*, om de tweedracht en de twist te verdrijven, de haat en de jaloezie uit te drijven en bovenal, dat de kroon 'het eeuwige leven' mag hebben en sluit af met *Amen*.

5.5 Révay, het beeld van de kroon en de ontwikkeling van een nationale identiteit

5.5.1 De theorie van de kroon en nationale identiteit

Révay presenteert in zijn boek een theorie van de soevereiniteit van de politieke gemeenschap, die hij rechtvaardigt door een betoog over de lotgevallen van de kroon en het volk der Hongaren. Door deze uiteenzetting geeft hij tevens een politieke betekenis aan de *gens*. De verandering van dit beeld ten opzichte van vergelijkbare voorstellingen van eerdere auteurs duidt op een ontwikkeling van de identiteit van deze gemeenschap.

De belangrijkste vernieuwing van de idee van de Hongaarse gemeenschap die in dit werk naar voren komt, is de verbinding van deze idee met een opvatting over de politieke moraal van de kroon, op grond van de constitutie van 1608. Op grond van deze verbinding verklaart de auteur de *gens* soeverein ten opzichte van een onrechtvaardige koning. Ook geeft de auteur, door deze moraal, een rechtvaardiging voor de koningsmacht van de Habsburgers. De functie van de idee van de gemeenschap is het scheppen van politieke stabiliteit in het rijk na een periode van grote maatschappelijke onrust. Het belangrijkste instrument voor de instandhouding van deze toestand is de politieke moraal van de kroon, die bestaat uit een bepaalde deugdenleer voor gemeenschap en koning. Révay hoopte dat deze deugden zullen worden nagestreefd door de schepping van een morele kroonfictie, die sturende elementen bevat, als bestraffing en beloning van de gemeenschap, en bovendien zondebesef en boetedoening

³⁰¹ Ibidem, 98

stimuleert. Deze deugdenleer heeft Révay aan Lipsius ontleend. Ook de wijze waarop de Hongaarse auteur deze ideeën heeft vorm gegeven, is geïnspireerd door de manier waarop de Leidse filosoof zijn theorie aan zijn lezers trachtte over te brengen. Door middel van een uitgedachte retorische structuur van historische voorbeelden, rijst in het werk van Révay een beeld op van de Hongaarse gemeenschap met een overtuigende politieke boodschap.

Uit de intellectuele context waarin dit werk over de kroon is ontstaan, blijkt dat de auteur een groot deel van zijn historische voorbeelden heeft geput uit zeer recent verschenen politieke of historiografische werken, die ook een actuele politieke boodschap uitdroegen op basis van een idee van de politieke gemeenschap. Révay gebruikte in het bijzonder de boeken van Jessenius en Berger, maar ook de werken van Magyari en Pázmány. Tevens past zijn werk binnen de ontwikkeling van teksten met het thema ‘kroon van Hongarije’. Hierdoor is de stelling onhoudbaar dat Révay vanuit een religieuze optiek de middeleeuwse politieke theorie van de kroon beschreef. Zijn werk bevatte een actuele politieke boodschap en was een belangrijk onderdeel van de politieke discussie uit zijn tijd, maar hij legitimeert zijn inzichten door de schepping van een historische fictie met de schijn van echtheid, die evenwel grotendeels op recent verschenen werken en eigentijdse denkbeelden is gebaseerd.

Op grond van de bestudering van dit Hongaarse voorbeeld valt het volgende te constateren over de ontwikkeling van de vroegmoderne identiteit in Europa. Het ontstaan van deze specifieke vorm van de identiteit, in de zin van de betekenisontwikkeling van de heilige kroon, was het gevolg van het bestaan van een lokale traditie, maar de inhoud was echter het resultaat van een internationale intellectuele interactie. Het transnationale netwerk van de *respublica litterata*, de gemeenschappelijke interesse voor de kennis van het verleden en de uitwisseling van ideeën, was de belangrijkste stimulans voor het ontstaan van vroegmoderne ‘nationale’ identiteiten.

5.5.2 De receptie van het werk van Révay en nationale identiteit

De vraag die na de analyse van dit werk overblijft, is of op grond van dit beeld en deze theorie van Révay werkelijk een nationale identiteit is ontstaan in het vroegmoderne Hongaarse koninkrijk. In theorie zou pas van het bestaan van een dergelijke identiteit kunnen worden gesproken, als zou kunnen worden vastgesteld dat het beeld van de kroon zich, bij wijze van spreken, had vastgezet ‘in het hoofd en de harten’ van de leden van de gemeenschap. In de praktijk komt het beantwoorden van deze vraag dit neer op een onderzoek naar de receptiegeschiedenis van Révay’s werk. In dit boek ontbreekt de ruimte om de receptie van het werk uitputtend te beschrijven: dit zou een aparte studie vergen.³⁰² In het volgende hoofdstuk zal het gebruik van het boek van Révay centraal staan na diens dood in 1622. Nu zal aan de hand van een aantal voorbeelden enkele uitspraken worden gedaan over de relatie tussen Révay’s denkbeelden en het bestaan van een nationale identiteit.

³⁰² Onder meer is hier het werk van Christoph Lackner (Kristóf Lackhner, 1571-1631) uit 1615 over de kroon buiten beschouwing gelaten, omdat het, als burgerlijke vorstenspiegel, buiten het kader van deze studie valt. Ik hoop hier in een aparte studie aandacht aan te besteden. Christophorus Lackhner, *Coronae Hungariae emblematicae descriptio* (Lavingae Suevorum, 1615)

De denkbeelden van Révay over de kroon en de gemeenschap vormden het fundament van de Hongaarse nationale identiteit in de vroegmoderne periode, zo blijkt uit de enorme populariteit van zijn werk tot het einde van de achttiende eeuw. Merkwaaardig genoeg is deze relatie tot nu toe nauwelijks gelegd door Hongaarse historici, met uitzondering van Várkonyi. De belangrijkste oorzaak is de heersende visie in Hongarije dat de theorie van Werbőczy aan het beeld van de kroon en de gemeenschap in de vroegmoderne periode ten grondslag ligt.³⁰³ In de vorige hoofdstukken is niet alleen aangetoond dat de ‘leer van de heilige kroon’ niet heeft bestaan in dit tijdvak, maar ook dat geen enkele van de genoemde auteurs verwijst naar Werbőczy als hij schrijft over de kroonbetekenis. Een andere oorzaak is dat de inhoud van het werk van Révay niet serieus wordt genomen of niet begrepen wordt vanuit de politieke, religieuze en intellectuele context van zijn tijd. Bovendien wordt vaak automatisch naar Werbőczy verwezen als sprake is van de kroon in een vroegmodern werk, terwijl het in werkelijkheid gaat om de receptie van Révay’s ideeën.

De receptie van de kroonvoorstelling van Révay kan ruwweg in drie categorieën worden verdeeld: de eerste omvat de werken die Révay zelf heeft geschreven of waarvan hij het ontstaan heeft gestimuleerd of geïnspireerd, de tweede het werk van de auteurs die van zijn boek hebben gebruik gemaakt en ten derde de voorstellingen van de kroon en de beschrijvingen van het uiterlijk van het kroonjuweel die op grond van de kroonprent uit 1613 werden gemaakt. De grenzen tussen deze drie categorieën zijn overigens niet scherp te trekken, omdat bijvoorbeeld het latere werk van Berger in al deze groepen past.

Als het eerste werk uit de eerste categorie kan het vervolg op het werk over de kroon, worden beschouwd, dat Révay tussen 1613 en 1622 heeft geschreven. Vanwege de politieke situatie na 1619 verscheen het werk pas in 1659.³⁰⁴ In deze tijd (1619-1621) vond een opstand plaats, waarbij de kroon in handen kwam van de Zevenburgse prins Gábor Bethlen en Révay, als kroonhoeder, een belangrijke rol speelde. Na afloop van de opstand overleed Révay, in 1622. In het volgende hoofdstuk zal dit werk kort aan de orde komen. Het tweede is het omvangrijke project van Berger, die de opdracht had gekregen een geïllustreerde geschiedenis te schrijven van het Hongaarse koninkrijk en dat Révay financieel steunde.³⁰⁵ Hierin verwijst Berger diverse keren naar Révay en diens werk over de kroon. Daar het werk nooit in druk is verschenen en daardoor geen receptie in Hongarije heeft gekregen, zal het hier niet verder besproken worden. Tot slot moet het grafschrift van Révay genoemd worden, waarin hij opnieuw refereert aan de bekende kroonbetekenis.³⁰⁶

De belangrijkste werken uit de tweede categorie zijn die van (hof-)historici, zoals de gedrukte pamfletten van Berger. Ook Bocatius refereert in zijn latere werken

³⁰³ Ernő Marosi, “A magyar történelem képei. A történetiség szemléltetése a művészetekben”, in: Árpád Mikó en Katalin Sinkó (red.), *Történelem – kép* (tentoonstellingscatalogus, Boedapest, 2000) 19-21

³⁰⁴ Péter Révay, *De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hvgariae Centuria Septem* (Francofurti, 1659)

³⁰⁵ Elias Berger, *Liber iconum Regum Hungariae*, zie Béla Holl, Ferenczffy Lőrinc 149-170. Het werk heeft in de loop van de jaren vele ‘werktitels’ gehad en het manuscript is pas recentelijk teruggevonden. Zie: Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 245-259. Over de prenten en hun lot zie onder meer: Árpád Mikó en Katalin Sinkó (red.), *Történelem – kép* 293-296

³⁰⁶ Péter Révay, “Valedictio Morituri” Kr.-v.

regelmatig aan Révay en de kroon.³⁰⁷ Gergely Petthő (1570-1629) schreef een kroniek over de Hongaren en de kroon, die als een vervolg op het boek van Révay kan worden beschouwd.³⁰⁸ Ook dit werk werd later door anderen herdrukt en uitgebreid. Na 1629 werd de theorie van Révay ook in de politieke geschiedwetenschap in Straatsburg opnieuw onder de aandacht gebracht, doordat de *politico-historicus* Martin Schödel het Révay's werk als uitgangspunt van zijn proefschrift nam.³⁰⁹ Schödel was een student van Martin Bernegger in Straatsburg, één van de belangrijkste Lipsius-navolgers van zijn tijd. De dissertatie was opgezet als een citatenreeks, waarin onder meer tientallen passages uit het werk van Lipsius en uit dat van Révay met elkaar werden verbonden. De door Révay zo verfoeide juristen gebruikten eveneens de kroonbetekenis, gezien het boek over het Hongaarse strafrecht van János Kitionich, dat met een op Révay geïnspireerde 'ode aan de kroon' begint.³¹⁰ Een vergelijkbare ode als die van Kitionich, is te vinden in het werk van János Nadányi (1641-1707), die hij, net als de rest van zijn werk, in Leiden schreef.³¹¹ Dit is, voor zover ons bekend, de enige 'tekst' over de kroon die in de Nederlanden in de vroegmoderne periode is ontstaan.

De derde en laatste categorie van de receptiegeschiedenis is bekend in de Hongaarse kunstgeschiedenis, omdat vrijwel alle vroegmoderne afbeeldingen van de Hongaarse kroon terug zijn te voeren op de prent van Révay.³¹² Toch heeft tot nu toe (voor zover ons bekend) niemand stil gestaan bij de vraag waarom juist deze voorstelling zo populair was. Uit het voorafgaande is gebleken dat er in deze periode veel meer beelden en beschrijvingen van het tastbare kroonjuweel voorhanden waren, zoals die van Berger en Jessenius, waarbij het werk van de laatste in een vergelijkbare oplage als dat van Révay was verspreid. Bovendien weken deze voorstellingen af van de gravure en de beschrijving in het werk van Révay. Zelfs het beeld van de kroon dat zichtbaar is op de (minimaal) vier schilderijen, die Révay in 1621 liet maken ter gelegenheid van de nieuwe redding en terugkeer van de kroon, wijkt af van zijn prent.³¹³ (zie afbeelding 4d.) Dat desondanks toch de prent van Révay de status kreeg van 'nationale icoon', is een belangrijke indicatie voor de verspreiding van zijn denkbeelden over de kroon. Het fraaiste voorbeeld van de receptie van theorie en beeld is de voorstelling op de titelpagina van de gewijzigde en vermeerderde heruitgave uit 1665

³⁰⁷ Onder meer: Johannes Bocatius, *Hexastica Votiva* (Bartphae, 1614), in: IOPo II 688, idem, *Matthiados Carmina Heroica* (Cassovia, 1614), in: *ibidem*, 751, 774-775, 783, 799-802, idem, *Historica Parasceve* (Cassovia, 1621), in: IOPr 53, 58-59, 64, 53, 58-59, 64. In de laatste twee verwijst Bocatius ook naar Berger.

³⁰⁸ Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Viennae Austriae, 1660) RMK I. 955, vervolg en herdrukken in 1702, 1729, 1734, 1738, 1742, 1742 en 1753.

³⁰⁹ Martinus Schödel, *Disquisitio Historico-Politica, De Regno Hungariae* (Argentorati, 1629, 1630)

³¹⁰ János Kitionich, *Directio Methodica Processus* (Tyrnaviae, 1619) (titelpagina, verso)

³¹¹ János Nadányi, *Florus Hungaricus, sive rerum Hungaricarum ab ipso exordio ad Ignatium Leopoldum deductarum compendium* (Amsterdam, 1663) (titelprent, verso). De kroon wordt verder niet in het werk genoemd. In de Engelse vertaling (Londen, 1664) ontbreekt het vers.

³¹² György Rózsa, *Magyar történetábrázolás a 17. században* (Boedapest, 1973), Juliusz Chrościcki, "Rituals and Space", in: Allan Ellenius (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* 210

³¹³ Attila Pandula, "Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény", in: *Turul* 71 (Boedapest 1997) 26-28, Szilvester Sólomos, "Hozzászólás és kiegészítés", in: *Turul* 71 (Boedapest, 1998) 39-41, László Holler, "A magyar királyi koronát ábrázoló, 1620-1621. évi festményekről", in: *Művészettörténeti Értésítő* (Boedapest, 2000) 297-309, Monika Zsámbéky, "Megjegyzés a magyar királyi korona 1621. évi ábrázolásaihoz", in: *Művészettörténeti Értésítő* 51 (Boedapest, 2001) 341-342. Over deze schilderijen hoop ik in een later stadium te publiceren.

van een werk van Hieronymus Ortellius over de Turkenstrijd in Hongarije.³¹⁴ (zie afbeelding 5.) De prent, van een onbekende maker, kan worden beschouwd als een allegorie van de denkbeelden van Révay over de kroon, de Hongaarse gemeenschap en het christelijke Europa. Het beeld bewijst dat meer dan veertig jaar na de dood van de bedenker diens kroonfictie nog leefde in de Hongaarse gemeenschap en ver daarbuiten.

³¹⁴ Hieronymus Ortellius, *Ortelius Redivivus Et Continuatus* (Francofurti, 1665) OSZK RMK III. 7685 (titelpagina)